

Міністерство освіти і науки України
Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ

В. І. Ганін, В. В. Соляр

Основні технології операцій банку

Навчальний посібник
для самостійної роботи з опанування курсу
«Бухгалтерський облік у банках»

Харків – 2016

УДК 336.71(075)
ББК 65.262.1 я73
Г 19

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського торговельно-економічного інституту ХНТЕУ, протокол від 16 березня 2016 р. №9.

Рецензенти:

Момот Т. В. – докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Харківської національної академії міського господарства;

Маслов С. І. – канд. екон. наук, доцент, директор відділення Харківської обласної дирекції ПАТ КБ «Правекс-Банк».

Ганін В. І., Соляр В. В.

Г 19 Основні технології операцій банку: навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни «Бухгалтерський облік у банках» / Ганін В. І., Соляр В. В. – Х.: ХТЕІ ХНТЕУ, 2016. – 123 с.

ISBN 978-617-7293-42-1

У навчальному посібнику висвітлено зміст і основні технології операцій банків: розрахунково-касових, операцій по залученню коштів на вклади, операцій з цінними паперами, кредитних, інвестиційних, валютних, нетрадиційних банківських операцій та послуг тощо. Викладено методику формування та обліку капіталу банку.

Посібник охоплює теоретичні аспекти ведення бухгалтерського обліку операцій банку. Теоретичний матеріал в ньому ілюструється таблицями.

Видання підготовлене з урахуванням нормативно-правових актів у сфері банківської діяльності станом на 2016 рік.

Призначений для студентів, яку вивчають дисципліну «Бухгалтерський облік у банках», а також для викладачів та працівників кредитно-фінансових установ, які цікавляться проблемами ведення банківського обліку.

Видано за рахунок авторів.

© Ганін В. І., Соляр В.В.

© ХТЕІ ХНТЕУ, 2016

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА.....	4
ТЕМА 1. Загальні теоретичні засади і принципи бухгалтерського обліку в банках.....	6
ТЕМА 2. Облік капіталу банку.....	15
ТЕМА 3. Облік розрахункових операцій банку.....	25
ТЕМА 4. Облік касових операцій.....	44
ТЕМА 5. Облік депозитних операцій банку.....	51
ТЕМА 6. Облік операцій банку з кредитування.....	59
ТЕМА 7. Облік операцій банку з цінними паперами.....	75
ТЕМА 8. Облік операцій банку в іноземній валюті.....	91
ТЕМА 9. Облік доходів і витрат банку.....	103
ГЛОСАРІЙ БАНКІВСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	113
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	119

ПЕРЕДМОВА

Сучасне економічне життя не можна уявити без надійної банківської системи. На банки, як на головних суб'єктів грошово-кредитного ринку, покладається важлива місія у забезпеченні фінансової стійкості - однієї з умов розвитку економіки. Значення банківського бізнесу підкреслюється корінними змінами державного орієнтиру в міжнародній політиці та глобальними перетвореннями.

На фоні різкого скорочення кількості кредитних інституцій, посилення конкурентної боротьби між ними існує потреба в актуалізації теоретичної й практичної підготовки фахівців економічного профілю та сучасного рівня фінансової культури усіх суб'єктів економіки.

Діяльність банків багатогранна. Під впливом стрімких ринкових перетворень змінюються концептуальні й методологічні підходи до її організації, відбувається адаптація до стандартів світового рівня. З урахуванням сучасних тенденцій автори навчального посібника висвітлили зміст й основні технології операцій банків - кредитних, розрахункових, інвестиційних, валютних й ін. При цьому зосередили увагу на банківських технологіях, як способу організації банківської діяльності, сукупності засобів і методів, що забезпечують бізнес-процеси, створення та реалізацію банківського продукту і банківських послуг.

На зміну традиційного поняття «банківська справа» вкорінюється термінологія «банківські технології» - один із важливих факторів підтримки конкурентоспроможності кредитних установ, зростання інвестиційної привабливості банківського бізнесу та ефективної діяльності. Рушійним інструментом у цих процесах є володіння необхідною інформацією у своєму секторі, вміле оперативне реагування на її зміни. Потреба в адекватному відображенні господарських операцій, отриманні об'єктивної і достовірної інформації про фінансові результати задовольняється у системі бухгалтерського обліку.

Між операційною роботою банку й бухгалтерським обліком існує нерозривний зв'язок. Облік - це мова бізнесу, що враховує важливі принципи банківської роботи: прибутковість, ризикованість, платність. Тому знання прогресивних банківських інструментів значною мірою залежить від рівня підготовки відповідних фахівців. Це обумовлює актуальність курсу та даного навчального видання.

Метою навчального посібника є подання читачам інформації, необхідної для використання у процесі самостійного вивчення матеріалу: засвоєння студентами технології операційної діяльності банку, вивчення теоретичних

основ ведення та організації бухгалтерського обліку. Основні завдання, які ставилися при підготовці цього навчального посібника, - надання студенту стислої та змістовної довідкової, методичної і практичної інформації про бухгалтерський облік у банках.

Поглиблення та закріплення знань з висвітлених у посібнику питань передбачає послідовність таких дій:

- закріплення знань з основних питань теми за рекомендованою літературою та конспектом лекцій;
- ознайомлення з конкретними методиками проведення розрахунків та ведення обліку банківських операцій;
- аналіз результатів, складення висновків і пропозицій.

Посібник складається з таких структурних частин: методичні рекомендації з вивчення тем курсу, перелік ключових (змістових) питань до кожної теми, завдання для самоперевірки, корисні посилання на додаткову літературу наукового та практичного змісту, глосарій банківських термінів для роботи в інтерактивному режимі, список рекомендованої літератури. За змістом посібника розміщено посилання на діючі законодавчі акти й нормативні джерела.

Така структура видання дає можливість планомірно організувати роботу студента, поглибити і закріпити знання з обліку в банках, а головне - набути навичок самостійної роботи з інформаційними джерелами.

Курс базується на знаннях, отриманих під час вивчення основ економічних знань, мікро- та макроекономіки, фінансів, грошей та кредиту, основ банківської справи. Передбачає наявність знань теорії бухгалтерського обліку, фінансового та управлінського обліку тощо.

З огляду на зміни, що відбуваються в економіці України, користувачам підручника доцільно здійснювати постійний моніторинг нормативно-правової бази і вчасно реагувати на зміни законодавства.

Навчальний посібник особливо актуальний для студентів і слухачів економічних спеціальностей, які навчаються в умовах скорочених програм. Корисний також для систематизації знань за іншими навчальними програмами.

ТЕМА 1

Загальні теоретичні засади і принципи бухгалтерського обліку в банках

Під час вивчення теми зверніть увагу на ключові питання:

- ➔ Поняття та місце комерційних банків у банківській системі
- ➔ Банківська діяльність, банківські операції та послуги
- ➔ Зміст пасивних та активних операцій банку, позабалансові операції
- ➔ Система бухгалтерського обліку в банку та її складові
- ➔ Нормативно-правове забезпечення бухгалтерського обліку в банках України
- ➔ Методологія бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності
- ➔ Суть операційної діяльності банку, її організація та забезпечення
- ➔ Документування операцій у банках
- ➔ Фундаментальна облікова модель, її застосування в банках класифікація банківських бухгалтерських рахунків
- ➔ Структура та характеристика Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України
- ➔ Синтетичний та аналітичний облік в банках

У ринкових умовах з банківською справою стикаються майже всі члени суспільства. Це пов'язано зі здатністю банків управляти системою платежів і розрахунків; більшу частину своїх комерційних угод здійснювати через вклади, інвестиції та кредитні операції, спрямовувати заощадження населення до виробничих структур; згідно з грошово-кредитною політикою держави регулювати рух грошових потоків, впливаючи на швидкість їхнього обороту, емісію, рівень інфляції і в підсумку визначати ступінь економічного розвитку країни.

Комерційний банк – це юридична особа, банк, що функціонує на другому рівні банківської системи. Таке трактування комерційного банку характерне для української практики, в якій всі банки, крім центрального, по суті називаються комерційними.

Розвинута банківська система має як правило два рівні. Перший рівень банківської системи займає центральний банк, у нашій країні він представлений Національним банком України, який є власністю держави, юридичною особою.

Функції загального регулювання діяльності кожного комерційного банку покладені на Національний банк України і здійснюються в процесі реалізації грошово-кредитної політики – ключової функції центрального банку.

На відміну від центрального, комерційні банки покликані обслуговувати економічних суб'єктів – учасників грошового обігу: фірми, сімейні господарства, державні структури. Саме через ці банки банківська система обслуговує народне господарство відповідно до задач, що впливають з грошово-кредитної політики Національного банку України.

Банк, як елемент банківської системи:
має статус банка, ліцензію;

функціонує в межах певних правових норм;
здатний до саморегулювання;
взаємодіє з іншими елементами банківської системи.

Згідно з Законом України «Про банки і банківську діяльність» (ст. 47) банк має право здійснювати банківську діяльність на підставі банківської ліцензії шляхом надання банківських послуг:

- 1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;
- 2) відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах;
- 3) розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Банк, крім надання фінансових послуг, має право здійснювати також діяльність щодо:

- 1) інвестицій;
- 2) випуску власних цінних паперів;
- 3) випуску, розповсюдження та проведення лотерей;
- 4) зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа;
- 5) інкасації коштів та перевезення валютних цінностей;
- 6) ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій);
- 7) надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг.

Банківські операції відображаються окремими статтями в балансі комерційного банку. Залежно від способу відображення у балансі операції комерційних банків поділяються на:

- пасивні (залучення ресурсів);
- активні (вкладення коштів);
- позабалансові (не відображають руху коштів, а тому до певного часу, тобто поки не відобразяться в доходах чи видатках банку, в балансі не значаться).

Пасивні операції - це операції з мобілізації ресурсів комерційного банку. За рахунок пасивних операцій формуються ресурси комерційного банку, які необхідні йому понад власний капітал для забезпечення нормальної діяльності, підтримання ліквідності на належному рівні та отримання запланованого доходу.

Пасивні операції включають:

операції з формування власних ресурсів – статутного капіталу, резервного фонду, страхових фондів, фондів економічного стимулювання, інших фондів спеціального призначення, формування і розподіл прибутку;

операції з формування залучених ресурсів (пасивні депозитні операції), а саме коштів вкладників (юридичних і фізичних осіб) на рахунках до запитання; коштів банків-кореспондентів на кореспондентських рахунках, відкриті в

даному банку (рахунки ЛОРО); коштів вкладників (юридичних і фізичних осіб) та інших банків на строкових депозитних рахунках;

мобілізація позичених ресурсів (пасивні кредитні та пасивні інвестиційні операції) – отримання кредитів від інших комерційних банків, у НБУ, емісія та розміщення власних боргових цінних паперів.

Результати пасивних операцій відображаються в пасиві балансу банку.

Активні операції - операції з розміщення мобілізованих банком ресурсів у депозити, кредити, інвестиції, основні засоби, товарно-матеріальні цінності.

До активних операцій належать:

грошові кошти банку, які акумульовані на кореспондентських рахунках в НБУ та в касі, розміщення коштів у депозити та на кореспондентських рахунках в інших банках (рахунки НОСТРО);

кредитний портфель банку – надані кредити юридичним особам у національній та іноземній валюті, кредити в національній валюті фізичним особам, міжбанківські кредити в національній та іноземній валюті;

інвестиційний портфель формують вкладення в державні й корпоративні цінні папери, в статутні фонди підприємств і організацій;

цінні папери на продаж – вкладення в державні й корпоративні цінні папери з метою продажу в подальшому;

майно та нематеріальні активи – вкладення в основні засоби, товарно-матеріальні цінності, нематеріальні активи.

Активні операції комерційні банки здійснюють у межах наявних ресурсів, тобто в межах залишку грошових коштів на коррахунках в НБУ (при проведенні операцій у безготівковому порядку) та в касі (при проведенні операцій з готівкою).

Результати активних операцій відображаються в активі балансу банку.

Комерційні банки та їх установи працюють на принципах комерційного розрахунку, тобто в процесі виконання своїх функцій вони одержують прибуток, що є узагальненим показником ефективності їхньої діяльності й головним джерелом розвитку.

Прибуток банку обчислюється як різниця між його доходами і витратами.

Доходи формуються за рахунок одержаних процентів за кредити, прибутків від інвестування коштів в акції, облігації та інші цінні папери, комісійного винагородження за послуги й інші активні операції.

Витрати банку включають оплату праці банківських працівників, витрати на експлуатацію обладнання, оренду або утримання приміщень, виплати процентів за депозитами, дивідендів, оплату послуг, наданих ззовні, інші операційні витрати.

З метою забезпечення прийняття економічно виправданих рішень суб'єктами економіки, зокрема банками та їх контрагентами, своєчасного та повного забезпечення достовірною інформацією всіх зацікавлених осіб про майно, грошовий та фінансовий стан, результати роботи банків організована **система бухгалтерського обліку в банках**.

У системі обліку банків діє підхід відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО) до формування звітності на основі реального стану показників активів, зобов'язань та капіталу банку.

На підставі даних первинних документів, що нагромаджуються й систематизуються в регістрах бухгалтерського обліку, проводиться групування відомостей про господарські операції банку та складання фінансових (бухгалтерських) звітів.

Нормативно-правовим забезпеченням бухгалтерського обліку в банках є загальнодержавні (державні законодавчо-нормативні документи, галузеві (постанови, положення, інструкції, рекомендації НБУ), внутрішньобанківські документи.

Серед основних слід вказати на такі:

Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV;

Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III;

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV

План рахунків бухгалтерського обліку банків України, затв. Постановою Правління (ПП) НБУ від 17.06.2004 N 280

Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України, затв. ПП НБУ від 30.12.1998 N 566.

Методологія бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності затверджується Міністерством фінансів України – це положення (стандарти) бухгалтерського обліку (П(С)БО). З 1 грудня 2015 року банківська система України перейшла на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку. Порядок ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в банках встановлюється Національним банком України. Це нормативно правові акти, що регламентують питання організації фінансового обліку та звітності в банках; нормативно-правові акти, що забезпечують ведення синтетичного обліку в банках; нормативно-правові акти, що регламентують методику обліку різних банківських операцій та фінансових результатів від їх проведення.

Бухгалтерський облік у банку є системою взаємопов'язаних у єдиному інформаційному полі елементів, відображає кругообіг ресурсів у процесі його діяльності, та у результаті формується у звітність. За методичним підходом системи бухгалтерського обліку включають підсистеми: фінансову, управлінську, податкових рахунків (табл. 1.1).

Усі технологічні процеси, що передбачають обов'язкове документування інформації про операції в спеціальних документах, складають **операційну діяльність банку**. «Положення про організацію операційної діяльності в банках України» (затв. ПП НБУ від 18.06.03 за № 254.) регламентує порядок організації операційної діяльності банку, принципи та складові проведення операційних процедур, визначає систему документування. Так, підставою для відображення операцій за балансовими та/або позабалансовими рахунками бухгалтерського обліку є **первинні документи**:

касові - прибуткові та видаткові операції з готівкою;
 меморіальні - для здійснення й відображення в обліку операцій банку і його клієнтів (меморіальні ордери; платіжні доручення; платіжні вимоги-доручення; платіжні вимоги; розрахункові чеки; інші документи).

Таблиця 1.1

Підсистеми бухгалтерського обліку у банку

Підсистеми обліку	Мета проведення	Об'єкти обліку	Норми і правила
Фінансовий облік	формування достовірної інформації про діяльність банку та її результати	активи, зобов'язання, капітал банку	нормативно-інструктивні документи НБУ
Управлінський облік	розрахунок ефективності діяльності структурних підрозділів банку	доходи, витрати, прибуток (збиток) як економічний результат діяльності банку,	банк визначає самостійно
Податковий облік	складання податкової звітності	валові доходи, валові витрати, прибуток з позиції об'єкта оподаткування	регламентовано на законодавчому рівні

Інформація, що міститься в прийнятих до обліку первинних документах, систематизується на рахунках бухгалтерського обліку в **регістрах синтетичного та аналітичного обліку** шляхом подвійного запису їх на взаємопов'язаних рахунках бухгалтерського обліку. До них належать:

- особові рахунки та виписки з них;
- аналітичні рахунки з обліку внутрішньобанківських операцій;
- книги реєстрації відкритих рахунків;
- оборотно-сальдовий баланс.

Завдяки оперативному відображенню детальної інформації про здійснення банком операцій (у день їх здійснення або наступного робочого дня, якщо операція здійснена після закінчення операційного дня (часу) або у святкові чи вихідні дні) можливе ведення аналітичного обліку. Основна його форма - особові рахунки, які відкривають за кожним балансовим і позабалансовим рахунком.

Ведення синтетичного обліку забезпечується за допомогою рахунків II, III, IV порядків Плану рахунків бухгалтерського обліку Національного банку України та Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України («Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України», п. 2.1.2).

План рахунків банку - систематизований перелік рахунків бухгалтерського обліку, що використовується для детальної та повної реєстрації всіх операцій і для забезпечення потреб складання фінансової звітності.

«План рахунків бухгалтерського обліку банків України» (затв. ПП НБУ від 17.06.2004 № 280) розроблено відповідно до загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів і міжнародних стандартів та національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

Структура плану рахунків забезпечує організацію облікових процедур за таких умов:

- план рахунків є єдиним для всіх банків другого рівня;
- вимірювання об'єктів обліку здійснюється за кожною операцією та підтверджується документально;
- об'єкти обліку оцінюються згідно з методикою визнання вартості об'єктів, що відповідає обліковій політиці банку та відображається в статтях фінансової звітності;
- узагальнення первинної інформації здійснюється спочатку на рахунках аналітичного обліку, а потім на синтетичних балансових рахунках, що їх передбачено планом рахунків;
- позабалансові операції відображаються в обліку за системою подвійного запису за допомогою спеціальних контррахунків;
- зміст операцій, розрахунки за якими проводяться в іноземній валюті, відображається на тих самих рахунках, що й за операціями в національній валюті;
- аналітичний облік забезпечується через доповнення синтетичних рахунків плану рахунків загальними й спеціальними параметрами.

План рахунків за ознаками змісту та способу відображення операцій банку в балансі, об'єктів обліку поділяється на **9 класів** (рис. 1.1).

Кожен клас містить **розділи** (двозначні рахунки), конкретизується в **групах** (тризначні рахунки) та **синтетичних** чотиризначних **рахунках**, за якими в підсистемі фінансового обліку через подвійний запис відображається зміст господарських операцій банку.

Двозначні рахунки розділів указують на напрям банківської діяльності в розрізі операцій, визначених класом.

Наприклад:

розділ 30 - «Цінні папери та інші фінансові інвестиції, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток»;

розділ 31 - «Цінні папери та інші фінансові інвестиції в портфелі банку на продаж та похідні фінансові активи, що призначені для обліку хеджування»;

розділ 32 - «Цінні папери в портфелі банку до погашення».

розділ 33 - «Цінні папери власного боргу та похідні фінансові зобов'язання» тощо.

У групах рахунків деталізується інформація про напрям банківської діяльності, наприклад, рахунки розділу 30 містять інформацію щодо видів цінних паперів:

300 «Акції та інші фінансові інвестиції, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток»;

301 «Боргові цінні папери в торговому портфелі банку»;

304 «Похідні фінансові активи в торговому портфелі банку».

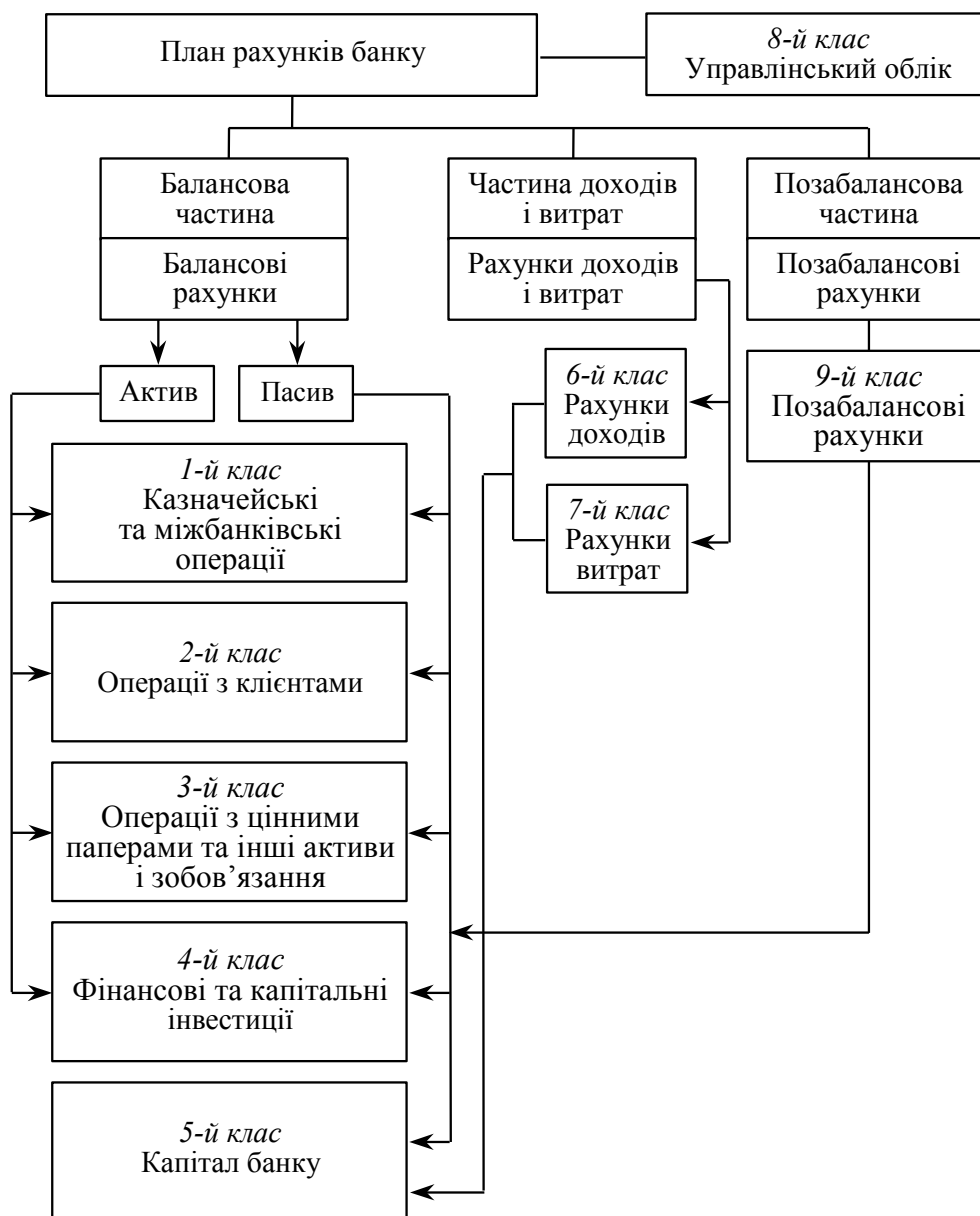

Рис. 1.1. Структура (класи) плану рахунків банку

Кожна група включає певну кількість рахунків, що дає можливість проводити облікові процедури банківської операції від її початку до завершення. Зокрема в групі 300 «Акції та інші фінансові інвестиції, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток» передбачена така **номенклатура рахунків**:

3002	А	Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком, що випущені банками, у торговому портфелі банку
3003	А	Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком, що випущені небанківськими фінансовими установами, у торговому портфелі банку
3005	А	Інші акції та цінні папери з нефіксованим прибутком у торговому портфелі банку
3006	А	Інші фінансові інвестиції, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток

3007	АП	Переоцінка акцій та інших фінансових інвестицій, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток
3008	АП	Нараховані доходи за акціями та іншими фінансовими інвестиціями, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток

Зміст і назва рахунків відповідають сучасним обліковим принципам банківської облікової практики. Це принципи нарахування, резервів і переоцінки.

Нумерація рахунків має свою специфіку:

остання цифра 8 означає операцію, за якою можливе отримання доходу чи здійснення витрат (рахунки нарахованих доходів, нарахованих витрат);

остання цифра 9 - рахунки «Прострочені нараховані доходи»;

принцип переоцінки враховано в групі рахунків 510 «Результати переоцінки» в класі 5 «Капітал»;

рахунки класу 6 «Доходи» — **пасивні (П)**, а класу 7 «Витрати» — **активні (А)**. Виняток становлять рахунки групи 605 «Процентні доходи за цінними паперами», які є **активно-пасивними (АП)**. Також активно-пасивні рахунки для обліку результатів від торговельних операцій (група 620), рахунки 705 групи «Процентні витрати за цінними паперами власного боргу» та рахунки 770 групи «Відрахування в резерви»;

клас 8 «Управлінський облік» - це окремий клас плану рахунків, які банки відкривають самостійно відповідно до політики ведення управлінського обліку. Рахунки 8-го класу кореспондують тільки між собою, а залишки за рахунками не враховуються під час складання фінансової звітності банку;

рахунки розділів 90—95 класу 9 «Позабалансові операції» використовуються для обліку зобов'язань та вимог за укладеними, але ще не виконаними договорами (кредитні лінії, дозволений овердрафт, непокриті безвідкличні акредитиви, різні гарантійні зобов'язання, зобов'язання за цінними паперами, спотові, форвардні контракти та договори з купівлі-продажу іноземної валюти й інших фінансових інструментів);

на рахунках розділів 96—98 класу 9 «Позабалансові операції» обліковуються списані активи, документи, цінності, розрахунки з приватизації і довірчого управління.

Відзначимо, що позабалансовий рахунок - активний, якщо за переведення його на баланс буде дебетуватися балансовий рахунок. Якщо банк кредитуватиме балансовий рахунок, то позабалансовий рахунок, відповідно, є пасивним.

Позабалансові рахунки кореспондують тільки між собою. Подвійний запис між рахунками забезпечується через **контррахунки** розділу 99.

Контррахунки використовуються також у таких випадках:

для обліку резервів за всіма видами активних операцій, за здійснення яких банк наражається на ризик втрат. **Контрактивні (КА)** рахунки резервів використовуються для регулювання показників активних рахунків, а саме: кредитного портфеля, портфеля цінних паперів на продаж та до погашення,

сумнівної заборгованості за нарахованими доходами, сумнівної дебіторської заборгованості;

для обліку операцій банку з цінними паперами першого та третього класів;

для регулювання показників пасивних рахунків виділено також **контрпасивні рахунки (КП)**, у класі 5 «Капітал»;

для обліку кредитних операцій у частині дозволу отримувати суми комісій та (або) процентів за користування кредитами наперед, тобто на початкову дату здійснення кредитної операції (рахунки 1316, 1326, 1626).

За принципом оцінки активи й пасиви обліковуються пріоритетно за вартістю їх придбання чи виникнення. Активи та зобов'язання в іноземній валюті переоцінюються на звітну дату.

Додатково опрацюйте інформаційні джерела [2, 21, 34, 39, 43, 44, 46, 52, 54, 76].

Повторіть термінологію за активними посиланнями глосарію.

Перевірте свої знання, дайте відповіді на питання:

1. Назвіть передумови розвитку банківської справи.
2. Дайте визначення поняття «комерційний банк», назвіть його характерні риси.
3. Розкрийте зміст банківської діяльності.
4. Охарактеризуйте структуру банківської системи.
5. Проаналізуйте функції та принципи роботи банку.
6. Поясніть зміст пасивних, активних операцій банку та банківських послуг.
7. Розкрийте предмет і метод бухгалтерського обліку в банках.
8. Охарактеризуйте систему бухгалтерського обліку в банках, її складники: підсистема фінансового обліку; підсистема управлінського обліку; підсистема податкових розрахунків.
9. Укажіть принципи МСБО і їх застосування в обліковій практиці українських банків.
10. Розкрийте зміст, положення, норми й правила облікової політики банку.
11. Наведіть класифікацію банківських документів.
12. Дайте характеристику й визначте особливості побудови Плану рахунків бухгалтерського обліку в банках.
13. Назвіть номенклатуру рахунків позабалансового обліку й механізм подвійного запису на позабалансових рахунках банку.
14. Обґрунтуйте необхідність запровадження контррахунків і їх використання в обліку операцій за принципами оцінки й обачності.
15. Охарактеризуйте особливості синтетичного й аналітичного обліку в банках.

ТЕМА 2

Облік капіталу банку

Під час вивчення теми зверніть увагу на ключові питання:

- ➔ Структура банківської системи та класифікація банків
- ➔ Статус банку. Порядок реєстрації та ліцензування банку
- ➔ Класифікація ресурсів банку
- ➔ Власний капітал банку: структура та порядок формування й обліку
- ➔ Призначення та структура регулятивного капіталу
- ➔ Особливості обліку за рахунками класу 5 «Капітал банку»
- ➔ Порядок оцінки якості активів і наданих фінансових зобов'язань банку
- ➔ Документування операцій з капіталом банку

Банківська система включає всі банківські й небанківські інститути: центральні емісійні, комерційні депозитні, інвестиційні, ощадні банки, банки спеціального призначення, наприклад, іпотечні, зовнішньоторговельні, страхові, пенсійні фонди тощо.

Законодавство визначає структуру банківської системи, встановлює сферу діяльності, підпорядкованості й відповідальності для різних фінансових інститутів, що входять у систему.

У структурі банківської системи виділяють такі типи банків:

За приналежністю статутного капіталу і способом його формування розрізняють:

державні банки - це переважно центральні банки, окремі комерційні або спеціалізовані банки, націоналізовані повністю або шляхом придбання державою контрольного пакета акцій;

приватні банки, що можуть бути утворені на основі приватної чи колективної форми власності. У міжнародній практиці переважає акціонерна організаційно-правова форма власності.

За організаційно-правовою формою діяльності (ст. 6 Закону України «Про банки і банківську діяльність»):

ПАТ (публічні акціонерні товариства);

кооперативні банки (клієнтами таких банків є лише їх учасники).

За характером діяльності банки поділяються на універсальні й спеціалізовані (за клієнтською, галузевою, чи функціональною спеціалізацією). Універсальні банки виконують усі види кредитних, розрахункових та інших фінансових операцій. Спеціалізовані банки обмежують кількість операцій 1-3-видами та можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними, розрахунковими (кліринговими).

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банки можуть створювати **банківські групи** - групи юридичних осіб:

які мають спільного контролера, що складається з материнського банку, його однієї чи кількох українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, або

що складається з материнського банку, який є контролером, його однієї чи кількох українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, або

які мають спільного контролера, що складається з двох або більше українських фінансових установ та/або компаній, для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, їх українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, в якій банківська діяльність є переважною, або

що складається з небанківської фінансової установи або компанії, для якої надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, яка є контролером, її однієї або декількох українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, у якій банківська діяльність є переважною.

Юридична особа набуває **статусу банку** і право на здійснення банківської діяльності виключно після отримання **банківської ліцензії** та внесення відомостей про неї до **Державного реєстру банків**. Учасниками банку можуть бути юридичні і фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів. Учасниками не можуть бути юридичні особи, у яких банк має істотну участь, об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації (ст. 14 Закону України «Про банки і банківську діяльність»).

Процедура реєстрації юридичної особи, що має намір здійснювати банківську діяльність, передбачає погодження Національним банком України статуту цієї особи. Для погодження статуту подаються Національному банку України разом із заявою про погодження статуту документи за переліком ст. 17 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Остаточне рішення про можливість реєстрації банку Національний банк України приймає не пізніше тримісячного строку з дня подання повного пакета документів.

Юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, зобов'язана протягом року з дня державної реєстрації подати Національному банку України в порядку, визначеному законодавством та нормативно-правовими актами Національного банку України, документи для отримання банківської ліцензії.

У процесі діяльності банки повинні дотримуватися встановлених Національним банком України економічних нормативів, дотримуватися вимог щодо розміру та співвідношень капіталу, активів, ресурсів, зобов'язань, ризику тощо. Грошові кошти, які є в розпорядженні банку й використовуються для забезпечення його діяльності є **ресурсами банку**. Залежно від джерел формування ресурси поділяються на власні, залучені й запозичені (рис. 2.1).

Власний капітал це грошові кошти, внесені акціонерами (засновниками банку), а також кошти, сформовані в процесі подальшої діяльності банку.

Власний капітал банку, що особливо необхідний на етапі становлення банківської установи, є не тільки гарантом забезпечення довіри до банку зі сторони вкладників, а також виконує й другорядну для нього функцію – забезпечення оперативної діяльності. До того ж він є основним джерелом і гарантом збереження вартості активів банківської установи поряд із залученими й запозиченими коштами.

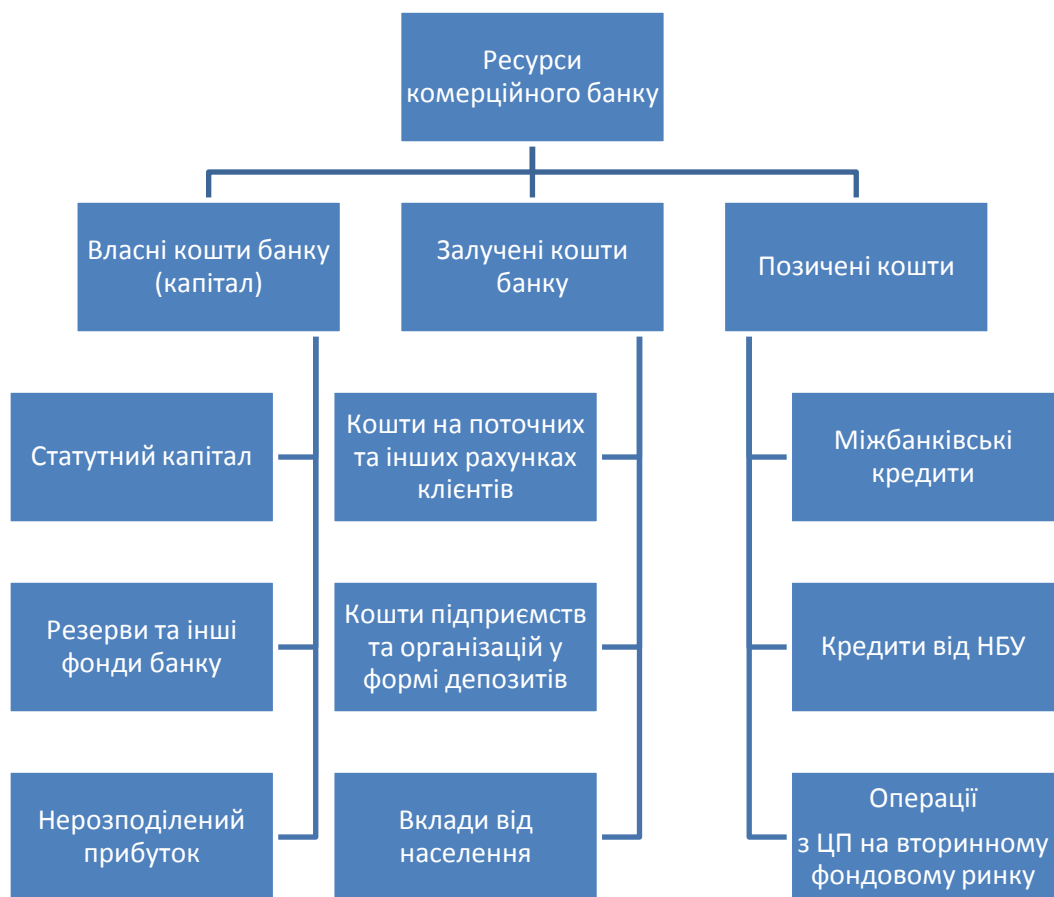

Рис. 2.1. Умовна класифікація ресурсів банку

Призначення банківського капіталу виражається в його **функціях**:

- **захисна** - власний капітал слугує насамперед, для страхування інтересів вкладників і кредиторів банку, а також для покриття поточних збитків від банківської діяльності.

- **забезпечення оперативної діяльності** є другорядною для власного капіталу банку. Вона важлива на початковому етапі діяльності банку, для формування його інфраструктури.

- **регулююча** - розмір власного капіталу є важливим фактором забезпечення надійності функціонування банку і тому перебуває під контролем керівних органів. Так з метою підвищення стійкості банків у період фінансової та економічної нестабільності, створення ними запасу капіталу для підвищення спроможності протистояти ризикам Національний банк встановлює вимоги щодо формування банками буферів капіталу, а саме: буфера запасу (консервації) капіталу та контрциклічного буфера. («Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.2001 № 368, Р.І).

Одним із найважливіших показників діяльності банків, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, що банки беруть на себе в процесі своєї діяльності, та забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості й стабільної діяльності банків є **регулятивний капітал** банку.

Регулятивний капітал, що використовується органами банківського нагляду в основному для відповідності економічних нормативам, складається з основного й додаткового капіталу.

Основний капітал (капітал 1-го рівня) складається з таких елементів (рис. 2.2):

1. Фактично сплачений зареєстрований статутний капітал.
2. Додаткові внески акціонерів у статутний капітал.
3. Прибуток, спрямований на збільшення статутного капіталу.
4. Розкриті резерви.

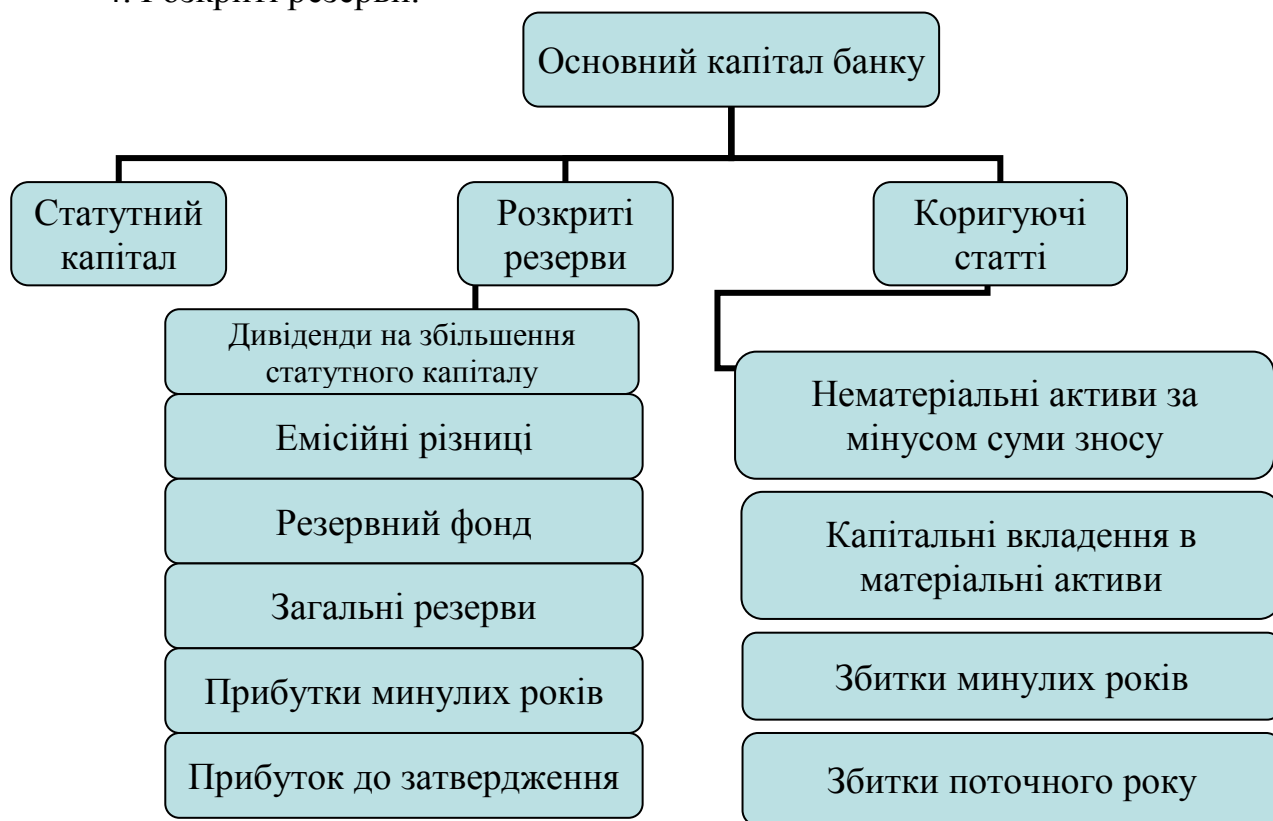

Рис. 2.2 Структура основного капіталу банку

Статутний капітал банку незалежно від організаційно-правової форми діяльності формується за рахунок власних коштів засновників, акціонерів, учасників із підтверджених джерел. Внески здійснюються в грошовій формі в національній валюті України та вільно конвертованій іноземній валюті (для нерезидентів).

Порядок формування статутного капіталу банку такий:

-статутний капітал банку формується відповідно до вимог законодавства України та установчих документів банку.

Мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1), що отримав банківську ліцензію після 11 липня 2014 року, має становити 500 мільйонів гривень. Мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1), що отримав банківську ліцензію до 11 липня 2014 року, має становити:

- 120 мільйонів гривень - до 10 липня 2017 року;
- 150 мільйонів гривень - з 11 липня 2017 року;
- 200 мільйонів гривень - з 11 липня 2018 року;
- 250 мільйонів гривень - з 11 липня 2019 року;
- 300 мільйонів гривень - з 11 липня 2020 року;
- 350 мільйонів гривень - з 11 липня 2021 року;
- 400 мільйонів гривень - з 11 липня 2022 року;
- 450 мільйонів гривень - з 11 липня 2023 року;
- 500 мільйонів гривень - з 11 липня 2024 року.

-формування та збільшення статутного капіталу банку може здійснюватися виключно шляхом грошових внесків. Грошові внески для формування та збільшення статутного капіталу банку резиденти України здійснюють у гривнях, а нерезиденти – в іноземній вільно конвертованій валюті або в гривнях.

-статутний капітал не повинен формуватися з непідтверджених джерел.

-банк має право збільшувати статутний капітал після того, як усі учасники повністю виконали свої зобов'язання щодо сплати паїв або акцій і попередньо оголошений підписний капітал повністю оплачено.

-банк не має права без згоди Національного банку України зменшувати розмір регулятивного капіталу нижче мінімально встановленого рівня.

Перерахування розміру статутного капіталу в гривні здійснюється за офіційним курсом гривні до іноземних валют, встановленим Національним банком України на день укладення установчого договору. За підсумками року на основі фінансової звітності банки зобов'язані коригувати розмір статутного капіталу на індекс девальвації чи ревальвації гривні за рахунок та в межах валових доходів або валових витрат банку відповідно до методики, встановленої Національним банком України.

-банкам забороняється використовувати для формування капіталу бюджетні кошти, якщо такі кошти мають інше цільове призначення.

Статутний фонд комерційного банку у формі АТ створюється шляхом випуску та продажу акцій.

Власники **звичайних акцій** беруть участь в управлінні банку й поділяють з ним усі його доходи, збитки та ризики. Так, якщо комерційний банк не заробляє прибутку, власники звичайних акцій не отримують дивідендів, їм нічого не гарантується і у випадку ліквідації банку. Звичайні акції вільно купуються та продаються на вторинному ринку цінних паперів.

Для нарощення статутного капіталу можливий повторний випуск **привілейованих акцій**, що дають право їхнім власникам на отримання фіксованого розміру дивідендів, який не залежить від отриманого банком прибутку. Власники привілейованих акцій не беруть участі в управлінні банком.

Сумарна номінальна вартість випущених акцій відповідає розміру статутного капіталу та відображається за пасивним рахунком 5000 П «Статутний капітал банку». Призначення рахунку - облік зареєстрованого розміру статутного капіталу банку. За кредитом рахунку проводяться суми збільшення статутного капіталу, за дебетом рахунку проводяться суми зменшення статутного капіталу або суми несплаченого в установлений строк зареєстрованого капіталу.

Складовою основного капіталу банку є **розкриті резерви**, до яких слід віднести резерви і фонди, створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку та оприлюднені у фінансовій звітності банку:

емісійні різниці - сума перевищення надходжень, отриманих емітентом від емісії (випуску) власних акцій (інших корпоративних прав), над номінальною вартістю таких акцій (інших корпоративних прав) (під час їх первинного розміщення);

Таке перевищення суми коштів, отриманих від первинного випуску власних акцій над їх номіналом обліковується за рахунком 5010 П «Емісійні різниці»:

за кредитом рахунка проводяться суми позитивної різниці при первинному та дальшому розміщенні акцій;

за дебетом - суми списання різниці між ціною викупу та номінальною вартістю акцій у разі викупу власних акцій (у межах залишку за рахунком).

резервні фонди, що створюються згідно із законами України;

загальні резерви, що створюються під невизначений ризик під час проведення банківської діяльності;

інші фонди банку.

Резервний фонд - це грошові ресурси, що резервуються банком для забезпечення непередбачених витрат по всіх статтях активів та позабалансових зобов'язаннях, а також виплати дивідендів по привілейованих акціях, якщо недостатньо прибутку.

Наявність коштів у резервному фонді забезпечує стійкість комерційного банку, зменшує вірогідність його банкрутства. Резервний фонд створюється в порядку, визначеному зборами акціонерів, а його розмір не може бути меншим 25% регулятивного капіталу, а розмір щорічних відрахувань – меншим 5% прибутку. Коли резервний фонд досягає встановленої величини, то відрахування до нього припиняються. У випадку використання коштів з резервного фонду відрахування від чистого прибутку на його формування відновлюються. У разі коли діяльність банку може створювати загрозу інтересам вкладників та інших кредиторів банку, Національний банк України має право вимагати від банку збільшення розміру резервів і щорічних відрахувань до них.

Спеціальні фонди (фонд основних коштів, фонд переоцінки основних засобів та інші), які призначені для покриття збитків від активних операцій та для виробничого і соціального розвитку банку; їх формування здійснюється за рахунок прибутку.

Порядок формування і використання цих коштів визначається ст. 30 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та статутними документами банку:

1) відрахування до фондів мають здійснюватися з прибутку після оподаткування або з прибутку до оподаткування, скоригованого на всі потенційні податкові зобов'язання;

2) фонди і рух коштів до них та з них повинні окремо розкриватися в опублікованих звітах банку;

3) фонди повинні бути в розпорядженні банку для покриття збитків із метою необмеженого й негайного використання в разі появи збитків;

4) збитки не можуть безпосередньо покриватися з фондів, а повинні проводитися через рахунки прибутків і збитків.

Прибуток є ресурсом внутрішнього походження. Він існує у вигляді залишку прибутку після сплати податків та відрахування до фондів банку. За його рахунок сплачуються дивіденди акціонерам. Якщо після сплати дивідендів за ставкою, що встановлена зборами акціонерів, виникне залишок прибутку, то ця сума може бути спрямована на поповнення статутного фонду банку. Така операція (поповнення статутного фонду) може бути здійснена й без сплати дивідендів акціонерам, але також за рішенням, що приймається загальними зборами акціонерів.

Елементом резервного капіталу є **загальні резерви**, призначені для покриття можливих збитків за операціями банку. Їх відмінність від резервного фонду полягає в тому, що вони мають більш конкретне призначення (наприклад, створюються для зниження негативних наслідків у зв'язку з неповерненням кредитів, виникненням збитків від операцій з валютою та цінними паперами, що перебувають у розпорядженні банку). Загальні резерви формуються з чистого прибутку, що залишається в банку після сплати податків.

Нерозподілений прибуток - резерв банку, який залишається після розподілу прибутку на сплату податків, формування резерву та виплату дивідендів власникам і призначається на капіталізацію, тобто на розширення банківського бізнесу.

Оскільки розмір усіх відрахувань (крім дивідендів) завчасно визначено, то залишок нерозподіленого прибутку за минулий рік залежить головним чином від розміру дивідендів, які повинні сплачуватися акціонерам.

Перелічені складові частини включаються до основного капіталу за умови, що вони відповідають таким критеріям:

відрахування до резервів і фондів здійснено з прибутку після оподаткування або з прибутку до оподаткування, скоригованого на всі потенційні податкові зобов'язання;

призначення резервів та фондів і рух коштів по цих резервах і фондах окремо розкрито в оприлюднених звітах банку;

фонди мають бути в розпорядженні банку з метою необмеженого й негайного їх використання для покриття збитків;

будь-яке покриття збитків за рахунок резервів та фондів проводиться лише через рахунок прибутків та збитків.

Загальний розмір основного капіталу визначається з урахуванням розміру очікуваних (можливих) збитків за невиконаними зобов'язаннями будь-якої фізичної чи юридичної особи як резидента, так і нерезидента, яка має з банком відносини фінансового характеру та зменшується на суму (див. «Коригуючі статті», рис. 2.2):

- нематеріальних активів за мінусом суми зносу;
- капітальних вкладень у нематеріальні активи;
- збитків минулих років;
- збитків поточного року.

Основними елементами **додаткового капіталу** за умови його затвердження Національним банком України можуть бути («Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.2001 № 368, Р.ІІ, Гл. 1):

1. Резерви під заборгованість за кредитними операціями (крім резервів за наданими банком фінансовими зобов'язаннями) та за операціями з розміщення коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, яку віднесено до І (найвищої) категорії якості;

2. Результат переоцінки основних засобів, що включався до суми регулятивного капіталу банків за станом на 31.12.2010;

3. Результат поточного та звітного року (прибуток), що зменшений на суму:

- нарахованих доходів, неотриманих понад 30 днів із дати їх нарахування, строк сплати яких не настав (крім доходів за цінними паперами, які віднесені до І групи активів зі ступенем ризику 0 відсотків згідно з вимогами цієї Інструкції), зменшених на суму сформованих резервів за цими доходами;

- прострочених нарахованих доходів, зменшених на суму сформованих резервів за цими доходами.

Якщо прибуток поточного та звітного року менше загальної суми коригування, то на суму такої різниці зменшується розмір основного капіталу банку;

4. Субординований борг - це звичайні не забезпечені банком боргові капітальні інструменти, які відповідно до договору не можуть бути взяті з банку раніше п'яти років, а у випадку банкрутства чи ліквідації повертаються інвестору після погашення претензій усіх інших кредиторів. Сума субординованого боргу, уключеного до капіталу, щорічно зменшується на 20 відсотків її первинного розміру протягом п'яти останніх років дії договору.

Субординований борг може включатися до капіталу банку після отримання дозволу Національного банку.

5. Нерозподілений прибуток минулих років.

Для визначення розміру регулятивного капіталу банку загальний розмір капіталу 1-го і 2-го рівнів додатково зменшується на:

- балансову вартість акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком, що випущені банками, у торговому портфелі банку та в портфелі банку на продаж;

балансову вартість інвестицій в асоційовані та дочірні компанії, а також балансову вартість вкладень у капітал інших установ у розмірі 10 і більше відсотків їх статутного капіталу;

балансову вартість акцій (паїв) власної емісії, що прийняті в забезпечення наданих банком кредитів (інших вкладень);

балансову вартість вкладень в інші банки на умовах субординованого боргу;

балансову вартість позалістингових цінних паперів у торговому портфелі банку (крім цінних паперів, емітованих центральними органами виконавчої влади, Національним банком та Державною іпотечною установою);

балансову вартість цінних паперів, що не перебувають в обігу на фондових біржах (у тому числі, торгівля яких на фондових біржах заборонена законодавством України), у торговому портфелі банку;

балансову вартість цінних паперів недиверсифікованих інвестиційних фондів.

Усі елементи капіталу банку обліковуються за рахунками **класу 5 «Капітал банку»** чинного Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. Крім рахунків групи 500 «Статутний капітал банку») і емісійних різниць (група 501), у класі 5 «Капітал банку» виокремлено інші групи рахунків, призначені для обліку таких складників капіталу:

502 «Загальні резерви та фонди банку»

503 «Результати минулих років»

504 «Результати звітного року»

510 «Результати переоцінки».

Записи за рахунками груп 502, 503, 504 здійснюються в процесі формування інформації про фінансові результати за підсумками фінансового року й стосуються процедури відображення в обліку напрямів розподілу результату, затверджених зборами акціонерів.

Записи за рахунками групи 510 «Результати переоцінки» пов'язані з використанням в облікових процедурах правил обліку активів за справедливою, ринковою вартістю, що передбачено міжнародними стандартами бухгалтерського обліку.

Банки з метою визначення реального розміру регулятивного капіталу з урахуванням ризиків у своїй діяльності зобов'язані постійно оцінювати якість усіх своїх активів і наданих фінансових зобов'язань (визначати їх класифікацію), а також визначати можливі втрати за активними банківськими операціями відповідно до «Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями», затв. ПП НБУ від 25.01. 2012 року № 23.

Від банків вимагається підтримувати їхній регулятивний капітал на рівні, що становить **не менше 10%** зважених до ризику активів і позабалансових зобов'язань. Для банку, що розпочинає операційну діяльність, цей норматив протягом перших 12 місяців має становити не менше **15%**, протягом наступних 12 місяців - не менше **12%**. Національний банк України має також право

встановлювати мінімальний коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів.

Крім того, величина регулятивного капіталу банку є основою для розрахунку більшості економічних нормативів, дотримання й зміна граничних значень яких позначається на його кредитній та інвестиційній активності.

Додатково опрацюйте інформаційні джерела [3, 11, 14, 43, 54, 68, 81, 84].

Повторіть термінологію за активними посиланнями глосарію.

Перевірте свої знання, дайте відповіді на питання:

1. Наведіть класифікацію банків.
2. Розкрийте порядок заснування та ліцензування банків.
3. Дайте характеристику ресурсів банку, визначте їхній склад.
4. З'ясуйте сутність поняття «власний капітал», його функції.
5. Визначте структуру капіталу банку та вимоги Положень (стандартів) бухгалтерського обліку до відображення капіталу в балансі банку та фінансовій звітності.
6. Охарактеризуйте порядок обліку операцій із формування статутного капіталу.
7. Поясніть особливості обліку операцій із власними акціями та розрахунків із акціонерами банку.
8. Дайте характеристику рахунків, призначених для обліку капіталу.
9. З'ясуйте порядок обліку інших джерел капіталу банку.

ТЕМА 3

Облік розрахункових операцій банку

Під час вивчення теми зверніть увагу на ключові питання:

- ➔ Основи організації платіжної системи в Україні та місце в ній банківської платіжної системи
- ➔ Види, способи проведення та організація обліку безготівкових розрахунків
- ➔ Порядок відкриття рахунків у банку та їх облік
- ➔ Сутність основних форм безготівкових розрахунків та документообіг
- ➔ Механізм здійснення та обліку міжбанківських розрахунків
- ➔ Характеристика обліку операцій банку з платіжними картками

Розрахункові операції банків здійснюються в межах платіжної системи, до якої належить платіжна організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів (Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 № 2346-III, п. 1.29). Крім банків, учасниками платіжних систем можуть бути небанківські установи-резиденти, які мають ліцензію НБУ на переказ коштів без відкриття рахунків та уклали договори з платіжною організацією відповідної системи.

Платіжна система представлена внутрішньодержавною та міжнародною платіжними системами. У її складі після реєстрації Національним банком України можуть бути:

платіжна система, платіжною організацією якої є резидент;

міжнародна платіжна система, платіжною організацією якої є нерезидент, у тому числі міжнародної системи інтернет-розрахунків;

внутрішньобанківська платіжна система після отримання повідомлення банку про початок діяльності цієї системи;

учасник платіжної системи, платіжною організацією якої є резидент, після отримання повідомлення платіжної організації про укладений із цим учасником договір;

учасник міжнародної платіжної системи, платіжною організацією якої є нерезидент, після реєстрації договору про участь у міжнародній платіжній системі;

оператор послуг платіжної інфраструктури після узгодження умов та порядку його діяльності (Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури, затв. ПП НБУ від 04.02.2014 № 43).

Національний банк України має право створювати системи міжбанківських розрахунків, системи роздрібних платежів та інші види платіжних систем.

Для проведення переказів через систему міжбанківських розрахунків Національного банку України банки-резиденти, Державна казначейська служба

України, Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках відкривають рахунки в НБУ [48].

Банки мають право відкривати рахунки резидентам України (юридичним особам, їх відокремленим підрозділам, фізичним особам), нерезидентам України (юридичним особам-інвесторам, представництвам юридичних осіб в Україні та фізичним особам). Суб'єкти господарювання мають право самостійно обирати банк для розрахунково-касового обслуговування і за всіма видами операцій можуть користуватися послугами одного або декількох комерційних банків.

Порядок відкриття банками рахунків та їх режими визначаються Національним банком України. Умови відкриття рахунка та особливості його функціонування передбачаються в договорі, що укладається між банком і його клієнтом - власником рахунка. За договором банківського рахунка банк зобов'язується приймати й зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (власникові рахунка), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум з рахунка та проведення інших операцій за рахунком.

Банки мають право відкривати своїм клієнтам вкладні (депозитні), поточні та кореспондентські рахунки.

Вкладний (депозитний) рахунок - рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання коштів, що передаються клієнтом банку в управління на встановлений строк та під визначений процент (дохід) відповідно до умов договору.

Поточний рахунок - рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання коштів і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України.

Кореспондентський рахунок - рахунок, що відкривається одним банком іншому банку для здійснення міжбанківських переказів. Відкриття кореспондентських рахунків здійснюється шляхом встановлення між банками кореспондентських відносин у порядку, що визначається НБУ, та на підставі відповідного договору [48].

Порядок відкриття рахунків у банку, особливості їх використання та обслуговування, у т.ч. з використанням електронних платіжних засобів у національній та іноземних валютах тощо, регулює «Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах», затв. ПП НБУ від 12.11.2003 № 492.

Банківські розрахунки проводяться в готівковій (формі грошових знаків) та безготівковій формах (формі записів на рахунках у банках) згідно з правилами, встановленими нормативно-правовими актами НБУ [43, ст. 51].

Готівкові - обслуговують рух грошових доходів і витрат населення.

Безготівкові розрахунки передбачають перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів (Інструкція про

безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затв. ПП НБУ від 21.01.2004 № 22).

Сукупність принципів та вимог до організації безготівкових розрахунків, що залежать від конкретних умов господарювання, форм і способів розрахунків та документообігу утворюють систему безготівкових розрахунків.

Безготівкові розрахунки здійснюються за такими принципами:

через банківські рахунки, які відкриваються на ім'я клієнта для зберігання й переводу коштів;

за розпорядженням їх власників у порядку встановленої черги платежів у межах залишку коштів на рахунку;

свобода вибору суб'єктами ринку форм безготівкових розрахунків, що знаходить відображення в господарських угодах без участі банку. Банк виконує лише посередницьку роль у платежах;

виходячи зі строків, передбачених у договорі;

наявність у платника або у його гаранта ліквідних засобів.

Безготівкові розрахунки розрізняються за складом учасників, призначенням операцій, місцем перебування клієнтів, функціональним призначенням платежу. Класифікація представлена на рис. 4.1.

Рис. 4.1 Види безготівкових операцій банку

Порядок розрахунків визначають **способи здійснення безготівкових операцій**:

до початку торгової операції (авансовий платіж);
одразу ж після її завершення з використанням платіжного доручення;
через деякий час після завершення торгівельної операції – відстрочений, прострочений, комерційний кредит, оформлення векселя;
з кожної поставки окремо;
за всіма поставками взагалі;
за рахунок власних коштів з розрахункового рахунку;
за рахунок кредиту.

Підприємства, а також установи банків здійснюють розрахунки при дотриманні таких умов:

1. Кошти підприємств підлягають обов'язковому зберіганню в банках, за винятком залишків готівки в їхніх касах у межах встановленого банком ліміту та норм витрат з виручки, які передбачені чинним порядком ведення касових операцій у народному господарстві України.

2. Безготівкові розрахунки між підприємствами здійснюються в національній валюті України через банк шляхом перерахування коштів з рахунку платника на рахунок одержувача коштів.

3. Кошти з рахунку клієнта списуються за розпорядженнями його власника крім випадків, у яких чинним законодавством передбачене безспірне стягнення та безакцептне списання коштів.

4. Розрахункові документи приймаються банком до виконання тільки в межах наявних коштів на рахунку клієнта.

5. Платежі проводяться, як правило, після відвантаження товарно-матеріальних цінностей, виконання робіт чи надання послуг або одночасно з ними. В окремих випадках може бути проведена попередня оплата. Платежі проводяться за рахунок власних коштів платника, а в окремих випадках - за рахунок кредиту банку.

6. Платежі одного клієнта за рахунок коштів іншого не допускаються.

7. Банк на договірній основі здійснює розрахунково-касове обслуговування своїх клієнтів і виконує їхнє розпорядження щодо перерахування коштів з рахунків.

8. Підприємства самостійно обирають форми розрахунків, передбачені інструкцією та вказують їх при укладенні між собою договорів.

9. Взаємні претензії за розрахунками між платником та одержувачем коштів розглядаються сторонами в претензійно-позовному порядку без участі банку.

Безготівкові розрахунки проводяться на підставі розрахункових документів. Комерційні банки здійснюють безготівкові розрахунки за допомогою платіжних інструментів – засобів певної форми на паперовому, електронному чи іншому виді носія інформації, використання яких ініціює переказ коштів з відповідного рахунку платника.

Найбільш розповсюдженими є розрахунки за допомогою меморіального ордера, платіжного доручення, платіжної вимоги-доручення, платіжної вимоги,

розрахункового чека, акредитива, інкасового доручення, банківських платіжних карток та інших дебетових і кредитових платіжних інструментів, що застосовуються в міжнародній банківській практиці.

Платіжні інструменти мають бути оформлені належним чином і містити інформацію про їх емітента, платіжну систему, у якій вони використовуються, правові підстави здійснення розрахункової операції і, як правило, держателя платіжного інструмента та одержувача коштів, дату валютування, а також іншу інформацію, необхідну для здійснення банком розрахункової операції, що цілком відповідають інструкціям власника рахунку або іншого передбаченого законодавством ініціатора розрахункової операції [43, ст. 51].

При виконанні розрахункової операції банк зобов'язаний перевірити достовірність та формальну відповідність документа.

Розрахункові документи складаються на бланках, форми яких наведені в додатках Інструкції НБУ №22. Розрахункові документи, які подаються клієнтами в банк у паперовій формі, повинні мати такі реквізити:

- назва документа;

- номер документа, число, місяць, рік його виписки (число та рік цифрами, місяць літерами);

- назви платника й одержувача коштів (їх офіційне скорочення), їхні ідентифікаційні коди, номери рахунків у банку;

- назви банків платника й одержувача, їхнє місцезнаходження та номери за МФО (коди банків);

- сума платежу цифрами й літерами:

  - при зазначенні суми цифрами – розділовим знаком є кома (125,64 грн.);

  - при зазначенні суми літерами – назва грошової одиниці вказується скорочено, а сума копійок цифрами (двісті грн. 75 коп.);

- призначення платежу: назва товару, посилання на документ, на підставі якого здійснюється операція (договір, рахунок), із зазначенням його номера й дати коду товару;

- на першому примірнику – печатка та підписи відповідальних осіб;

- сума податку на додану вартість або напис «без податку на додану вартість».

У разі, якщо хоча б один із вищезазначених реквізитів (якщо вони передбачені формою документа) не заповнений або заповнений неправильно, банк такий документ до виконання не приймає.

До оформлення платіжних інструментів пред'являються такі вимоги:

- оформлюють у кількості примірників, необхідних банку та всім сторонам;

- виписують із використанням технічних засобів;

- виправлення й підчистка не допускаються;

- обов'язкова наявність усіх перерахованих вище реквізитів;

- списання коштів з рахунку здійснюється на підставі першого примірника.

Перший екземпляр розрахункового документа повинен бути обов'язково підписаний посадовими особами, що мають право розпоряджатися рахунком і мають печатку.

Банк зобов'язаний зарахувати грошові кошти, що надійшли на рахунок клієнта, у день надходження до банку відповідного розрахункового документа, якщо інший строк не встановлений договором банківського рахунка або законом.

Зарахування грошей на рахунок клієнта здійснюється як шляхом внесення їх у готівковій формі, так і шляхом переказу грошей у безготівковій формі з інших рахунків.

Банк виконує розрахункові документи відповідно до черговості їхнього надходження та виключно в межах залишку грошових коштів на рахунку клієнта, якщо інше не встановлено договором між банком і клієнтом.

У разі одночасного надходження до банку кількох розрахункових документів, на підставі яких здійснюється списання грошових коштів, банк списує кошти з рахунку клієнта в такій черговості:

- у першу чергу списуються грошові кошти на підставі рішення суду для задоволення вимог про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, а також вимог про стягнення аліментів;

- у другу чергу списуються грошові кошти на підставі рішення суду для розрахунків щодо виплати вихідної допомоги та оплати праці особам, які працюють за трудовим договором (контрактом), а також виплати за авторським договором;

- у третю чергу списуються грошові кошти на підставі інших рішень суду;

- у четверту чергу списуються грошові кошти за розрахунковими документами, що передбачають платежі до бюджету;

- у п'яту чергу списуються грошові кошти за іншими розрахунковими документами в порядку їхнього послідовного надходження.

Розрахунки із застосуванням платіжних доручень.

Платіжне доручення це документ, за яким банк зобов'язується за дорученням платника за рахунок грошових коштів, що розміщені на його рахунку, переказати певну грошову суму на рахунок визначеної платником особи (одержувача) у цьому чи в іншому банку в строк, встановлений законом або банківськими правилами, якщо інший строк не передбачений договором або звичаями ділового обороту.

Платіжними дорученнями можуть проводитися: розрахунки за отримані товари та надані послуги; авансові платежі; розрахунки по нетоварних операціях; попередня оплата товарів і послуг та інші.

Під попередньою оплатою слід розуміти оплату товарів чи послуг, готових до відвантаження покупцям оразу після отримання платежу і відвантажених (вивезених) не пізніше терміну, зазначеного в договорі (як правило, трьох робочих днів із дня отримання платежу). Платіжне доручення приймається банком до виконання тільки за наявності коштів на поточному рахунку або Договором між банком та платником може бути передбачено інший порядок приймання та виконання платіжних доручень.

Банк платника приймає платіжне доручення до виконання протягом 30 календарних днів з дати його виписки. День оформлення платіжного доручення не враховується.

Операцію з перерахування коштів з відповідного рахунку на рахунок отримувача банк отримувача оформляє меморіальним ордером, у реквізиті "Призначення платежу" якого зазначає номер і дату електронного розрахункового документа, а також повторює текст реквізиту "Призначення платежу" цього електронного розрахункового документа.

Техніка розрахунків за допомогою звичайних платіжних доручень така (рис. 4.2): банк платника списує зазначену в дорученні суму з рахунку платника і зараховує на рахунок одержувача коштів. Якщо одержувач коштів обслуговується іншою установою банку, то кошти перераховуються через коррахунки.

Рис. 4.2 Схема розрахунків з використанням платіжних доручень

Оплата платіжного доручення супроводжується списанням коштів із поточного рахунку платника. Якщо одержувач коштів є клієнтом того самого банку, що й платник, то дебетується рахунок платника, а рахунок отримувача – кредитовий. У випадку обслуговування платника й отримувача різними банками запис проводиться по кредиту рахунку 1200 А Кореспондентський рахунок банку в НБУ.

Розрахунки за допомогою платіжних вимог-доручень

Платіжна вимога-доручення - це комбінований платіжний документ, який складається з двох частин:

1- вимога постачальника (одержувача коштів) безпосередньо до покупця (платника) сплатити на підставі направлених йому поза банком розрахункових і відвантажувальних документів вартість поставленої за договором продукції, виконаних робіт і наданих послуг;

2- доручення платника своєму банку про перерахування з його рахунку суми, яка проставлена в графі «сума до сплати» цифрами та літерами (рис. 4.3).

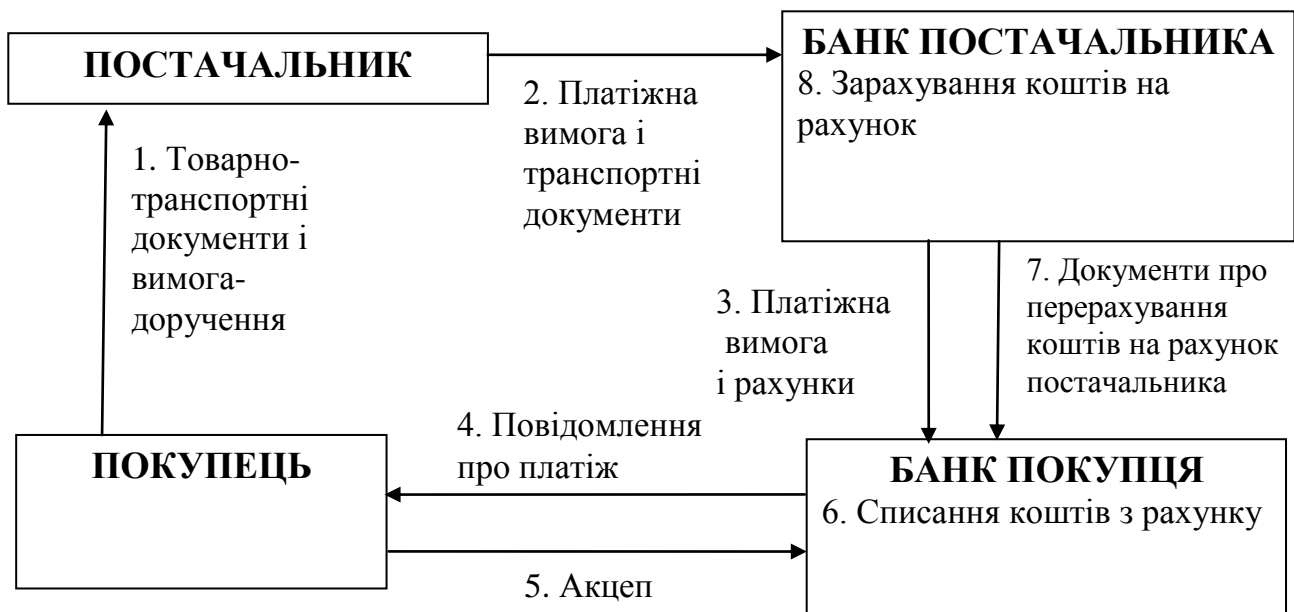

Рис. 4.3 Розрахунки із застосуванням платіжних вимог-доручень

Платник, вирішивши оплатити платіжну вимогу-доручення, здає її до свого банку, оформивши своїми підписами та відбитком печатки. Строк здачі вимоги-доручення до банку платника передбачається в договорі, але не повинен перевищувати 20 днів.

Про відмову повністю або частково оплатити платіжну вимогу-доручення платник повідомляє безпосередньо постачальника в порядку і строки, передбачені договором.

Платник може відмовитися від акцепту в повній сумі, якщо:

постачальник пред'явив вимогу за незамовлені, не передбачені договором товари та послуги;

товари відвантажені не за належною адресою або достроково без згоди покупця;

до закінчення строку акцепту документально встановлено, що товари, які надійшли, недоброякісні, некомплектні, нестандартні, пониженої сортності;

товари оплачені раніше та інше.

Часткова відмова від оплати може бути заявлена, коли згадані причини стосуються лише частини суми вимоги, а саме:

поряд із замовленими товарами постачальник відвантажив незамовлені;

допущена арифметична помилка в рахунку;

частина товарів виявилася недоброякісною та інше.

Відповідно до ст. 1071 Цивільного кодексу України кошти можуть бути списані з рахунку клієнта без його доручення на підставі рішення суду, а також у випадках, установлених законом.

Для примусового списання коштів стягувач оформляє не менше ніж у трьох примірниках платіжну вимогу за формою. У реквізиті "Призначення платежу" платіжної вимоги стягувач зазначає назву, дату видачі та номер (якщо він присвоєний) виконавчого документа. Якщо в реквізиті "Призначення платежу" платіжної вимоги зазначено характер сум, що підлягають списанню

згідно з виконавчим документом, то платіжна вимога виконується відповідно до п. 2.22 Гл. 2 Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затв. ПП НБУ від 21.01.2004 № 22. За відсутності коштів на рахунках платників сума до стягнення обліковується на позабалансовому рахунку № 9803 А «Розрахункові документи клієнтів, що обліковуються банком відповідно до укладених цивільно-правових договорів».

Розрахунки із застосуванням розрахункових чеків.

Розрахунковий чек - документ, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банку переказати вказану в чеку грошову суму одержувачеві (чекодержателю).

Чеки брошуруються в розрахункові чекові книжки по 10, 20, 25 аркушів. Чеки та чекові книжки є бланками суворого обліку. Строк дії чекової книжки - один рік, чека, який видається фізичній особі для одноразового розрахунку, - три місяці з дати їх видачі. День оформлення чекової книжки або чека не враховується.

Платником за чеком може бути лише банк, у якому чекодавець має грошові кошти на рахунку, якими він може розпоряджатися.

Для гарантованої оплати чеків чекодавець бронює кошти на окремому аналітичному рахунку «Розрахунки чеками» відповідних балансових рахунків у банку-емітенті.

Чек із чекової книжки пред'являється до оплати в банк чекодержателя протягом 10 календарних днів (день виписки чека не враховується).

У розрахунках фізичної особи з підприємствами чеком дозволяється отримувати чекодавцем здачу готівкою, але не більше 20% від суми чека. Якщо сума здачі більша, то чек потрібно переоформити. Невикористаний чек його власник може здати в банк для зарахування грошей на рахунок або отримання готівки.

Розрахунки чеками за матеріальні цінності й послуги проводяться у такому порядку (рис. 4.4):

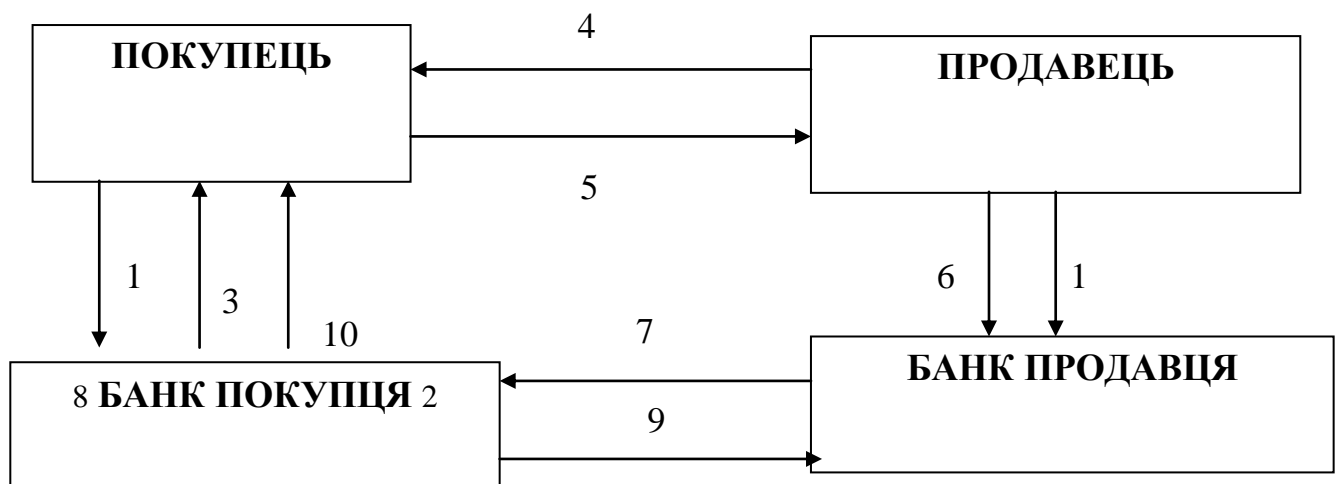

Рис. 4.4 Схема документообігу при чековій формі розрахунків

1. Покупець подає у свій банк заяву на отримання чекової книжки й платіжне доручення на депонування коштів.

2. Банк покупця бронює кошти на окремому рахунку, виписує чекову книжку.

3. Покупцю видають чекову книжку.

4. Відвантаження товарів і пред'явлення документів, які це підтверджують.

5. Покупець оформляє чек на продавця, виводить залишок у корінці чека.

6. Продавець пред'являє чек разом з реєстром чеків у свій банк, реєстр чеків затверджується підписом та печаткою чекоодержувача.

7. Банк продавця пред'являє чек для оплати банку покупця – інкасування чеків, що є розпорядженням на списання коштів з рахунка клієнта для оплати за товар або послуги.

8. Банк покупця списує суму з рахунку покупця за рахунок коштів, заброньованих раніше. Якщо й покупець обслуговується цим самим банком, гроші списуються з рахунку, де вони були задепоновані на рахунок «Розрахункові чекові книжки і розрахункові чеки», і зараховуються на рахунок постачальника.

Якщо ж постачальник і покупець обслуговується різними банками, то після перевірки правильності заповнення реквізитів чеків і реєстру банк на підставі першого примірника, тобто оригінала реєстру, оприбутковує суму чеків на позабалансовому рахунку «Реєстри чеків, що очікують оплати», а самі чеки разом з другим і третім примірниками реєстру направляються до банку покупця. На основі цих документів гроші списуються з рахунку, де вони задепоновані на рахунок «Розрахункові чекові книжки і розрахункові чеки».

9. Кошти перераховують на рахунок продавця.

10. Банк покупця та банк продавця дають виписки своїм клієнтам. Останній примірник реєстру (четвертий) повертається постачальнику з відміткою банку про інкасування чеків. Оплачені чеки разом із одним примірником реєстру залишаються в банку платника; один примірник реєстру видається платнику.

Оплата чеків гарантована, оскільки депонування здійснюється списанням суми ліміту чекової книжки з рахунку клієнта. Саме тому разом із заявою про видачу чекової книжки до банку подається платіжне доручення для перерахування коштів на аналітичний рахунок «Розрахунки чеками» до балансових синтетичних рахунків № 2526, 2550, 2552, 2554, 2602, 2622.

Розрахунки з використанням акредитивів.

Акредитив - це форма розрахунків, за якою банк (банк-емітент) за дорученням клієнта (платника) - заявника акредитива й відповідно до його вказівок або від свого імені зобов'язується провести платіж на умовах, визначених акредитивом, або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж на користь одержувача.

Заявник акредитива - платник, який звернувся до обслуговуючого його банку відкрити акредитив.

Банк-емітент - банк платника, що відкриває акредитив своєму клієнту.

Бенефіціар - юридична особа, на користь якої виставлено акредитив (наприклад, постачальник).

Виконуючий банк - банк бенефіціара чи інший банк, що за дорученням банку-емітента виконує акредитив.

Акредитиви використовуються в іногородніх розрахунках за матеріальні цінності й послуги. Особливість цієї форми розрахунків полягає в тому, що рух грошових коштів випереджає рух матеріальних цінностей.

Відкриття (виставлення) акредитива проводиться за рахунок власних коштів покупця або кредиту банку. Дозволяється також виставлення акредитива частково за рахунок власних коштів і кредиту банку.

Кожний акредитив призначений для розрахунків тільки з одним постачальником і не може бути переадресованим.

Акредитиви можуть відкриватися в банку покупця або постачальника. Вони бувають:

- покриті (депоновані) й непокриті (гарантовані);
- відкличні й безвідкличні.

Покриті – відкривають за рахунок коштів платника в банку платника або в банку бенефіціара під конкретну угоду шляхом депонування на окремому рахунку. У разі відкриття покритого акредитива, депонованого в банку-емітенті, заявник подає заяву та платіжне доручення на перерахування коштів із свого рахунку на аналітичний рахунок "Розрахунки за акредитивами" в банку-емітенті.

Непокриті акредитиви - це акредитиви, які виставлені без депонування коштів. Такі акредитиви можуть виставлятися в банку покупця. У банку постачальника вони можуть відкриватися тільки за наявності кореспондентських відносин між банками.

Відкличний акредитив - це акредитив, який може бути скасований або анульований банком покупця без попереднього погодження з постачальником (наприклад, у випадку недотримання умов, передбачених договором, дострокової відмови банку-покупця гарантувати платежі по акредитиву).

Усі розпорядження про зміну умов відзивного акредитива платник повідомляє своєму банку, який повідомляє банк постачальника, а останній - самого постачальника.

Безвідкличний акредитив може бути змінений або анульований тільки за згодою постачальника, на користь якого він відкритий.

Строк дії і порядок розрахунків по акредитиву встановлюється в договорі між платником і постачальником.

Для відкриття акредитива платник подає обслуговуючому банку заяву на акредитив. Заява про відкриття акредитива подається в 3-х примірниках. Перший примірник заяви разом з першим примірником платіжного доручення в банку-емітенті підшивають до документів дня, другий видають заявникові як розписку банку про відкриття акредитива, третій надсилають за допомогою засобів спецзв'язку до виконуючого банку для зарахування на позабалансовий рахунок №9802 А Акредитиви до виконання. У разі відкриття непокритого

акредитива платник подає лише заяву, де в рядку «вид акредитива» має бути додатковий запис «гарантований». Один із примірників заяви банк-емітент враховує на позабалансовому рахунку № 9020 А Гарантії, що надані клієнтам. Одержане від банку-емітента повідомлення про відкриття непокритого акредитива (або примірник заяви на відкриття акредитива) виконуючий банк враховує на позабалансовому рахунку №9802. Такий облік ведеться окремо від повідомлень про відкриття депонованих акредитивів, які враховані на цьому позабалансовому рахунку.

Порядок розрахунків з використанням покритого акредитиву такий (рис. 4.5):

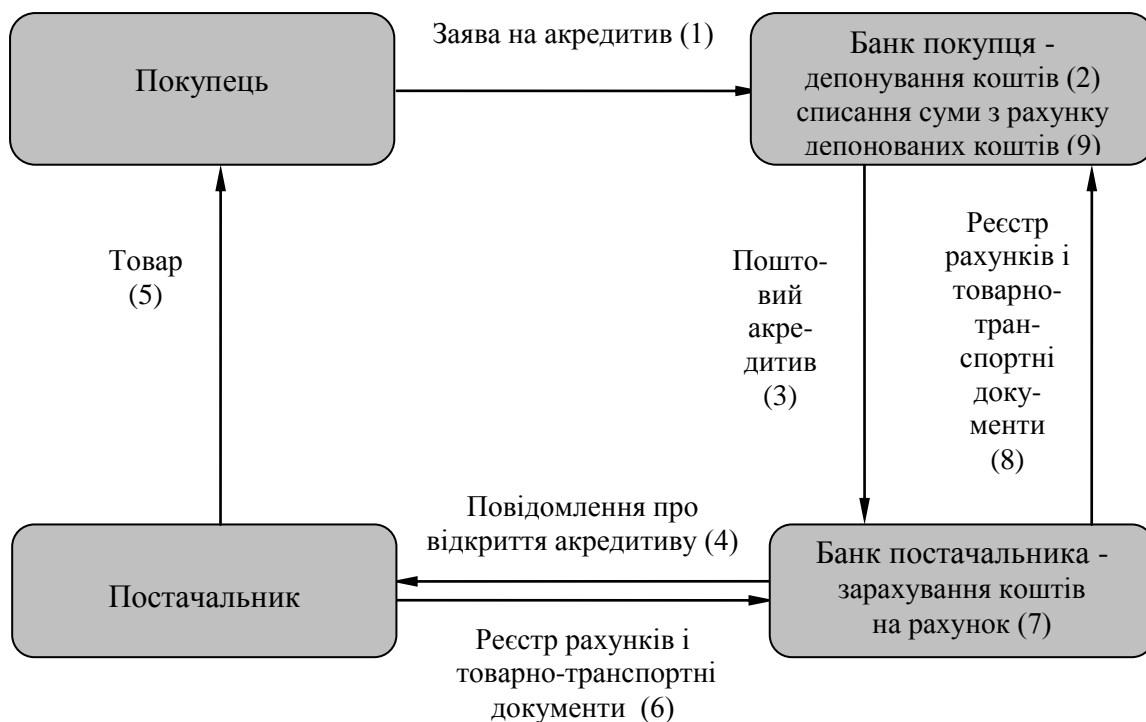

Рис. 4.5 Розрахунки на підставі покритого акредитива

Розрахунки за допомогою систем дистанційного обслуговування.

Сучасні системи дистанційного обслуговування дозволяють клієнтам банків здійснювати розрахунки, обмінюватися технологічною інформацією на підставі договору банківського рахунку, не відвідуючи банки. Дистанційне обслуговування рахунку клієнт може здійснювати за допомогою систем "клієнт - банк", "клієнт - Інтернет - банк", "телефонний банкінг" тощо.

Під час здійснення розрахунків за допомогою систем "клієнт - банк", "клієнт - Інтернет - банк" тощо застосовуються електронні розрахункові документи, до обов'язкових реквізитів яких належать:

- дата і номер;
- назва, код платника та номер його рахунку;
- код банку платника;
- назва, код одержувача та номер його рахунку;

код банку одержувача;
сума цифрами;
призначення платежу;
електронний/і цифровий/і підпис/и;

інші реквізити, які під час формування електронного розрахункового документа системою електронних платежів розміщуються в полі "Допоміжні реквізити".

За допомогою системи "телефонний банкінг" (дистанційне обслуговування клієнтів за допомогою телефонних каналів зв'язку) банки здійснюють оплату комунальних послуг, телефонних переговорів із рахунку клієнта.

Доступ до системи "телефонний банкінг" клієнти одержують за допомогою засобів ідентифікації, що передбачені в договорі між банком та клієнтом. Засоби ідентифікації (номер клієнта, особистий ПІН-код, сукупність цифрових та літерних компонентів тощо) банк надає клієнту після укладення договору.

Банк, що обслуговує платника, здійснюючи на підставі дистанційного розпорядження платника списання коштів із його рахунку, оформляє розрахунковий документ, у реквізиті "Призначення платежу" якого зазначає інформацію про платіж і документи, на підставі яких здійснюється перерахування коштів.

Ці форми розрахунків є досить зручними й перспективними.

Міжбанківські розрахунки.

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» для здійснення банківської діяльності банки відкривають та ведуть кореспондентські рахунки в Національному банку України та інших банках в Україні і за її межами, банківські рахунки для фізичних та юридичних осіб у гривнях та іноземній валюті.

Міжбанківські розрахунки - це система безготівкових розрахунків за грошовими вимогами й зобов'язаннями, які виникають між банківськими установами чи їхніми клієнтами в процесі їх діяльності.

В Україні міжбанківські розрахунки здійснюються через:
систему електронних платежів Національному банку України;
внутрішньобанківські платіжні системи комерційного банку (філії);
прямі кореспондентські відносини між комерційними банками.

Система електронних міжбанківських розрахунків (СЕП) – це державна система міжбанківських розрахунків; комплекс програмно-технічних засобів, призначених для використання міжбанківських розрахунків їх учасниками із застосуванням електронних засобів приймання, передачі, обробки та захисту інформації.

Необхідною умовою для проведення переказу через СЕП НБУ є встановлення банком кореспондентських відносин з Національним банком України шляхом відкриття кореспондентського рахунку в Національному банку України. При здійсненні розрахунків через СЕП на балансі Національного

банку України використовують рахунки двох типів: кореспондентський рахунок, на якому обліковують підсумкові обороти за день; технічний рахунок, який існує для відображення операцій по кожному документу.

Національний банк України відіграє визначальну роль у впровадженні й функціонуванні системи електронних міжбанківських розрахунків. Усі такі розрахунки здійснюються за участю установ Національного банку України. Національний банк забезпечує функціонування системи електронних платежів шляхом надання всім її учасникам відповідних програмно-технічних комплексів СЕП, захисту інформації, гарантує надійність, безпеку СЕП, відповідає за нагляд за платіжною системою. Система електронних платежів є власністю Національного банку України.

Нині всі комерційні банки України (їхні філії, управління тощо) об'єднані в єдину платіжну систему – **внутрішньобанківську (ВПС)**. Це програмно-технічний комплекс із власними засобами захисту інформації, який експлуатується комерційним банком або об'єднанням банків і здійснює платіжний обіг між установами цього банку (об'єднання) та, можливо, іншими банківськими установами поза межами СЕП.

Прямі кореспондентські відносини - договірні відносини між комерційними банками, метою яких є здійснення платежів і розрахунків за дорученням один одного.

Кореспондентські відносини встановлюються комерційним банком із територіальним управлінням НБУ на підставі укладеного між ними договору про відкриття кореспондентського рахунку для проведення міжбанківських розрахунків комерційного банку з іншими банками.

Кореспондентський рахунок - це рахунок, який відкривається комерційному банку (філії) для здійснення розрахунків, що їх виконує один банк за дорученням і на кошти іншого банку на підставі укладеного кореспондентського договору.

Кореспондентські відносини з територіальним управлінням Національного банку встановлюються комерційним банком (філією) шляхом укладення між ними договору на розрахунково-касове обслуговування з відкриттям кореспондентського рахунку. Одночасно з відкриттям кореспондентського рахунку комерційному банку (філії) – учаснику системи електронних платежів відкривається технічний рахунок у територіальній розрахунковій палаті, через який здійснюються міжбанківські розрахунки.

Кореспондентські відносини між комерційними банками (філіями) встановлюються шляхом відкриття одним комерційним банком (філією) кореспондентського рахунку в іншому комерційному банку (філії) на підставі укладеної кореспондентської угоди на здійснення банківських операцій.

Комерційні банки, які встановили між собою прямі кореспондентські відносини – це **банки-кореспонденти**.

Розрізняють кореспондентські рахунки „лоро” і „ностро”.

Рахунок „лоро” – це кореспондентський рахунок, відкритий банком – кореспондентом комерційному банку та за яким банк-кореспондент здійснює

операції з перерахування й зарахування коштів згідно з укладеним договором. Цей рахунок є кореспондентським рахунком „ностро” в комерційному банку.

Для обліку міжбанківських розрахунків використовуються балансові рахунки 1-го класу:

Розрахунки через НСЕРП НБУ	Кореспондентські відносини	Через ВПС
1200 (ностро) А Кореспондентський рахунок банку в Національному банку України	1500 (ностро) АП Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	3900 (ностро) АП Рахунки філій, що відкриті в банку
1300 (лоро) П Кореспондентський рахунок Національного банку України в банку	162 П Кредити, що отримані від інших банків	3901 (лоро) АП Рахунки, що відкриті для філій банку
	160 Кошти на вимогу інших банків	

Розрахунки з використанням платіжних карток

Сьогодні все більшого розвитку набуває така перспективна форма розрахунків, як електронна. Механізм функціонування системи електронних розрахунків заснований на використанні пластикових карток і містить операції, що здійснюються за допомогою банкоматів, електронних систем розрахунків населення в торговельних організаціях, системи банківського обслуговування клієнтів вдома й на робочому місці. Банківські платіжні картки – лише один із різновидів пластикових карток.

Банківська платіжна картка - спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу грошей із рахунку платника або з відповідного рахунку банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування грошей зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання грошей у готівковій формі в касах банків, фінансових установ, пунктах обміну іноземної валюти уповноважених банків та через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором.

За схемою розрахунків картки поділяються на кредитні, дебетні картка, електронний гаманець.

Дебетні картки - це інструменти виду “pay now” (плати зараз), які забезпечують доступ до депозитних рахунків. Списання коштів відбувається шляхом дебетування рахунку відразу після купівлі власником картки товару чи отримання готівки. Якщо коштів на рахунку недостатньо для здійснення операції платежу, то операція не відбувається.

Кредитні картки - продукт класу “pay later” (плати пізніше) дозволяють користуватися кредитом для купівлі товарів і одержання касових позичок.

У кінці кожного місяця банк-емітент робить процедуру білінгу, тобто надсилає власнику картки спеціальну виписку з карткового рахунка з переліком

усіх операцій, проведених за цей час, а також сум і строків сплати заборгованості.

У держателя картки є два альтернативних варіанти розрахунків з банком:

На території України застосовуються платіжні картки, емітовані членами внутрішньодержавних платіжних систем, та платіжні картки, емітовані членами міжнародних платіжних систем (резидентами та нерезидентами України).

Локальні системи - це платіжні системи, у яких банк-емітент карток є одночасно і банком-еквайєром, але інші банки-емітенти не можуть належати до цієї системи.

Банк-емітент - комерційний банк, що видає платіжні картки та обслуговує картрахунки.

Банк-еквайєр - комерційний банк, який підписує угоду з торговельними підприємствами на обслуговування карток, здійснює первинну обробку транзакцій та бере на себе проведення з торговцями всього спектра операцій із картками, а саме: перерахування на розрахункові рахунки коштів за товари та послуги, сортування й розсилання квитанцій, розповсюдження стоп-листів.

У локальній платіжній системі банк може точніше аналізувати та прогнозувати рух коштів по карткових рахунках, що підвищує гнучкість використання наявних вільних коштів населення.

На сьогодні українські банки здійснюють емісію та еквайрінг платіжних карток від свого імені.

Емісія - проведення операцій з відкриття картрахунків і випуску платіжних карток певної платіжної системи.

Еквайрінг - діяльність (банку) еквайра щодо технологічного, інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків із ними за операції, які здійснені із застосуванням платіжних карток.

За допомогою платіжних карток комерційні банки проводять такі операції:

списання й видача грошей з поточного або вкладного рахунку;

одержання кредиту в межах відкритого ліміту;

депонування грошей на рахунку з одночасним одержанням депозитної квитанції;

одержання в будь-який момент виписки про стан рахунка клієнта в банку; переведення засобів з одного рахунка на інший тощо.

Бухгалтерський облік операцій із використанням платіжних карток здійснюється за відповідними балансовими та позабалансовими рахунками Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України (затв. ПП НБУ від 17.06.2004 N 280) та регулюється Правилами бухгалтерського обліку операцій з використанням платіжних карток у банках України (затв. ПП НБУ від 08.04.2005 № 123).

Для відображення в бухгалтерському обліку операцій з використанням платіжних карток використовуються балансові та позабалансові рахунки:

а) балансові:

1001 А "Банкноти та монети в касі банку";

1002 А "Банкноти та монети в касі відділень банку";

1004 А "Банкноти та монети в ПТКС";
1007 А "Банкноти та монети в дорозі";
1200 А "Кореспондентський рахунок банку в Національному банку України";
1500 АП "Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках";
1502 А "Кошти банків у розрахунках";
1600 АП "Кореспондентські рахунки інших банків";
1602 П "Кошти в розрахунках інших банків";
2062 А "Короткострокові кредити в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання";
2063 А "Довгострокові кредити в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання";
2068 А "Нараховані доходи за кредитами в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання";
2202 А "Короткострокові кредити на поточні потреби, що надані фізичним особам";
2203 А "Довгострокові кредити на поточні потреби, що надані фізичним особам";
2208 А "Нараховані доходи за кредитами на поточні потреби, що надані фізичним особам";
2600 АП "Кошти на вимогу суб'єктів господарювання";
2605 АП "Кошти на вимогу суб'єктів господарювання для здійснення операцій з використанням платіжних карток";
2607 А "Нараховані доходи за кредитами овердрафт, що надані суб'єктам господарювання";
2608 П "Нараховані витрати за коштами на вимогу суб'єктів господарювання";
2620 АП "Кошти на вимогу фізичних осіб";
2625 АП "Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток";
2627 А "Нараховані доходи за кредитами овердрафт, що надані фізичним особам";
2628 П "Нараховані витрати за коштами на вимогу фізичних осіб";
2630 П "Короткострокові вклади (депозити) фізичних осіб";
2650 АП "Кошти на вимогу небанківських фінансових установ";
2655 АП "Кошти на вимогу небанківських фінансових установ для здійснення операцій з використанням платіжних карток";
2657 А "Нараховані доходи за кредитами овердрафт, що надані небанківським фінансовим установам";
2658 П "Нараховані витрати за коштами небанківських фінансових установ";
2902 П "Кредиторська заборгованість за прийняті платежі";
2909 П "Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку";
2920 АП "Транзитний рахунок за операціями, здійсненими через ПТКС";

2924 АП "Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток";

3510 А "Дебіторська заборгованість з придбання активів";

3550 А "Аванси працівникам банку на витрати з відрядження";

3551 А "Аванси працівникам банку на господарські витрати";

3552 А "Нестачі та інші нарахування на працівників банку";

3559 А "Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами";

3570 А "Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування";

3670 П "Нараховані витрати за розрахунково-касове обслуговування";

3705 АП "Клірингові рахунки за розрахунками платіжними картками";

3710 А "Дебетові суми до з'ясування";

3720 П "Кредитові суми до з'ясування";

3800 АП "Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів";

3801 АП "Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів";

6020 П "Процентні доходи за кредитами овердрафт, що надані суб'єктам господарювання";

6026 П "Процентні доходи за кредитами в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання";

6040 П "Процентні доходи за кредитами овердрафт, що надані фізичним особам";

6042 П "Процентні доходи за кредитами на поточні потреби, що надані фізичним особам";

6100 П "Комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування банків";

6110 П "Комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування клієнтів";

6204 АП "Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами";

6399 П "Інші операційні доходи";

7020 А "Процентні витрати за коштами на вимогу суб'єктів господарювання";

7040 А "Процентні витрати за коштами на вимогу фізичних осіб";

7100 А "Комісійні витрати на розрахунково-касове обслуговування";

7399 А "Інші операційні витрати";

7431 А "Господарські витрати";

б) позабалансові:

9129 А "Інші зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам";

9618 А "Списана у збиток заборгованість клієнтів за іншими активами";

9819 А "Інші цінності і документи";

9821 А "Бланки суворого обліку";

9892 А "Бланки суворого обліку в підзвіті";

9898 А "Інші цінності та документи в підзвіті";

990 "Контррахунки для рахунків розділів 90-95";

991 "Контррахунки для рахунків розділів 96-98".

Додатково опрацюйте інформаційні джерела [5, 8, 10, 13, 42, 48, 49, 54, 57, 61, 63-65, 71, 80, 83].

Повторіть термінологію за активними посиланнями глосарію.

Перевірте свої знання, дайте відповіді на питання:

1. Розкрийте сутність платіжної системи, її структуру.
2. Визначте поняття «безготівкові розрахунки» й охарактеризуйте принципи та способи їх здійснення.
3. Проаналізуйте види безготівкових розрахунків.
4. Який порядок відкриття банками рахунків клієнтів та використання коштів за ними?
5. Зазначте основні правила організації безготівкових розрахунків та обов'язкові реквізити платіжних документів.
6. Розкрийте порядок відкриття й обслуговування банківських рахунків.
7. Поясніть механізм розрахунків та обліку з використанням платіжних доручень, платіжних-вимог доручень, акредитиву, інкасового доручення, чеку.
8. Охарактеризуйте способи міжбанківських розрахунків та особливості їх обліку.
9. Дайте визначення «лоро» і «ностро» рахунків.
10. Яке призначення реального й технічного коррахунків, що застосовуються в НСЕП?
11. Зазначте види й переваги використання платіжних карток у розрахунках.
12. Як ведеться облік операцій із використанням платіжних карток?

ТЕМА 4

Облік касових операцій

Під час вивчення теми зверніть увагу на ключові питання:

- ➔ Види касових операцій банків та організація їх проведення
- ➔ Характеристика рахунків, що використовуються для обліку готівкових коштів
- ➔ Облік операцій з приймання банками готівкових коштів
- ➔ Облік операцій з видачі банками готівкових коштів
- ➔ Особливості обліку інкасації коштів у клієнтів банку, надлишків та нестач готівки в касі банку

Касові операції банку - операції з видачі готівки, її приймання, обміну не придатних до обігу банкнот (монет) та виведених з обігу на придатні до обігу банкноти (монети), банкнот на монети, монет на банкноти, банкнот (монет) одного номіналу на банкноти (монети) іншого номіналу, вилучення з обігу сумнівних банкнот (монет), валютно-обмінні операції та операції з банківськими металами, а також операції з приймання на інкасо банкнот іноземної валюти та чеків в іноземній валюті, інших цінностей, які обліковуються на позабалансових рахунках.

Касові операції регламентуються Інструкціями НБУ (Інструкція про ведення касових операцій банками в Україні від 01.06.2011 № 174, Інструкція з організації інкасації коштів та перевезення валютних цінностей у банківських установах в Україні від 14.02.2007 № 45, Інструкція про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України від 12.12.2002 № 502), а також Положенням про порядок ведення касових операцій у національній валюті в Україні від 15.12.2004 № 637.

Касові операції оформляються касовими ордерами, видатковими відомостями, розрахунковими документами, документами за операціями із застосуванням електронних платіжних засобів, іншими касовими документами, які згідно із законодавством України підтверджували б факт продажу (повернення) товарів, надання послуг, отримання (повернення) готівкових коштів (п. 3.1, Гл. 3 Положення № 637).

До касових документів, які оформляються згідно з касовими операціями, визначеними Інструкцією № 174, належать: заява на переказ готівки, прибутково-видатковий касовий ордер, заява на видачу готівки, прибутковий касовий ордер, видатковий касовий ордер, грошовий чек, квитанція про прийняття на інкасо банкнот іноземних держав, квитанція про приймання до сплати на інкасо чеків в іноземній валюті, рахунки на сплату платежів, а також сліп, квитанція, чек банкомата, що формуються платіжними пристроями, та документи для відправлення переказу готівки та отримання його в готівковій формі, установлені відповідною платіжною системою (п. 1.1, Гл. 1, Р. IV).

Валютно-обмінні операції, а також операції з банківськими металами здійснюються на підставі касових документів, визначених іншими нормативно-правовими актами.

Для проведення операцій із цінностями, які обліковуються на позабалансових рахунках, використовуються видатковий позабалансовий ордер і прибутковий позабалансовий ордер.

Касове обслуговування клієнтів полягає в тому, що комерційні банки приймають від них готівкові кошти та зараховують їх на відповідні рахунки, видають із кас банку готівкові кошти клієнтам за їх вимогою на відповідні цілі.

До касових операцій банків належать:

приймання через касу банку готівки національної та іноземної валюти від клієнтів для зарахування на власні рахунки та рахунки інших юридичних і фізичних осіб або на відповідний рахунок банку (філії, відділення);

видача готівки національної та іноземної валюти клієнтам з їхніх рахунків через касу банку;

приймання від фізичних та юридичних осіб готівки національної та іноземної валюти для переказу й виплати одержувачу суми переказу в готівковій формі через операційну касу;

отримання банком (філією, відділенням) у відділах (управлінні) грошового обігу в регіоні, Центральному сховищі підкріплення готівкою та здавання надлишків, у тому числі пачок банкнот у касетах;

вилучення з обігу сумнівних банкнот (монет) та надсилання їх на дослідження;

обмін клієнтам не придатних до обігу та вилучених з обігу банкнот (монет) національної валюти на придатні, монет на банкноти, банкнот на монети, банкнот (монет) одних номіналів на банкноти (монети) інших номіналів;

оброблення готівки - комплекс операцій, що включає визначення справжності та платіжності банкнот (монет), сортування, перераховування, формування та пакування відповідно до вимог нормативно-правових актів;

прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків.

Касове обслуговування банком клієнтів та оброблення готівки здійснюється в касі банку.

Каса банку - сукупність операційних кас банку, його філій, відділень, пунктів обміну іноземної валюти, а також програмно-технічних комплексів самообслуговування (ПТКС) та банкоматів.

Роботу операційної каси з обслуговування клієнтів банк організовує протягом операційного часу та відповідно до внутрішніх правил банку в післяопераційний час.

Операційний час - частина операційного дня банку, протягом якої приймаються документи на переказ і документи на відкликання, що мають бути оброблені, передані та виконані цим банком протягом цього самого робочого дня. Тривалість операційного часу встановлюється банком самостійно та закріплюється в його внутрішніх нормативних актах.

Банки здійснюють касові операції з обслуговування клієнтів на основі єдиних правил, що встановлені Національним банком України. Ці правила визначають порядок прийому, видачі, пакування, зберігання та обліку готівки.

Для прийому та видачі готівки в установах банків організуються **прибуткові та видаткові каси**. Каси банку, що функціонують протягом операційного дня банку, називають **денними**. Комерційні банки України активізують свою діяльність по розрахунково-касовому обслуговуванню населення і для зручності останнього організують при банку **ощадні каси**, що обслуговують клієнтів протягом робочого дня.

Період, за який банк здійснює касове обслуговування, називається **операційним днем банку**.

Денні прибуткові каси приймають від клієнтів готівкові кошти від підприємств, організацій та від громадян. Основним джерелом готівкових коштів банку є виручка торговельних, транспортних, побутових підприємств, підприємств зв'язку.

Кошти на виплати, пов'язані з оплатою праці та виплатою дивідендів (доходу), всі підприємства та індивідуальні підприємці мають одержувати виключно з кас банків. При цьому ними повинна забезпечуватися систематична й повна сплата податків та обов'язкових платежів до державних цільових фондів. Підприємства, що мають готівкову виручку, зобов'язані здавати її до банку для зарахування на їхні рахунки.

Здавання виручки може здійснюватися шляхом:

безпосередньої передачі коштів самим клієнтом до кас установ банку, які можуть бути денними і вечірніми;

інкасації виручки інкасаторським апаратом НБУ або комерційних банків;

здачі готівки на підприємство зв'язку й подальшим переказом її на поточні рахунки підприємств.

Готівкові кошти банку в національній та іноземній валюті обліковуються на рахунках 1 класу «Казначейські та міжбанківські операції», 10 розділу «Готівкові кошти» Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України.

Облік готівки в національній та іноземній валюті в операційній касі банку (філії) здійснюється за рахунками 1001 А (1) «Банкноти та монети в касі банку», 1002 А «Банкноти та монети в касі відділень банку». За дебетом цих рахунків проводяться суми готівки, що вносяться до операційної каси для зарахування на рахунки банку, за кредитом проводяться суми готівки, що видаються клієнтам банку, та ін.

У п.2.3, Гл. 1, Р. IV Інструкції №174 подано детальний опис процедури приймання й видачі готівки банком.

Операції з приймання готівки в національній та іноземній валютах від клієнтів через каси банків України відображаються в бухгалтерському обліку на підставі відповідних прибуткових касових документів такими бухгалтерськими проведеннями:

Зміст операції	Дебет рахунків	Кредит рахунків
Приймання готівки:		
від юридичних осіб для зарахування на їхні поточні рахунки	готівкових коштів (А 1001,	коштів на вимогу (П 2520, П 2530, АП 2600, АП 2650)

для зарахування на розподільчі рахунки в іноземній валюті у випадках, передбачених законодавством України	А 1002)	2603 П «Розподільчі рахунки суб'єктів господарювання»
від фізичних осіб для зарахування на поточні, вкладні (депозитні) рахунки		коштів на вимогу, вкладних (депозитних) рахунків (АП 2620, АП 2625, П 2630, П 2635)
від фізичних та юридичних осіб для зарахування на рахунки інших юридичних та фізичних осіб		клієнтів (П 2520, П 2530, АП 2600, АП 2620, АП 2650, П 2902)
здійснення переказу без відкриття рахунка та виплати переказу одержувачу готівкою		кредиторської заборгованості за операціями з клієнтами банку (П 2902, П 2909)

Бухгалтерський облік операцій з доставки готівки до клієнтів банку визначається обліковою політикою банку з урахуванням вимог Інструкції про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України, затв. ПП НБУ 02.12.2002 № 502.

Для розширення можливостей касового обслуговування клієнтів банки відкривають **вечірні каси**, що приймають готівкові кошти від клієнтів після закінчення операційного дня. Готівкові кошти, що надійшли до таких кас, зараховуються на рахунки клієнтів, як правило, на наступний день. Видаткових операцій вечірні каси не проводять.

Банківські установи також надають послуги з **інкасації готівки** – це переміщення її з кас підприємств і установ до кас комерційних банків.

В установах банків, що приймають грошові кошти від інкасаторів у спеціальних сумках, організуються **каси перерахування**. Готівкові кошти в інкасаторських сумках спочатку надходять до прибуткової каси, де перевіряється цілісність сумок, правильність опломбування та заповнення супроводжуючих документів. Потім сумки передаються до каси обліку. На рахунок клієнта зараховуються кошти, що фактично знаходилися в інкасаторських сумках, тому працівники каси перерахування повинні дотримуватися процедур прийому, відкриття сумок та обліку готівки. Після підрахунку кошти передаються до видаткової каси для подальшого їх використання.

Видаткові каси, що працюють протягом операційного дня банку, видають готівку клієнтам із їхніх рахунків по грошових видаткових документах – грошових чеках, видаткових касових ордерах. У цих документах клієнти, як правило, повинні зазначити, на які цілі вони отримують готівку (заробітна плата, витрати на відрядження та інше).

Готівкові кошти в національній валюті з каси банку видаються за такими видатковими документами:

грошовими чеками - юридичним особам, їх відокремленим підрозділам, а також підприємцям;

заявою на видачу готівки - фізичним особам із поточних, вкладних (депозитних) рахунків та фізичним і юридичним особам, переказ без відкриття рахунку (з представленням юридичною особою довіреності на уповноважену особу);

документом на отримання переказу готівкою в національній валюті, установленим відповідною платіжною системою, - фізичним і юридичним особам (з представленням юридичною особою довіреності на уповноважену особу);

видатковим касовим ордером - працівникам банку за внутрішньобанківськими операціями.

По заявках клієнтів на основі отриманих від них чеків банки можуть підготуватися до видачі готівкових коштів. Заявка клієнта – це усне або письмове звернення клієнта до банку з проханням підготувати на певну дату певну суму готівки.

Підготовлена до видачі готівка пакується в мішки. В спеціально відведеному приміщенні клієнти банку відкривають мішки під наглядом працівника банку, який зрізує з них пломби.

Операції з видачі клієнтам готівки в національній та іноземній валютах із кас банків відображаються в бухгалтерському обліку на підставі відповідних видаткових документів, визначених Інструкцією № 174, такими бухгалтерськими проведеннями:

Зміст операції	Дебет рахунків	Кредит рахунків
Видача готівки:		
юридичним особам, їх відокремленим підрозділам, а також підприємцям з їхніх поточних та інших рахунків	поточних рахунків клієнтів (П 2520, П 2530, АП 2600, АП 2650)	готівкових коштів (А 1001, А 1002)
фізичним особам з поточних, вкладних (депозитних) рахунків	2620 АП «Кошти на вимогу фізичних осіб», 2630 П «Короткострокові вклади (депозити) фізичних осіб», 2635 П «Довгострокові вклади (депозити) фізичних осіб»	
виплата готівки бюджетній організації за грошовим чеком супроводжується проведенням	2570 П «Кошти державного бюджету для виплат», 2571 П «Кошти державного та місцевих бюджетів для цільових виплат готівкою»	

Операції з унесення на рахунки та отримання з рахунків готівкових коштів за допомогою платіжних та інших карток здійснюються згідно з правилами внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем, а також відповідними нормативно-правовими актами через каси банку або банкомати.

Касові операції банків трудомісткі і витратні, тому за надання послуг, пов'язаних з касовим обслуговуванням, банки, як правило, стягують плату зі

своїх клієнтів згідно з договором на розрахунково-касове обслуговування клієнтів.

Для виконання операцій з касового обслуговування клієнтів банки повинні мати спеціально обладнанні приміщення та сховище, необхідні машини, апарат касових працівників, охорону.

Для того, щоб забезпечити нормальне касове обслуговування клієнтів та мати можливість контролювати свої касові готівкові кошти, банки повинні прогнозувати готівковий обіг, що проходить через їх каси, та виконувати повсякденний контроль за цим обігом. Це називається прогнозуванням касових оборотів.

Прогнозний розрахунок касових оборотів банку – це розрахунок очікуваних сум надходжень і видачі готівки через банківські каси.

Відділи (управління) грошового обігу в регіоні, Центральне сховище здійснюють підкріплення банків (філій) готівкою національної валюти, приймання від них придатних та не придатних до обігу банкнот (монет) на підставі укладених договорів про касове обслуговування, якими має визначатися порядок отримання підкріплень готівкою та здавання готівки з урахуванням технічних можливостей (п. 1.1, Гл. 1, Р. II Інструкції №174). Відділи (управління) грошового обігу в регіоні, Центральне сховище здійснюють видачу банкам (філіям, відділенням) підкріплень готівкою з оборотних кас за умови надходження до відділів (управлінь) грошового обігу в регіоні, Центрального сховища відповідних сум із кореспондентських рахунків банків (філій).

У бухгалтерському обліку **операції з підкріплення** за використання послуг інкасаторів відображаються такими бухгалтерськими проведеннями:

перерахування коштів для отримання готівки управлінню грошового обігу в регіоні:

Дебет рахунка 1811 А «Дебіторська заборгованість за операціями з готівкою»;

Кредит рахунка 1200 А «Кореспондентський рахунок банку в Національному банку України»;

отримання готівки через інкасаторів територіальних управлінь і оприбуткування її в касу банку:

Дебет рахунка 1001 А «Банкноти та монети в касі банку» або

Дебет рахунка 1002 А «Банкноти та монети в касі відділень банку»;

Кредит рахунка 1811 А «Дебіторська заборгованість за операціями з готівкою».

Під час вивезення банком готівки, у тому числі непридатної до обігу, до управління грошового обігу в регіоні за використання банком рахунка 1007 «Банкноти та монети в дорозі» здійснюються такі бухгалтерські проведення:

видача готівки інкасаторам:

Дебет рахунка 1007 А «Банкноти та монети в дорозі»;

Кредит рахунка 1001 А «Банкноти та монети в касі банку» або

Кредит рахунка 1002 А «Банкноти та монети в касі відділень банку»;

Якщо банк здає готівку до управління грошового обігу в регіоні власними силами, то здійснюються такі бухгалтерські проведення:

на суму готівки, що передана до управління грошового обігу в регіоні:

Дебет рахунка 1007 А «Банкноти та монети в дорозі»;

Кредит рахунка 1001 А «Банкноти та монети в касі банку» або

Кредит рахунка 1002 А «Банкноти та монети в касі відділень банку»;

у разі надходження на коррахунок банку коштів:

Дебет рахунка 1200 А «Кореспондентський рахунок банку в Національному банку України»;

Кредит рахунка 1911 П «Кредиторська заборгованість за операціями з готівкою»;

Банк (філія, відділення) складає у разі виявлення під час перерахування готівки касового прорахунку або сумнівних чи неплатіжних банкнот (монет) акт про розбіжності.

Національний банк приймає до розгляду акти про розбіжності, затверджені керівником банку (філії), у разі встановлення недостачі банкнот (монет) в упаковці відділу (управління) грошового обігу в регіоні, Центрального сховища та Банкнотно-монетного двору від тих банків (філій, відділень), яким було видано безпосередньо підкріплення готівкою через інкасаторів.

Додатково опрацюйте інформаційні джерела [6, 11, 15, 30, 57, 60, 62, 67, 76].

Повторіть термінологію за активними посиланнями глосарію.

Перевірте свої знання, дайте відповіді на питання:

1. Назвіть рахунки, що використовують для обліку касових операцій, охарактеризуйте їх.

2. Прокоментуйте порядок обліку операцій каси банку з приймання готівки.

3. Які особливості обліку операцій, що виконуються в післяопераційний час?

4. Охарактеризуйте облік операцій видаткових кас.

5. Що таке підкріплення операційної каси банку?

6. Розкрийте зміст питання «Організація й нормативно-правове забезпечення ведення касових операцій в банках України».

7. Як проводиться облік внутрішньобанківських операцій банків із використанням готівки?

8. Вкажіть на особливості обліку операцій із банківським металами.

ТЕМА 5

Облік депозитних операцій банку

Під час вивчення теми зверніть увагу на ключові питання:

- ➔ Класифікація депозитів за економічним змістом та строками використання коштів
- ➔ Відображення вкладних (депозитних) операцій за Планом рахунків банків України
- ➔ Бухгалтерський облік доходів та витрат за депозитними операціями банку
- ➔ Відображення в обліку повернення депозитів клієнтам у визначений договором строк
- ➔ Облік операцій з депозитним та ощадними сертифікатами, емітованими банком
- ➔ Бухгалтерський облік простроченої заборгованості за розміщеними та залученими вкладами (депозитами)

Переважна частина ресурсів банку формується за рахунок залученого капіталу, а не власного.

Залучений капітал (кошти) - це кредиторська заборгованість банку, яка має бути погашена у визначений термін.

Залучені кошти банків поділяються на депозитні й недепозитні (запозичені). Банки залучають вільні грошові кошти головним чином шляхом виконання депозитних операцій, у процесі яких використовуються різні види банківських рахунків.

Депозит (вклад) - це грошові кошти в національній та іноземній валюті, що передані їх власником або іншою особою за його дорученням в готівковій або безготівковій формі на рахунок власника для зберігання на певних умовах.

Методологічні засади відображення в бухгалтерському обліку банків депозитних операцій, доходів та витрат за ними регламентується положеннями та інструкціями НБУ:

Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затв. ПП НБУ від 03.12.2003 № 516;

Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, затв. ПП НБУ від 27.12.2007 р. № 481;

Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків, затв. ПП НБУ від 18.06.2003 р. № 255;

Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затв. ПП НБУ від 12.11.2003 № 492.

Під час здійснення депозитної операції виконуються такі дії: відкриття та реєстрація депозитного рахунку, залучення грошових коштів на депозит, вилучення коштів з депозиту, нарахування відсотків за депозитом та їх сплата клієнтам, повернення коштів з депозиту та закриття депозитного рахунку.

Дана операція оформляється договором банківського вкладу (депозиту) в письмовій формі, за яким банк, що прийняв від вкладника або для нього грошову суму, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором.

У депозитній угоді передбачається: дата внесення депозиту, сума депозиту, форма зарахування коштів на депозитний рахунок, відсоткова ставка за користування депозитом, періодичність сплати відсотків, порядок повернення депозиту та відсотків після закінчення строку зберігання коштів, права, зобов'язання та відповідальність сторін тощо. В угоді проставляється номер відкритого особового депозитного рахунку.

Депозити класифікуються за такими ознаками:

за категоріями вкладників:

депозити суб'єктів господарської діяльності;
депозити фізичних осіб;
депозити банків;

за строками використання коштів:

депозити на вимогу;
строкові депозити.

Депозити на вимогу - це кошти, що залучені на депозит без визначеного строку погашення та поповнюються й використовуються власниками залежно від потреби в цих коштах.

Облік коштів клієнтів, залучених банком на вклади (депозити) на вимогу здійснюється за рахунками 2 класу, 26 розділу «Кошти клієнтів банку», груп 260 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», 262 «Кошти на вимогу фізичних осіб» та 265 «Кошти небанківських фінансових установ».

Депозити на вимогу розміщуються в банку на поточних, кореспондентських та бюджетних рахунках клієнтів і використовуються ними для здійснення поточних розрахунків.

Оскільки в будь-який час кошти з цих рахунків за вимогою клієнтів можуть бути вилучені шляхом видачі готівки, виконання платіжних доручень, сплати чеків, то можливість їх використання банком для позичкових та інвестиційних операцій обмежена. З іншого боку, клієнти банку не повною мірою використовують кошти на депозитних рахунках, у результаті чого на них постійно є стабільний залишок коштів, який комерційні банки використовують для здійснення активних операцій.

За користування залишками коштів на клієнтських рахунках банки нараховують відсотки за низькими ставками або зовсім їх не сплачують. Банк має право змінити розмір процентів, які виплачуються на вклади на вимогу.

Процентні витрати банку за коштами на вимогу клієнтів відображаються за рахунками 7 класу «Витрати» розділу 70 «Процентні витрати» груп 702 «Процентні витрати за операціями із суб'єктами господарювання» та 704 «Процентні витрати за операціями із фізичними особами».

Щоб залучити більше клієнтів і стимулювати приріст поточних внесків, банк надає їм додаткові послуги та підвищує якість обслуговування. Це, зокрема, кредитування з поточного рахунку, пільги вкладникам в одержанні

кредиту, використання зручних для клієнта форм розрахунків: застосування кредитних карток, чеків, розрахунково-консультативне обслуговування тощо. До вкладів на вимогу належать також кредитові залишки за контокорентним рахунком або поточним рахунком з овердрафтом.

Строкові депозити - це кошти, які розміщені в банку на термін не менше від одного місяця і можуть бути знятими після закінчення цього строку або після попереднього повідомлення банку.

Такі строкові депозити відкриваються всім клієнтам банку: суб'єктам господарської діяльності, центральним і місцевим органам влади, бюджетним установам, комерційним банкам і приватним особам.

Для обліку коштів суб'єктів господарювання, залучених банком на строкові вклади в Плані рахунків передбачена 261 група «Строкові кошти суб'єктів господарювання», коштів фізичних осіб - 263 група «Строкові кошти фізичних осіб», а коштів небанківських фінансових установ – 265 група «Кошти небанківських фінансових установ».

Строкові депозити мають такі особливості:

- чітко встановлений строк зберігання;
- оформляються депозитною угодою;
- не використовуються для здійснення поточних платежів;
- при достроковому вилученні депозиту банк може застосовувати штрафні санкції;

- особливість нарахування та сплати процентів.

Відсотки підлягають нарахуванню щомісяця, не пізніше, ніж в останній робочий день місяця. Відсотковий дохід виплачується вкладникові на його вимогу зі впливом кожного кварталу окремо від суми вкладу, а невитребувані в цей строк процентні суми збільшують суму депозиту, на яку нараховуються проценти.

Встановлений договором розмір процентів на строковий вклад або на вклад, внесений на умовах його повернення в разі настання визначених договором обставин, не може бути односторонньо змінений банком.

Якщо відповідно до договору сума депозиту повертається вкладникові на його вимогу до впливу строку або до настання інших обставин, визначених договором, проценти за вкладом виплачуються в розмірі процентів за вкладами на вимогу, якщо договором не встановлений більш високий процент.

Строкові вклади є для банків кращим видом депозитів, оскільки вони стабільні і зручні в банківському плануванні. За ними сплачується високий процент, рівень якого диференціюється залежно від терміну, виду внеску, періоду повідомлення про вилучення, загальної динаміки ставок грошового ринку.

Процентна ставка за депозитами також може змінюватися залежно й від інших умов:

- зовнішні ризики відкриття депозитних рахунків, зважених на рівень капіталізації банку;

- наявність конкуренції за клієнтів-вкладників як джерела порівняно дешевих кредитних ресурсів;

економічна й грошово-фінансова стабільність як фактори обрання пріоритетів між видами депозитних рахунків – до запитання чи строкових – з низькою або відсутньою процентною ставкою, чи високою відповідно;

зростання цін, пов'язане зі збільшенням грошової маси, інфляцією, зростанням податкового навантаження, що перекладається на ціну товарів і послуг;

валютна й процентна політика центрального банку.

Процентна політика є формою грошово-кредитної політики, яку здійснює центральний банк, підвищуючи чи знижуючи процентні ставки позичкового капіталу. Вплив центрального банку на рівень і структуру процентних ставок відбувається через безпосереднє встановлення ставок по кредитах центрального банку, які є певним орієнтиром для інших ринкових ставок, у тому числі за депозитами.

Чим вища облікова ставка, за інших однакових умов, тим більше зростає ціна запозичених ресурсів на міжбанківському ринку. Тому банки повинні змінити свою політику в галузі пасивних операцій шляхом диверсифікації депозитних вкладень, і процентну політику – в бік привабливості процентних ставок для вкладників. Якщо банк не обере цей альтернативний варіант залучення ресурсів, кредитні вкладення в економіку скоротяться, зростання виробництва буде затримано, а ставки за депозитами знову підуть угору. Політика високих процентних ставок також стримує зростання валютного курсу та встановлює певні орієнтири по кредитних та депозитних ставках.

Нарахування процентних витрат в національній валюті за строковими коштами клієнтів відображається такими бухгалтерськими проводками:

за строковими коштами суб'єктів господарювання:

Дт 7021 АП «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання»

Кт 2618 АП «Нараховані витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання»;

за строковими коштами фізичних осіб:

Дт 7041 АП «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 2638 АП «Нараховані витрати за строковими коштами фізичних осіб».

Нарахування процентних витрат в іноземній валюті за депозитами клієнтів здійснюється з використанням технічних рахунків валютної позиції й відображається в обліку такими проводками:

за строковими коштами суб'єктів господарювання:

1) Дт 3800 АП «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 2618 АП «Нараховані витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання»;

2) Дт 7021 АП «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання»

Кт 3801 АП «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

за строковими коштами фізичних осіб:

1) Дт 3800 АП «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 2638 АП «Нараховані витрати за строковими коштами фізичних осіб»;
2) Дт 7041 АП «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 3801 АП «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Одночасно з нарахуванням процентів банк здійснює амортизацію суми неамортизованого дисконту та премії з відображенням за відповідними рахунками витрат протягом строку дії депозиту.

Амортизована собівартість фінансового активу або фінансового зобов'язання - це вартість фінансового активу або фінансового зобов'язання під час первісного визнання за вирахуванням отриманих або сплачених коштів (основної суми боргу, процентних доходів (витрат) або інших платежів, що пов'язані з ініціюванням фінансового активу або фінансового зобов'язання), яка збільшена або зменшена на величину накопиченої амортизації різниці між первісно визнаною сумою та сумою погашення фінансового інструменту, а для фінансового активу - зменшена на величину визнаного зменшення його корисності;

Банк здійснює амортизацію суми неамортизованого дисконту не рідше одного разу на місяць із відображенням за відповідними рахунками витрат протягом строку дії депозиту.

Амортизація дисконту за залученими вкладками (депозитами) відображається такими бухгалтерськими записами:

в національній валюті:

Дт 7021 АП «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання», або 7041 АП «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 2616 КП «Неамортизований дисконт за строковими коштами суб'єктів господарювання», або 2636 КП «Неамортизований дисконт за строковими коштами фізичних осіб»;

в іноземній валюті:

1) Дт 3800 АП «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 2616 КП «Неамортизований дисконт за строковими коштами суб'єктів господарювання», або 2636 КП «Неамортизований дисконт за строковими коштами фізичних осіб»;

2) Дт 7021 АП «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання», або 7041 АП «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 3801 АП «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Після закінчення дії депозитної угоди закриття депозиту здійснюється на основі оформлення меморіального ордеру. Вилучення строкових вкладів юридичних осіб відбувається тільки через перерахування коштів на поточний рахунок, а фізичних – шляхом виплати готівки або перерахування коштів на поточний рахунок. Дострокове закриття депозитного рахунку можливе на підставі заяви або клопотання вкладника.

Повернення депозитів клієнтам у визначений договором строк банк відображає в обліку такими бухгалтерськими проводками:

у разі повернення депозиту суб'єкту господарювання:

Дт 2610 П «Короткострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання», або 2615 П «Довгострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання» - на суму номіналу депозиту з урахуванням суми процентів у разі їх капіталізації;

Кт 2600 АП «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

у разі повернення депозиту фізичній особі:

Дт 2630 П «Короткострокові вклади (депозити) фізичних осіб», або 2635 П «Довгострокові вклади (депозити) фізичних осіб» – на суму номіналу депозиту з урахуванням суми процентів у разі їх капіталізації;

Кт 1001 А (1) «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 А «Банкноти та монети в касі відділень банку», або 2620 АП «Кошти на вимогу фізичних осіб».

Однією із форм строкових депозитів є сертифікати.

Сертифікат - це цінний папір, що може використовуватися його власником як платіжний засіб і обертатися на вторинному ринку цінних паперів.

Сертифікат (крім іменного) може бути достроково проданий власником іншій особі, при цьому обсяг ресурсів банку не змінюється, тоді як дострокове вилучення власником строкового вкладу означає для нього втрату прибутку, а для банку – втрату частини ресурсів.

Сертифікати можуть класифікуватися й за такими ознаками:

спосіб випуску (у разовому порядку і серіями);

спосіб оформлення (іменні і на пред'явника);

термін обертання (строкові і до запитання);

умови сплати процентів (авансом, з регулярною сплатою відсотків по закінченні розрахункового періоду та з виплатою відсотків у день погашення сертифіката).

Сертифікати бувають депозитними та ощадними.

Депозитний сертифікат - це письмове свідоцтво банку про внесення юридичною особою грошових коштів на депозит.

Ощадний сертифікат - документ, що використовується фізичною особою для оформлення своїх заощаджень у банку.

Оформлення депозиту супроводжується видачею ощадної книжки, у якій відбиваються усі операції по рахунку.

В ощадній книжці вказуються найменування і місцезнаходження банку (його філії), номер рахунка за вкладом, усі грошові суми, зараховані на рахунок та списані з рахунка, а також залишок грошових коштів на рахунку на момент пред'явлення ощадної книжки в банк.

Видача банківського вкладу, виплата процентів за ним і виконання розпоряджень вкладника про перерахування грошових коштів з рахунка за вкладом іншим особам здійснюються банком у разі пред'явлення ощадної книжки.

По ощадних вкладах банки нараховують відсотки. Такі вклади можуть не мати чітко встановленого строку зберігання й передбачають тривале осідання

на рахунках стабільних залишків коштів, що використовується банками для розширення активних операцій.

Кошти, залучені банком шляхом випуску ощадних (депозитних) сертифікатів обліковуються за рахунками класу 3 «Операції з цінними паперами та інші активи і зобов'язання», розділу 33 «Цінні папери власного боргу та похідні фінансові зобов'язання» таких груп Плану рахунків:

332 «Короткострокові ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком»;

333 «Довгострокові ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком»;

334 «Ощадні (депозитні) сертифікати на вимогу, емітовані банком».

Ощадні (депозитні) сертифікати можуть бути реалізовані банком за **номіналом, з премією або дисконтом**.

У разі розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів за номіналом у бухгалтерському обліку здійснюється така проводка:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620)

Кт Рахунки для обліку короткострокових, довгострокових, ощадних сертифікатів (3320, 3330, 3340).

Розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів з дисконтом супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620) - на суму номіналу сертифіката за мінусом дисконту;

Дт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за видами сертифікатів (3326, 3336, 3346);

Кт Рахунки для обліку ощадних (депозитних) сертифікатів, емітованих банком (3320, 3330, 3340) - на суму номіналу сертифіката.

У разі випуску ощадних (депозитних) сертифікатів з премією здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620) - на суму номіналу сертифіката плюс премія;

Кт Рахунки для обліку ощадних (депозитних) сертифікатів, емітованих банком (3320, 3330, 3340) - на суму номіналу сертифіката;

Кт Рахунки для обліку неамортизованої премії за видами сертифікатів (3327, 3337, 3347).

Нарахування процентів за ощадними (депозитними) сертифікатами здійснюється за номінальною процентною ставкою і відображається в бухгалтерському обліку за дебетом рахунків групи 705, за дебетом рахунків нарахованих витрат за сертифікатами (3328, 3338, 3348) (в національній валюті) та дебет рахунку 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів» і кредит рахунків 3328, 3338, 3348, або дебет «Рахунки для обліку процентних витрат за ощадними (депозитними) сертифікатами» (7052, 7053, 7054), кредит 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів» (в іноземній валюті).

Облік операцій з повернення вкладу (депозиту) має такі особливості:

Підстава	Дт рахунків	Кт рахунків
повернення залученого вкладу (депозиту)	Рахунки для обліку залучених вкладів (депозитів) - на суму вкладу (депозиту) з урахуванням суми процентів у разі їх капіталізації	Рахунки для обліку грошових коштів і банківських металів, рахунки клієнтів
погашення розміщеного вкладу (депозиту)	Рахунки для обліку грошових коштів і банківських металів	Рахунки для обліку розміщених вкладів (депозитів)

Якщо вкладник не вимагає повернення суми строкового вкладу після закінчення строку, установленого договором банківського вкладу, то такий вклад переноситься на рахунок з обліку вкладів на вимогу, якщо інше не встановлено договором.

Бухгалтерський облік простроченої заборгованості за розміщеними та залученими вкладами (депозитами) ведеться за такими проводками:

облік простроченої заборгованості за розміщеними вкладами (депозитами)	Рахунок для обліку простроченої заборгованості за розміщеними вкладами (депозитами)	Рахунки для обліку розміщених вкладів (депозитів)
погашення простроченої заборгованості за розміщеними вкладами (депозитами)	Рахунки для обліку грошових коштів і банківських металів	Рахунок для обліку простроченої заборгованості за розміщеними вкладами (депозитами)

Банк списує за рахунок спеціальних резервів заборгованість за вкладами на вимогу та розміщеними вкладами (депозитами) в разі визнання такої заборгованості безнадійною.

Перелік згрупованих рахунків, що використовуються для обліку депозитних операцій подано в Додатку до Інструкції з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризиків банках України, №468.

Додатково опрацюйте інформаційні джерела [16, 25, 42, 43, 54, 56, 65, 70, 79].

Повторіть термінологію за активними посиланнями глосарію.

Перевірте свої знання, дайте відповіді на питання:

1. Класифікуйте депозити (вклади) за економічним змістом, суб'єктами ринку і за строковістю.
2. Поясніть відмінності депозиту від вкладу.

3. Прокоментуйте порядок обліку залучення й повернення номіналу депозиту.

4. Як ведеться облік нарахування і сплати банком відсотків за вкладом (депозитом).

5. Поясніть порядок обліку сплачених банком відсотків за депозит (вклад).

6. Вкажіть порядок обліку операцій банку з ощадними (депозитними) сертифікатами.

ТЕМА 6

Облік операцій банку з кредитування

Під час вивчення теми зверніть увагу на ключові питання:

- ➔ Сутність кредиту та методологічні засади його відображення в системі бухгалтерського обліку
- ➔ Характеристика рахунків, що використовуються для обліку операцій із кредитування клієнтів банку
- ➔ Етапи кредитного процесу
- ➔ Облік операцій із надання банком кредитів клієнтам та їх повернення
- ➔ Облік доходів за наданими кредитами клієнтам банку
- ➔ Поняття кредитного ризику та методи його мінімізації
- ➔ Облік забезпечення кредитних операцій
- ➔ Облік операцій з формування та використання спеціальних резервів за наданими кредитами

На сьогодні кредитні операції відіграють важливу роль у стимулюванні відтворювальних процесів в економіці та є основним видом активних операцій комерційних банків, які організують рух капіталу та акумулюють і перерозподіляють капітал у ті сфери, де виникає його дефіцит.

Єдність і тісний взаємозв'язок стадій руху позичкового капіталу лежить в основі пізнання сутності кредиту й визначає його специфіку. Принцип руху позичкової вартості на началах поворотності є *основою і загальною властивістю кредиту*.

Кредит - це економічні відносини між кредитором і позичальником з приводу зворотного руху позичкової вартості на умовах платності й строковості.

Розрізняють три основні *форми кредиту*:

товарний, що виникає між продавцями й покупцями, коли покупці реалізують товари чи послуги з відтермінуванням платежу;

грошовий;

зобов'язання банку гарантувати платіж клієнтові у випадку, коли той не зможе оплатити свої рахунки.

Кредити комерційних банків можна класифікувати за різними ознаками та критеріями:

За критеріями суб'єктного призначення:

кредити торгівельно-промисловим підприємствам;
сільськогосподарським підприємствам;
міжбанківські кредити;
небанківським кредитним установам;
кредити органам влади.

Об'єктного призначення:

іпотечний;
споживчий;
контокорентний;
під цінні папери;
пов'язані з вексельним обігом.

За сферами спрямування:

кредити *в поточну діяльність* (у сферу обігу) – на задоволення потреби в коштах для придбання поточних активів у разі розриву між часом надходження коштів та здійснення затрат (рахунки за овердрафтом, операції РЕПО, враховані векселі, факторинг, кредити на внутрішньо-торгівельні операції, кредити на експортно-імпортні операції);

кредити *в інвестиційну діяльність* (у сферу виробництва) – на задоволення тимчасової потреби в коштах при здійсненні інвестиційних вкладень (кредити на будівництво та освоєння землі, кредити на купівлю будівель, споруд, обладнання; фінансовий лізинг).

За строками повернення:

строкові, тобто з визначеним у договорі терміном користування:

короткострокові кредити (до 1 року) надаються банками на уникнення тимчасових фінансових труднощів позичальників у зв'язку з витратами виробництва та обігу, на формування оборотного капіталу. Тому короткострокові кредити відрізняються від середньо - і довгострокових не тільки терміном використання, а й об'єктами вкладення і джерелами повернення;

середньострокові (від 1 до 3 років), за рахунок яких підприємство здійснює оплату обладнання, поточних витрат, фінансування капітальних вкладень;

довгострокові кредити – це кредити строком більше 3 років, які спрямовуються на формування основних фондів підприємства, участь у приватизації об'єктів, нове будівництво. Строк використання таких кредитів обумовлюється тривалим функціонуванням основних засобів і перенесенням їх вартості на продукт частинами. Джерело повернення довгострокових кредитів це прибуток підприємства.

У зв'язку з підвищеним ризиком неповернення середньо - і довгострокових кредитів банки встановлюють більш високі процентні ставки, ніж по короткострокових;

до запитання (онкольні) - видаються на невизначений строк і погашаються за першою вимогою банку;

прострочені кредити – це кредити, термін погашення за якими скінчився;

продовженні строків погашення кредиту.

За кількістю кредиторів:

надані одним банком;

консорціумні кредити надаються об'єднаннями банків, один із яких займається організаційною діяльністю (формує необхідну позичальнику суму кредиту, укладає договір кредитування, обслуговує кредит);

паралельне кредитування – одночасне кредитування позичальника декількома банками.

За методами надання:

у разовому порядку (одноразові);

відповідно до відкритої кредитної лінії (перманентні).

гарантовані (банк дає зобов'язання про надання кредиту: а) з попередньо обумовленою датою видачі, б) з видачею в міру виникнення в ньому потреби.

За забезпеченням:

забезпечені заставою – майном, або майновими правами, цінними паперами;

гарантовані банками, фінансами чи майном третьої особи;

з іншим забезпеченням – поручительством, страховим полісом;

незабезпечені (бланкові) кредити обмежуються розміром власного капіталу банку.

За ступенем ризику:

стандартні (неризиковані). Надаються позичальникам, що мають належну фінансову стійкість і забезпечують своєчасне й повне повернення раніше отриманих позик і виплату процентів за ними;

кредити з підвищеним ризиком – кредити, які не мають забезпечення, а також числяться за клієнтами з нестійким фінансовим станом, які порушують строки повернення раніше отриманих позичок і сплати процентів за ними.

За способом повернення:

водночас (одноразовим платежем). Такий спосіб повернення використовується в короткостроковому кредитуванні;

на виплат (частково, поступово). Використовується в перманентному або довгостроковому кредитуванні;

особливі умови повернення передбачаються при застосуванні окремих видів кредиту: контокорентного, овердрафту, під заставу векселів. Повернення позички здійснюється з ініціативи не позичальника, а банку шляхом зарахування поточних надходжень коштів безпосередньо на позичковий рахунок;

на вимогу кредитора в разі порушення клієнтом принципів кредитування або невиконання умов кредитної угоди;

з регресією платежів повертаються кредити, які видані під гарантію, поручительство або інші боргові зобов'язання третьої особи.

За характером сплати відсотків:

з *фіксованою процентною ставкою*. Даний метод сплати відсотків може використовуватися в умовах економічної стабільності та притаманний короткостроковому кредитуванню;

з *плаваючою процентною ставкою*, тобто процентна ставка переглядається і прив'язується до облікової ставки НБУ з урахуванням ситуації на кредитному ринку.

За способом сплати процентів:

з виплатою процентів у міру використання позичкових коштів. Нарахування здійснюється за методом звичайного процента, а сплата здійснюється через 1 місяць після видачі кредиту;

з виплатою відсотків одночасно з одержанням позичкових коштів (дисконтний (обліковий) кредит – купівля банком переказних векселів у клієнтів-векселедержателів).

Всі кредитні операції банку можна поділити на *активні* – операції з кредитування клієнтів та надання кредитів іншим банкам та *пасивні* – операції з отримання міжбанківського кредиту в НБУ та інших комерційних банків.

Активні кредитні операції здійснюються банками за умов дотримання певних принципів. Тому **банківський кредит** - це позичковий капітал банку в грошовій формі, що передається в тимчасове користування на засадах *строковості, повернення, платності, забезпеченості та цільового використання*.

Згідно зі ст. 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність» до кредитних операцій банків також відносяться:

здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені;

надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання в грошовій формі;

придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів (факторинг);

лізинг.

Кредити надаються тільки на комерційних засадах із дотриманням таких умов:

- оцінки установою банку кредитоспроможності позичальника, фінансової стабільності, рентабельності, ліквідності;

- кредитуються тільки ті види діяльності позичальника, які передбачені його статутом;

- позичальник повинен мати власне майно й брати участь у фінансуванні об'єкта, що кредитується, певною сумою власного капіталу – не менше 30%.

Регламентація порядку видачі та оформлення кредитів, методологія їх обліку зумовлена дією таких нормативно-правових актів НБУ:

Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (деPOSITних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, затв. ПП НБУ від 27.12.2007 р. № 481;

Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, затв. ПП НБУ від 18.06.2003 р. № 255.

Кредитування в комерційних банках здійснюється в декілька етапів, кожен із яких забезпечує вирішення поставлених перед банком цілей і задач, що, у свою чергу, закладаються в основу кредитної політики банку.

Кредитна політика - стратегія і тактика банку з акумуляції тимчасово вільних коштів та їх спрямування на кредитування клієнтів.

Процес банківського кредитування передбачає ряд етапів (рис. 6.1):

попередній:

перший – розгляд заявки клієнта на кредит;

другий – вивчення кредитоспроможності позичальника й оцінювання ризику за позичкою;

третій – підготовка до складання кредитної угоди (структурування позички) – чітке визначення порядку її надання й повернення; розрахунок вартості кредиту; переговори про укладення кредитної угоди; складання висновку щодо кредиту, який подається на розгляд кредитного комітету (комісії);

поточний і підсумковий етапи безпосередньо стосуються обслуговування наданого кредиту, контроль за ним, аналіз кредитних операцій.

Рис. 6.1 Етапи процесу кредитування

Усі питання, пов'язані з кредитуванням, вирішуються банком та позичальником на договірній основі шляхом укладання кредитної угоди.

За кредитним договором банк зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові в розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти. Кредитний договір укладається тільки в письмовому вигляді й не може змінюватися в односторонньому порядку. Зобов'язання з кредитування, тобто зобов'язання банку надати клієнту кредит на певних умовах, обліковується за рахунками 9 класу «Позабалансові рахунки», групи 912 «Зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам».

Строк кредитування, а також процент за користування кредитом (якщо інше не передбачене умовами кредитного договору) розраховуються з моменту отримання (зарахування на рахунок позичальника або сплати платіжних документів за позичкового рахунку позичальника) до повного погашення кредиту та процентів за його користування. Фізичні особи погашають кредити шляхом перерахування коштів з особистого вкладу, депозитного рахунку, переказами через пошту або готівкою.

Після підписання кредитної угоди працівник кредитного відділу оформляє документи, які містять вказівки щодо відкриття позичкового рахунку та видачі кредиту. Банківське кредитування може здійснюватися із застосуванням таких позичкових рахунків (рис. 6.2):

Рис. 6.2 Види позичкових рахунків

Простий позичковий рахунок - форма строкового кредитування. Кожен факт видачі й погашення кредиту оформляється відповідними документами клієнта або банку операційного відділу. На рахунку може бути тільки активне (дебетове) сальдо.

Спеціальний позичковий рахунок - форма обліку позичок до запитання. Якщо на цьому рахунку виникає кредитове сальдо, воно в той самий день має бути зараховане на поточний рахунок позичальника.

Погашення кредиту може здійснюватися як за платіжними дорученнями позичальника, так і шляхом зарахування коштів, які надходять на користь позичальника від боржників за векселями, в кредит спеціального позичкового рахунку. Банк має право стягнути заборгованість за спеціальним позичковим рахунком без попередження клієнта, але це має бути передбачено кредитною угодою.

Контокорентний рахунок - активно-пасивний рахунок, на якому обліковуються всі операції банку з клієнтом. За дебетом відбиваються заборгованість банку і всі платежі з рахунку за дорученням клієнта, а з іншого – надходження коштів у банк від платників, у вигляді вкладів, повернення позичок тощо.

Контокорентний рахунок поєднує позичковий рахунок із поточним. Операції на ньому здійснюються за допомогою письмового доручення клієнта.

Видані кредити можуть зараховуватися на розрахунковий рахунок, окремий депозитний рахунок позичальника, депонуватися на рахунках «Чекові книжки», «Акредитиви», переводитись як платіж на рахунки господарських партнерів позичальника, використовуватися в іншому порядку, визначеному кредитним договором.

Надані банком клієнтам кредити в національній та іноземній валюті обліковуються на рахунках другого класу «Операції з клієнтами», таких розділів і груп Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України:

Розділ 20 «Кредити, надані суб'єктам господарювання» (групи рахунків 201, 203, 206-208);

Розділ 21 «Кредити, що надані органам державної влади» (групи рахунків 210-213);

Розділ 22 «Кредити, що надані фізичним особам» (групи рахунків 220-223).

Усі рахунки є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми наданих кредитів, а за кредитом – суми погашення заборгованості, а також суми заборгованості, що перераховані на рахунок простроченої заборгованості.

У системі обліку кредитних операцій банк оцінює вартість кредиту за справедливою вартістю з урахуванням усіх витрат на здійснення операції. Для цього використовується метод дисконтування майбутніх грошових потоків на рівні ринкової процентної ставки та визначається сума дисконту, яка повинна амортизуватися протягом дії фінансового інструменту на дату його погашення.

Банк протягом усього строку дії кредитного договору підтримує ділові контакти з позичальником, стежить за дотриманням умов кредитного договору, цільовим використанням кредиту, своєчасним і повним його погашенням, проводить перевірки стану збереження заставленого майна. У разі виявлення фактів нецільового використання кредитних сум банк має право достроково розірвати кредитний договір, після чого стягуються всі кошти в межах зобов'язань позичальника.

Погашення кредиту й нарахованих процентів за ним (комісійних) здійснюється позичальником з розрахункового чи поточного (валютного) рахунку або через кореспондентський рахунок. Особливі випадки повернення:

- отримання процентів за овердрафтом, коли проценти вираховуються методом процентного числа й капіталізуються, тобто сума процентів збільшує загальну суму боргу одержувача кредиту;

- отримання процентів за операціями врахування векселів та факторингу. Як правило, проценти за цими операціями платяться авансом при видачі

кредиту. Вони також можуть бути списані з поточного рахунку позичальника будь-якого дня, визначеного угодою з клієнтом;

- отримання процентів за кредитами з поступовим погашенням номіналу (фінансовий лізинг).

Позичальник за згодою банку може достроково повернути отриманий кредит.

У разі виникнення в позичальника тимчасових фінансових труднощів сторони можуть подовжувати строк дії кредитного договору (пролонгація). Для цього між позичальником і банком укладається додаткова угода як невід'ємна частина кредитного договору.

Якщо на момент погашення кредиту в позичальника відсутні необхідні кошти, то непогашена заборгованість за позичкою переноситься банком на рахунок прострочених позик.

Облік повернення кредитів (основного боргу) відображається на Дт рахунків для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші), Кт рахунків для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші) та рахунків для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233).

У випадку встановлення суми заборгованості за кредитом, не сплаченої позичальником своєчасно, у наступний робочий день робиться запис по Дт рахунків для обліку простроченої заборгованості за наданими кредитами (2067, 2077, 2087, 2107, 2117, 2127, 2137, 2207, 2227, 2237) та Кт рахунків для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233). У випадку її погашення дебетуються рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші) та кредитуються Рахунки для обліку простроченої заборгованості за наданими кредитами (2067, 2077, 2087, 2107, 2117, 2127, 2137, 2207, 2227, 2237).

Безнадійна до отримання заборгованість за кредитними операціями списується за рахунок спеціальних резервів. За несплату суми позички в термін, зазначений у строковому зобов'язанні та несвоєчасну сплату процентів, банк стягує пеню. Розмір пені обчислюється від суми простроченого платежу, але не може перевищувати подвійної облікової ставки НБУ.

Найбільша кількість кредитів банків – це забезпечені кредити, оскільки вони гарантують банківським установам повернення позичених сум у встановлений термін зі сплатою встановлених процентів.

Незабезпечені кредити (бланкові) надаються тільки під зобов'язання позичальника погасити кредит, тому дуже ризиковані й вимагають більш ретельної перевірки кредитоспроможності

На сьогодні забезпечення кредитів представлені різними формами: *матеріальними або нематеріальними.*

У банківській практиці країн із розвиненою ринковою економікою найбільш розповсюдженими є гарантія чи порука третьої сторони, переуступка контрактів, переуступка дебіторської заборгованості, товарні запаси, нерухоме

майно, цінні папери, дорогоцінні метали. Тоді як українські банки надають перевагу заставі майна, поручительству третьої особи, стягненні пені й штрафів, переуступці на користь банку вимог і рахунків позичальника третій особі, страхуванню відповідальності позичальника.

Для застосування такої форми забезпечення позик, як **застава майна**, банк укладає з клієнтом договір застави. У договорі застави визначаються суть, розмір і строк виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, подається опис предмета застави, а також визначаються інші умови, погоджені сторонами договору.

Заставадавець має право користуватися предметом застави відповідно до його призначення, у тому числі здобувати з нього плоди та доходи, якщо інше не встановлено договором і якщо це впливає із суті застави. Крім того він має право відчужувати предмет застави, передавати його в користування іншій особі або іншим чином розпоряджатися ним лише за згодою заставодержателя.

Заставодержатель має право користуватися переданим йому предметом застави лише у випадках, встановлених договором. Реалізація предмета застави, на який звернене стягнення, провадиться шляхом його продажу з публічних торгів, якщо інше не встановлено договором або законом. Якщо сума, одержана від реалізації предмета застави, не покриває вимоги заставодержателя, він має право отримати суму, якої не вистачає, з іншого майна боржника в порядку черговості.

Забезпечення нерухомим майном. Забезпечення кредиту оформляється борговим зобов'язанням позичальника — іпотекою. **Іпотекою** є застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи. Предметом іпотеки може бути майно, пов'язане із землею, - будівлі споруди, квартири, земельні ділянки громадян, багаторічні насадження тощо.

Переуступка (цесія) на користь банку вимог і рахунків позичальника до третьої особи означає передачу прав банку використати виручку на погашення кредиту при настанні строків його повернення. Цесія проводиться на основі укладеної між банком і позичальником угоди, у якій визначається сума вимог і рахунків, що потребують переуступки та інші умови.

Переуступка дебіторської заборгованості складається з передачі банку рахунків, що підлягають сплаті за поставлені позичальником товари, виконані роботи, надані послуги.

Забезпечення дорожніми документами використовується при кредитуванні експортно-імпортних операцій. Заставою тут є документи, що підтверджують відвантаження товарів. Такі документи називаються коносамент і накладні. Коносаменти застосовуються при оформленні відвантажень товарно-матеріальних цінностей морським та річковим транспортом, накладні — іншим видом транспорту. Цей спосіб забезпечення кредиту оформляється шляхом індосування названих документів їхніми власниками на користь банку-кредитора.

Забезпечення дорогоцінними металами. Як застава по позиках приймаються монети, злитки, вироби із золота, срібла, платини, дорогоцінні

камені та інше. Цей спосіб забезпечення кредиту зараз використовується дуже рідко.

Нематеріальні форми забезпечення кредитів можуть бути представлені в основному гарантією, неустойкою та страхуванням.

Гарантія (порука) являє собою зобов'язання третьої особи погасити борг позичальника у випадку його неплатоспроможності. Гарантами можуть бути будь-які фінансово-стійкі організації чи банки, до яких ставляться відповідні вимоги. Найбільш розповсюдженою є банківська гарантія.

Строк дій гарантії встановлюється, як правило, на 10-15 днів більше терміну погашення кредиту.

На відміну від гарантії, порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання як частково, так і в повному обсязі, оскільки поручителем може бути одна особа або кілька осіб.

При використанні такої форми забезпечення зобов'язань позичальника перед банком, як **страхування відповідальності**, банку надається страхове свідоцтво (поліс, сертифікат) або інші документи, що засвідчують страхування позичальником відповідальності за повернення кредиту.

За *договором страхування* страховик зобов'язується в разі настання певної події (страхового випадку) виплатити страхувальникові визначену в договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору.

Після укладання з позичальником кредитної угоди банк може самостійно застрахувати надану позику шляхом укладання зі страховою компанією (державною чи акціонерною) угоди про страхування кредитного ризику. У цьому випадку сума страхових внесків враховується при встановленні процентної ставки за кредит.

Згідно з Цивільним кодексом України формою забезпечення виконання зобов'язань є стягнення **неустойки**. Неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторі в разі порушення ним зобов'язання. *Штрафом* є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання. *Пенею* є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

Стягнення пені передбачається кредитною угодою та застосовується у випадку несвоєчасної сплати процентів за користування кредитом і несвоєчасного повернення позички. Пеня визначається в процентному відношенні до суми зобов'язання, яке прострочене, та нараховується у встановленому розмірі за кожен день прострочення.

Майно та інші форми забезпечення зобов'язань позичальника перед банком повинні задовольняти таким вимогам:

1. Висока ліквідність. Під ліквідністю активів (товарно-матеріальних цінностей, цінних паперів, фінансових вимог до третіх осіб тощо) розуміється здатність активів до конверсії в готівкові кошти.

2. Здатність до тривалого зберігання (як мінімум, на термін користування позикою).

3. Стабільність цін на заставлене майно.

4. Мінімальні витрати по зберіганню та реалізації застави.

Залежно від того, наскільки заставне майно відповідає вказаним вимогам, визначається розмір кредиту. Розмір позики під заставу майна встановлюється у відсотку до ринкової вартості заставленого майна на момент укладання кредитної угоди. Підвищення ціни застави над сумою кредиту компенсує ризик втрати в результаті зміни цін на майно.

Бухгалтерський облік забезпечення кредитних операцій здійснюється протягом дії відповідного договору про забезпечення виконання зобов'язань за позабалансовими активними рахунками групи 950 та 952.

У випадку неповернення кредиту та компенсації вимог за рахунок предмета застави в бухгалтерському обліку здійснюються такі проводки: Дт рахунків для обліку грошових коштів, коштів клієнтів, залучених вкладів (депозитів), розміщених ощадних (депозитних) сертифікатів 1001, 1200, 2600, 2605, 2610, 2615, 2620, 2625, 2630, 2635, 3320, 3330, 3340), Кт рахунків для обліку наданих кредитів, рахунки для обліку простроченої заборгованості за наданими кредитами, Кт Рахунків для обліку процентних доходів за наданими кредитами, рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами, рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів, рахунки з обліку сплачених штрафів та пені.

Одночасно списується вартість заставленого майна, що обліковувалося за позабалансовими рахунками, що супроводжується проводкою: Дт 9900 «Контррахунок», Кт Рахунки для обліку отриманої застави (9500, 9501, 9503, 9520, 9521, 9523).

Висока ризикованість кредитних та інших активних операцій вимагає від банку розробки заходів з їх уникнення, мінімізації та подолання.

Існує декілька способів захисту від кредитного ризику:

1) *встановлення позичальникам лімітів кредитування;*

Лімітування кредитів – спосіб встановлення сум граничної заборгованості за позиками конкретному позичальнику, що дає змогу уникнути ризику концентрації кредитних вкладень в окремих суб'єктів.

Надання кредитів за допомогою ліміту видачі здійснюється, як правило, шляхом відкриття кредитної лінії.

Кредитна лінія - форма лімітування – юридично оформлене зобов'язання банку перед позичальником надавати йому протягом певного терміну (від кварталу до року) позички в межах узгодженої суми. Встановлюється в разі тривалих зв'язків між банком і позичальником.

Існують різні види кредитних ліній. Вони можуть бути *поновлювальні*, коли кредит надається й погашається в межах встановленого ліміту, і *непоновлювальні*, коли після надання й погашення кредиту відносини між банком і клієнтом припиняються.

2) *диверсифікація кредитних вкладень* – розподіл кредитів між різними суб'єктами правовідносин, клієнтами різних форм власності й галузей економіки, між різними регіонами країни тощо.

Для дотримання комерційними банками принципу диверсифікації кредитів Національний банк України встановив норматив сукупної заборгованості за кредитами на одного позичальника (Н8). Величина цього ризику не повинна перевищувати 25% власних коштів банку.

3) *оперативність при стягненні боргу*, що передбачає обов'язок банку підтримувати з позичальником контакт протягом усього терміну користування позичкою.

4) *страхування кредитних операцій* шляхом створення банками страхових фондів, страхування за рахунок клієнтів окремих високоризикованих кредитних проектів у спеціалізованих страхових установах.

5) *забезпеченість* кредиту й повне використання банками заставного права.

6) *оцінка кредитоспроможності позичальника*. Кредитоспроможність позичальника, на відміну від його платоспроможності, не фіксує неплатежі за минулий період чи на певну дату, а прогнозує здатність до погашення боргу на найближчу перспективу.

7) *визначення кредитної політики* - чим більша частка довгострокових кредитів у робочих активах банку, тим вищий рівень ризику кредитної політики.

8) *підтримання оптимальної структури кредитного портфеля*.

Від структури й якості кредитного портфеля банку значною мірою залежить його стабільність, репутація та фінансовий успіх. Тому банку необхідно аналізувати якість позичок, проводити незалежні експертизи крупних кредитних проектів і заходів, виявляти випадки відхилення від кредитної політики.

Контроль за великими й проблемними позиками може складатися з повторної перевірки бухгалтерської та фінансової звітності, перевірки документації, якості застави та інше. При контрольній перевірці знову ж таки розглядається питання про відповідність даної позички кредитній політиці банку, оцінюється кредитоспроможність та фінансовий стан позичальника.

7) *формування комерційними банками резерву для покриття можливих збитків*, що виникли в результаті кредитної діяльності.

Згідно з Інструкцією з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування й використання резервів під кредитні ризики в банках України, банк має визнавати зменшення корисності фінансового активу або групи фінансових активів, якщо є об'єктивне свідчення зменшення їх корисності внаслідок однієї або кількох подій, які відбулися після первісного визнання активу, і така подія (або події) впливає (впливають) на попередньо оцінені майбутні грошові потоки від фінансового активу або групи фінансових активів, які можна достовірно оцінити. Корисна вартість фінансового активу коригується з урахуванням змін фінансового стану позичальника, якості виконання ним зобов'язань, зміни платіжного статусу тощо, що також впливає на розмір резервів під кредитні ризики.

Сума резерву за наданими банком кредитами визначається як різниця між балансовою вартістю наданого кредиту та теперішньою вартістю оцінених

майбутніх грошових потоків (за винятком майбутніх кредитних збитків, які не були понесені), дисконтованих за первісною ефективною ставкою відсотка.

Комерційні банки зобов'язані створювати резерви для відшкодування можливих втрат за основним боргом (без процентів і комісій) за всіма видами наданих кредитів у національній та іноземній валюті, включаючи надані депозити і кредити іншим банкам.

Банки для нарахування резервів *класифікують надані кредити з урахуванням таких критеріїв:*

а) оцінки фінансового стану позичальника (щокварталу);

б) погашення позичальником кредиту і процентів за ним (щомісяця):

добре – якщо погашення здійснюється у відповідні строки або кредит пролонгований не більше ніж на 90 діб;

слабке – спостерігається прострочення не більше ніж 90 днів або допускається пролонгація понад 90 днів за умови сплати процентів;

недостатнє – якщо прострочення спостерігається понад 90 днів або не сплачується заборгованість та проценти за нею.

Згідно Податковим кодексом України ліміт віднесення відрахувань на створення резерву до складу валових витрат – 20%. Інша частина покривається за рахунок прибутку після оподаткування.

Комерційний банк формує резерв у наступному кварталі після віднесення кредиту до однієї з категорій ризику.

Облік спеціальних резервів за наданими банком кредитами клієнтам здійснюється за контраktivними рахунками 24 розділу групи 240 «Резерви під заборгованість за кредитами, що надані клієнтам» а саме: 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі», 2401 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на портфельній основі».

Витрати банку на формування спеціальних резервів за наданими кредитами обліковуються за рахунком 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам».

Списання безнадійної заборгованості за кредитом за рахунок спеціального резерву відображається такою проводкою:

Дт 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі», Кт Рахунки з обліку простроченої заборгованості за кредитами 2067, 2077, 2087, 2107, 2117, 2127, 2137, 2207, 2237.

Від кредитних операцій банки отримують дохід у вигляді процента за надані кредити, що формує їх ціну. **Ціна кредиту (процент)** - плата за користування банківським кредитом. Разом із процентом банки можуть установлювати *комісію* в тих випадках, коли в процесі кредитування банк виконує додаткову роботу, пов'язану з оформленням позички й контролем, або наглядом за здійсненням проекту, що кредитується.

Ставка (норма) відсотка - це відносний показник ціни банківського кредиту, що відображає відношення суми сплачених відсотків до величини позики.

Базою для процентної політики банків є грошово-кредитна політика держави та вплив на рівень ринкової ціни процента з боку центрального банку, який використовує для цього такі методи:

Директивні:

- обмеження верхнього рівня ставок;
- обмеження різниці між процентами – маржі (різниця між ставками виданих кредитів і залучених депозитів);

Недирективні:

- рівень резервних вимог НБУ;
- обсяг, умови та ціна кредитів, що надаються комерційним банкам;
- нормативи ліквідності банків;
- система оподаткування прибутків банків.

Існують такі види процентів за кредит:

- *фіксовані* – виплати за процентами, незмінними протягом усього терміну кредиту;
- *плаваючі* – ставки коливаються залежно від розвитку ринкових відносин, зміни депозитних процентів, попиту й пропозиції кредитних ресурсів;
- *базові* (середні); **Базовою процентною ставкою** за кредитами комерційних банків є облікова ставка НБУ, за якою останній здійснює рефінансування комерційних банків. Базова процентна ставка може бути або вищою, або нижчою за облікову ставку. Якщо комерційний банк має дешеві ресурси (порівняно з обліковою ставкою), він може встановлювати проценти за своїми позичками нижчі від облікової ставки;
- *реальні* (за мінусом знецінення грошей);
- *від'ємні* відображають умови випередження темпів знецінення грошей відповідно до темпів зростання позичкового процента.

Комерційні банки як незалежні економічні суб'єкти мають право самостійно встановлювати рівень процентної ставки за кредитами залежно від попиту і пропозиції на кредитному ринку та рівня облікової ставки. Порядок їх сплати також встановлюють банки, обумовлюючи їх у кредитному договорі.

Процентний дохід та прирівняні до них комісійні за кредитами повинні нараховуватися на кожну звітну дату, але не рідше ніж 1 раз на місяць.

Для визначення оптимальної для банку процентної ставки за кредитом розраховується **мінімальна норма доходності**:

$$\text{МНД} = (\%V + \text{Мпр}) * (n/360) = (Д - В) / Kз,$$

де %V – процентні витрати за залученими ресурсами, %;

Мпр – мінімальна норма прибутку від кредитних операцій, %;

Д – мінімально припустимий дохід за позичкою як сума процентних і комісійних платежів, гр. од.;

В – операційні витрати банку з оформлення та обслуговування кредиту, гр. од.;

n – термін кредитування, дні;

Kз – основні сума кредиту плюс відповідна сума обов'язкового резерву на відповідних коррахунках банку в НБУ.

Виходячи з цього, **оптимальна процентна ставка за кредитом:**

$$R_0 = D/K * 360/n,$$

де D – мінімально припустимий дохід;

K – основна сума кредиту;

n – термін кредитування у днях.

На сьогодні комерційні банки можуть використовують різні **методи нарахування процентів за кредитами:**

- *метод простої процентної ставки (метод рівних платежів)*, згідно з яким сума всіх майбутніх доходів лінійно розподіляється протягом періоду дії кредитної угоди.

Щорічна сума нарахувань:

$$S = P * r/100,$$

де P – сума кредиту;

R – річна процента ставка.

Через n років загальна сума:

$$S = P + P * r/100 * n, \text{ або } S = P (1 + r/100 * n).$$

- *метод фактичної процентної ставки (актуарний метод)*, або *складного процента*, згідно з яким береться до уваги фактор часу, у результаті чого абсолютна сума доходу, що нараховується у найближчий період, менша за абсолютну суму доходу, що нараховується в пізніший період. Якщо після першого року майбутня вартість позики:

$$S = P (1 + r/100),$$

то за наступний рік процент нараховується вже від цієї суми й величина боргу дорівнюватиме:

$$S = P (1 + r/100) * (1 + r/100) = P (1 + r/100)^2.$$

Через n років загальна сума позик із відсотками:

$$S = P (1 + r/100)^n.$$

У математиці фінансів виявлена така залежність: річний процент нарахувань зростає із збільшенням числа інтервалів стягнення, на які поділяється рік (щорічно, щоквартально, щомісячно); одночасно інтенсивність зростання процентних ставок сповільнюється (у міру збільшення кількості інтервалів).

В установах банків нарахування процентів здійснюється з використанням *процентних чисел* – сума залишків заборгованості за позичкою за той період, за який проводиться нарахування відсотків. Залишки за неробочі дні беруться в тій же сумі, що й за попередній день. Одержувана сума залишків перемножується на відповідну частину процентної ставки (1/12 від річної при відрахуванні залишків за місяць, 1/4 від річної – за квартал).

Для нарахування процентів розмір процентної ставки, передбачений кредитним договором, ділиться на фактичну кількість днів періоду, за який нараховується процент.

Відомі й інші види нарахування процентів: Модель ставки «цінового лідерства» (ставка прайм-рейт), модель «вартість-плюс», модель максимальної процентної ставки «КЕП», Модель надбавки.

Процентні доходи за наданими клієнтам кредитами обліковуються за рахунками шостого класу «Доходи», розділу 60 «Процентні доходи» таких груп рахунків:

602 «Процентні доходи за кредитами, що надані суб'єктам господарювання»;

603 «Процентні доходи за кредитами, що надані органам державної влади»;

604 «Процентні доходи за кредитами, що надані фізичним особам».

Повернення позичальником нарахованих процентних сум за кредитами може відбуватися у два способи:

1) якщо рахунок позичальника є в цьому банку:

- розпорядженням (меморіальним ордером);
- платіжним дорученням;

2) якщо рахунок позичальника є в іншому банку:

- платіжною вимогою-дорученням;
- інкасовим дорученням.

У випадку непогашення боржником заборгованості за нарахованими доходами в строк, передбачений угодою, наступного робочого дня несплачена сума обліковується на відповідних рахунках з обліку прострочених нарахованих доходів. При цьому виконується проведення:

Дт Рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів за наданими кредитами (2069, 2079, 2089, 2109, 2119, 2129, 2139, 2209, 2229)

Кт Рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами (2068, 2078, 2088, 2108, 2118, 2128, 2138, 2208, 2228, 2238, 2607, 2627, 2657).

Додатково опрацюйте інформаційні джерела [19, 34, 43, 54, 56, 63, 68, 70, 73].

Повторіть термінологію за активними посиланнями глосарію.

Перевірте свої знання, дайте відповіді на питання:

1. Визначте сутність кредиту. Класифікуйте відображення кредитних операцій в обліковій системі банку

2. Охарактеризуйте обов'язкові принципи й види кредитування.

3. Подайте характеристику рахунків, що служать для обліку банківських кредитів.

4. Які існують вимоги щодо позичальника в разі відкриття йому позичкового рахунку та укладення кредитної угоди?

5. З'ясуйте порядок кредитування та контролю за наданою позичкою.

6. Які методи попередження та мінімізації кредитних ризиків ви знаєте?

7. Розкрийте питання обліку формування та використання спеціальних резервів на покриття можливих втрат за наданими кредитами.

8. Проаналізуйте основні форми матеріального й нематеріального забезпечення кредитів.

9. Як здійснюється облік забезпечення кредитних операцій?

10. Що таке мінімальна норма доходності? Як ведеться облік доходів за кредитними операціями?

11. Які способи й моделі нарахування процентів за кредитами використовують банки?

12. Розкрийте питання обліку наданих кредитів та погашення заборгованості за наданими кредитами.

13. Опрацюйте питання щодо особливостей бухгалтерського обліку окремих видів кредитних операцій.

ТЕМА 7

Облік операцій банку з цінними паперами

Під час вивчення теми зверніть увагу на ключові питання:

- ➔ Загальні підходи до оцінки й класифікації цінних паперів, що обліковуються в банківському портфелі
- ➔ Порядок емісійної діяльності банків із цінними паперами
- ➔ Облік цінних паперів у торговому портфелі банку
- ➔ Види професійної діяльності банків
- ➔ Зміст і порядок проведення банківських операцій з векселями
- ➔ Облік цінних паперів у портфелі банку на продаж
- ➔ Облік цінних паперів у портфелі банку до погашення

Фінансовий ринок має дві взаємопов'язані складові: ринок цінних паперів і ринок позикового капіталу.

Ринок цінних паперів (фондовий ринок) - сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів).

За своєю структурою ринок цінних паперів є багаторівневим та складається з:

первинного ринку цінних паперів;

вторинного ринку цінних паперів – біржового та позабіржового, на яких можуть обертатися цінні папери різні за видами і призначенням (рис. 7.1).

Відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» (від 23.02.2006 р. № 3480-IV, ст. 3, п.5) у цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів:

1) пайові цінні папери - цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі, надають власнику право на участь в управлінні емітентом (крім інвестиційних сертифікатів та сертифікатів фонду операцій із нерухомістю (ФОН)) й отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна в разі ліквідації емітента (крім сертифікатів ФОН). До пайових цінних паперів відносяться: а) акції; б) інвестиційні сертифікати; в) сертифікати ФОН; г) акції корпоративного інвестиційного фонду.

Рис. 7.1. Види цінних паперів

2) боргові цінні папери - цінні папери, що посвідчують відносини позики й передбачають зобов'язання емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів відносяться: а) облігації підприємств; б) державні облігації України; в) облігації місцевих позик; г) казначейські зобов'язання України; г) ощадні (депозитні) сертифікати; д) векселі; е) облігації міжнародних фінансових організацій; є) облігації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;

3) іпотечні цінні папери - цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів. До іпотечних цінних паперів відносяться: а) іпотечні облігації; б) іпотечні сертифікати; в) заставні; 4) приватизаційні цінні папери - цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання в процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду; 5) похідні цінні папери - цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів; 6) товаророзпорядчі цінні папери - цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

Банки можуть здійснювати емісію цінних паперів, інвестувати в статутні фонди та акції інших юридичних осіб займатися професійною діяльністю, пов'язаною з обслуговуванням власників цінних паперів.

Облік операцій банків з цінними паперами здійснюється відповідно до чинних стандартів бухгалтерського обліку та зокрема «Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами та фінансовими інвестиціями в банках України» (від 22.06.2015 р. № 400).

Емісійні операції банків.

Емісійні операції банків є одним із видів пасивних операцій з цінними паперами (рис. 7.2) та передбачають здійснення первинної та повторної емісії акцій; емісію цінних паперів власного боргу; емісію облігацій.

За рахунок випуску простих та привілейованих акцій акціонерні банки формують свій капітал. **Акція** банку – це цінний папір без установленого строку обігу, що засвідчує пайову участь у статутному капіталі банку та право на участь в управлінні ним, дає право його власникові на одержання частини прибутку (дивіденду), а також на участь у розподілі майна при ліквідації.

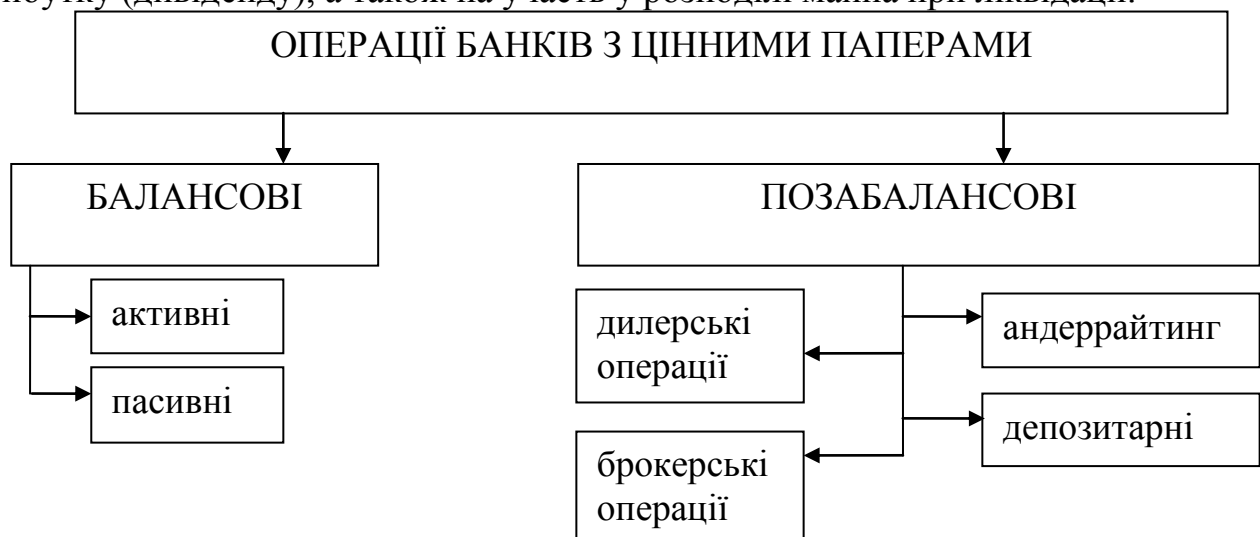

Рис. 7.2 Види операцій банків з цінними паперами

Кошти, які банк залучає шляхом випуску та продажу боргових зобов'язань (облігацій та векселів) або міжбанківських кредитів є запозиченими коштами банку.

Облігація - це цінний папір, що випускається банком для залучення коштів, і свідчить про надання власниками облігацій у розпорядження емітента довгострокової позики. Облігації випускаються під певний договірний процент та на визначений строк, але не менше ніж на п'ять років.

Емісія облігацій та інших боргових зобов'язань з метою залучення середньо - і довгострокових ресурсів має такі *переваги* порівняно з емісією акцій:

- проценти, які банки виплачують за зобов'язання, вираховуються з прибутку, що оподатковується;
- боргові зобов'язання не надають їхнім власникам права голосу на зборах акціонерів.

З настанням терміну погашення облігації банк повертає власнику номінальну вартість цього цінного паперу. У разі погашення старої заборгованості шляхом випуску нових позик, головним чином заміною короткострокових зобов'язань довгостроковими цінними паперами, має місце **рефінансування**.

Погашаються облігаційні позики банками після закінчення терміну обігу облігацій за їх номінальною вартістю.

Окремі випадки обліку емісійних операцій банку з цінними паперами відображено у табл. 7.1.

Національний банк для регулювання ліквідності банків, виконання функції кредитора останньої інстанції, з урахуванням поточної ситуації на грошово-кредитному ринку може використовувати різні інструменти з цінними паперами (Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи від 17.09.2015р. № 615):

Таблиця 7.1

Облік боргових цінних паперів власної емісії банку

Зміст операції	Дт рахунків	Кт рахунків
Продаж цінних паперів власного боргу	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок, каса 3306, 3316, 3326, 3336, 3346	3300, 3305, 3310, 3315, 3320, 3330, 3340 (номінал, дисконт) 3307, 3317, 3327, 3337, 3347 (премія)
Амортизація дисконту; Нарахування витрат за цінними паперами власного боргу	7050, 7051, 7052, 7053, 7054	3306, 3316, 3326, 3336, 3346; 3308, 3318, 3328, 3338, 3348
Амортизація премії	3307, 3317, 3327, 3337, 3347	7050, 7051, 7052, 7053, 7054
Виплата процентів за цінним паперами власного боргу	3308, 3318, 3328, 3338, 3348	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок, каса
Погашення боргових цінних паперів	3300, 3305, 3310, 3315, 3320, 3330, 3340	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок, каса

операції з рефінансування (надання банкам кредитів до наступного робочого дня (кредити овернайт) та кредитів рефінансування шляхом проведення тендерів із підтримання ліквідності банків строком до 14 днів та строком до 90 днів);

операції репо (операції прямого репо, операції зворотного репо);

операції з власними борговими зобов'язаннями (деPOSITні сертифікати овернайт та до 90 днів);

операції з державними облігаціями України.

Проведення операцій з рефінансування банків передбачає:

проведення тендерів з підтримання ліквідності банків;

Національний банк здійснює рефінансування банків строком до 90 днів шляхом проведення кількісного або процентного тендера. Тендери з підтримання ліквідності банків проводяться щотижня з такою періодичністю: три тижні підряд - надання кредитів рефінансування строком до 14 днів; один тиждень - надання кредитів рефінансування строком до 90 днів.

Кількісний тендер - кількісний тендер - тендер, на якому Національний банк наперед установлює ціну (процентну ставку), за якою банки можуть одержати кредити рефінансування або розмістити в Національному банку кошти..

Розподіл кредитів під час проведення кількісного тендера здійснюється відповідно до поданих заявок до закінчення суми, яка запропонована на цей тендер. Якщо запропонованої на кількісний тендер суми недостатньо для задоволення всіх заявок банків, то кошти за оголошеною ціною розподіляються між усіма банками пропорційно до поданих заявок.

Процентний тендер - тендер, під час оголошення якого банки у своїх заявках до Національного банку зазначають ціну (процентну ставку), за якою вони погоджуються одержати кредит рефінансування або розмістити кошти.

На процентному тендері заявки задовольняються відповідно до зниження запропонованої в них процентної ставки, починаючи з найвищої, і надалі поступово до закінчення запропонованого обсягу кредитів або задоволення всіх заявок банків.

Предметом застави за кредитами рефінансування можуть бути такі види активів (майна):

державні облігації України (облігації внутрішньої державної позики України, облігації зовнішньої державної позики України, цільові облігації внутрішньої державної позики України);

деPOSITNІ сертифікати;

іноземна валюта (долари США, євро, англійські фунти стерлінгів, швейцарські франки, японські єни);

облігації міжнародних фінансових організацій.

надання кредиту овернайт;

Кредит овернайт - кредит, який надається банку Національним банком за оголошеною процентною ставкою на термін до наступного робочого дня і є інструментом постійного доступу, спрямованим на підтримання ліквідності банку.

Кредит овернайт надається за умови блокування державних облігацій України на рахунках у депозитарії Національного банку або депозитних сертифікатів у системі кількісного обліку СЕРТИФ у встановленому порядку.

проведення операцій прямого репо;

Національний банк проводить операції прямого репо з державними облігаціями України на підставі укладеного з банком генерального договору репо. Це кредитна операція між Національним банком та банком з купівлі Національним банком державних облігацій України з портфеля банку з одночасним зобов'язанням банку здійснити зворотну купівлю (викуп) цих державних облігацій України за обумовленою ціною на обумовлену дату.

Учасники операцій прямого репо здійснюють ці операції за рахунками в цінних паперах відповідно до нормативно-правових актів з питань депозитарної та клірингової діяльності.

Операція прямого репо, яка здійснюється між банком та Національним банком, є кредитною операцією й обліковується за рахунками бухгалтерського обліку згідно з економічною суттю операції відповідно до нормативно-правових та розпорядчих актів Національного банку з питань бухгалтерського обліку.

Перерахування коштів банкам за операцією прямого репо забезпечується Національним банком з одночасним блокуванням державних облігацій України в порядку, установленому законодавством.

операції з депозитними сертифікатами;

Національний банк здійснює операції з розміщення депозитних сертифікатів з такою періодичністю: щоденно - депозитні сертифікати до наступного робочого дня (овернайт); щотижня шляхом проведення кількісного або процентного тендера з розміщення депозитних сертифікатів - депозитні сертифікати строком до 14 днів (іноді до 90 днів).

Депозитний сертифікат Національного банку - це один із монетарних інструментів, що є борговим зобов'язанням Національного банку у формі записів на рахунках у системи кількісного обліку СЕРТИФ (з іменною ідентифікацією власників на підставі реєстру власників), який свідчить про розміщення в Національному банку коштів банків та їх право на отримання внесеної суми і процентів після закінчення встановленого строку;

Депозитний сертифікат овернайт - боргове зобов'язання Національного банку, яке свідчить про розміщення банком коштів за оголошеною процентною ставкою в Національному банку на термін до наступного робочого дня і є інструментом постійного доступу, спрямованим на поглинання надлишкової ліквідності банку;

Національний банк здійснює розміщення депозитних сертифікатів також шляхом *проведення кількісного або процентного тендера* з використанням засобів програмно-технологічного забезпечення «Депозитний сертифікат».

проведення операцій з купівлі (продажу) державних облігацій України;

Національний банк з метою регулювання грошово-кредитного ринку може здійснювати операції з купівлі/продажу державних облігацій України як на біржовому, так і позабіржовому фондовому ринку шляхом:

участі в біржових торгах, у тому числі шляхом проведення аукціонів з купівлі/продажу державних облігацій України;

укладення договору з банком на торговельному майданчику фондової біржі/позабіржовому фондовому ринку.

Вкладення банків у цінні папери що емітуються або рефінансуються НБУ обліковуються на рахунках першого класу.

Інвестиційні операції банків цінними паперами.

Інвестиційні операції - це вкладення коштів у інвестиції цінних паперів (портфельні інвестиції).

Інвестиційна діяльність банку здійснюється в декілька етапів:

1. Визначення цілей, горизонту і форми інвестицій.

Цілі інвестиційної діяльності визначають форму інвестування:

портфельні інвестиції - вкладання коштів у цінні папери конкретних емітентів з метою формування контрольного пакету ЦП компанії й управління її діяльністю;

стратегічні інвестиції - це вкладання коштів у ЦП різних видів, що належать різним емітентам з метою приросту капіталу на основі зростання курсової вартості портфеля й одержання прибутку від створення цінними паперами стабільних грошових потоків (дивідендів, процентів) при диверсифікації ризиків.

2. Проведення інвестиційного аналізу, який включає:

Фундаментальний аналіз:

макроекономічний аналіз, який дає змогу оцінити, наскільки загальна ситуація на ринку сприятлива для інвестування, і виявити фактори, що детермінують її в короткостроковій і довгостроковій перспективі;

галузевий – визначення пріоритетів інвестування;

аналіз фінансового стану і перспектив розвитку конкретної компанії-емітента;

прогнозування ціни фінансового інструменту.

Технічний аналіз - сукупність методів і прийомів прогнозування тенденції зміни цін на ліквідних ринках ЦП на основі виключно технічних характеристик ринку динаміки цін і обсягів операцій купівлі-продажу цінних паперів.

3 Формування та управління портфелем цінних паперів.

Інвестиційний портфель - сукупність придбаних банком цінних паперів, право на володіння, користування та розпорядження якими належить банку та які згруповані за їх типами та призначенням:

фінансові інвестиції в портфелі банку на продаж;

Портфель ЦП на продаж – папери, які придбані для подальшого продажу й отримання торгівельного доходу від різниці між ціною продажу та ціною купівлі, та які відповідають одразу двом вимогам: вільно обертаються на ринку та мають визначений короткостроковий період дієздатності (не більше 1 року). Такі цінні папери обліковуються на рахунках третього класу за справедливою вартістю, до якої додаються витрати на операції з їх придбання. *Справедлива вартість* - ціна, яка була б отримана за продаж активу або сплачена за передавання зобов'язання у звичайній (впорядкованій невимушеній) операції між учасниками ринку на дату оцінки.

Зміна справедливої вартості цінних паперів між датою операції й датою розрахунку відображається на рахунках групи 301 «Боргові цінні папери в торговому портфелі банку».

Дата розрахунку - це дата, з якої актив передається банку (визнається активом банку) або з якої актив передається банком (припинення визнання активу). Дата розрахунку є датою, з якої починається (у разі придбання) й припиняється (у разі реалізації) нарахування процентів за активами і зобов'язаннями банку;

Витрати на операції з придбання цінних паперів відображаються за рахунками обліку дисконту (премії) на дату їх придбання (на дату операції, тобто дату виконання зобов'язання придбати або продати актив);

Дисконт - це сума перевищення номінальної вартості цінних паперів над їх вартістю під час первісного визнання без урахування нарахованих на час придбання процентів, якщо така вартість нижча, ніж номінальна вартість.

Премія - це сума перевищення вартості цінних паперів під час їх первісного визнання без урахування нарахованих (накопичених) на час придбання процентів над їх номінальною вартістю.

фінансові інвестиції в портфелі банку до погашення;

Цінні папери утримуються банком до настання строку погашення й отримання дивідендного доходу й обліковуються на рахунках групи 300 «Акції та інші фінансові інвестиції, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток».

Це також можуть бути інвестиції в асоційовані та дочірні компанії.

Портфель пайової участі – довгострокові вкладення капіталу (акції, паї) комерційних банків в асоційовані компанії, де банк володіє 20% або більшою частиною їх капіталів.

Портфель вкладень у дочірні компанії (50% капіталу дочірньої компанії).

Облік таких інвестиційних портфелів проводиться за собівартістю. *Собівартість фінансової інвестиції* - це ціна придбання фінансової інвестиції, включаючи накопичені проценти. До собівартості фінансових інвестицій уключаються також витрати на операцію, що пов'язані з їх придбанням, крім фінансових інвестицій, що оцінюються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки.

Інвестиції в асоційовані компанії відображаються на дату балансу за методом участі в капіталі. Це метод обліку інвестицій, згідно з яким балансова вартість інвестицій відповідно змінюється на суму частки інвестора в чистому прибутку (збитку) об'єкта інвестування за звітний період та суму частки інвестора в сумі зміни загальної величини власного капіталу об'єкта інвестування за звітний період.

Балансова вартість - це вартість, за якою актив та зобов'язання відображаються в балансі. Балансова вартість для фінансового активу та фінансового зобов'язання складається з основної суми боргу (номіналу) або собівартості акцій або інших фінансових інвестицій з нефіксованим прибутком, нарахованих процентів, неамортизованої премії (дисконту), суми переоцінки, суми визнаного зменшення корисності;

Інвестиційні вкладення банків в асоційовані та дочірні компанії обліковуються на рахунках четвертого класу 410 «Інвестиції в асоційовані компанії», 420 «Інвестиції в дочірні компанії».

4. Оцінювання ефективності інвестиційної діяльності.

Оцінка інвестиційних операцій з цінними паперами передбачає розрахунок та порівняння показників вартості та доходності операцій з акціями та облігаціями.

Визнання доходів за цінним паперами в системі бухгалтерського обліку банку операцій із цінними паперами можна розглянути на прикладі проведення доходів за купонними цінними паперами та акціями:

Подія	Дт рахунків	Кт рахунків
Нарахування процентів за купонними цінними паперами	1408, 3018	6056, 6057
Надходження коштів за нарахованими процентами	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок	1408, 3018
Нарахування дивідендів як доходу	3008	6300
Отримання дивідендів	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок	3008

З метою підвищення доходів, зменшення ризику втрати ліквідності в сучасних умовах комерційні банки застосовують дійові методи управління інвестиційним портфелем, а саме:

1. Метод короткострокового акцепту. Цей метод відноситься до найбільш обережних. Інвестиційний портфель банку повністю формується з короткострокових цінних паперів (2 - 3 роки), що підвищує банківську ліквідність. Цей підхід доцільний у період зростання процентних ставок. Дохідність тут не розглядається як пріоритетна ціль.

2. Метод рівномірного розподілу коштів. Дозволяє зменшувати коливання в доходах від цінних паперів і, хоча не приносить великих доходів, гарантує відсутність значних втрат.

3. Метод довгострокового акцепту. Цей метод є протилежністю методу короткострокового акцепту. Доцільний у період падіння ринкових норм процента. На практиці є доступною переважно великим банкам, які мають доступ до ліквідних коштів.

4. Метод процентних очікувань. Застосування цього методу пов'язане з прогнозуванням динаміки процентних ставок і спекуляцією на цих змінах.

5. Метод «штанги». Цей метод є найбільш доцільним для комерційних банків. При такому підході основна частина інвестиційного портфеля складається з довгострокових зобов'язань, що врівноважуються короткостроковими паперами, в той час як облігацій із середнім терміном дуже мало або їх взагалі немає.

Основним засобом зменшення ризику є диверсифікація вкладень, коли капітал розподіляється між великою кількістю цінних паперів. При цьому цінні папери купуються різних видів, різної якості та з різним терміном погашення. За допомогою диверсифікації неможливо повністю позбавитися ризику, але можна його зменшити.

Професійна діяльність банків.

Професійна діяльність - підприємницька діяльність з перерозподілу фінансових ресурсів за допомогою цінних паперів, організаційного, інформаційного, технічного та іншого обслуговування випуску обігу цінних паперів. Вона передбачає:

Фінансове посередництво: випуск ЦП за дорученням, від імені і за рахунок клієнта (андеррайтинг); комерційна діяльність з купівлі/продажу ЦП банком від свого імені та за свій рахунок (дилерська діяльність); комісійна діяльність на підставі договорів доручень чи комісії за рахунок клієнтів (брокерська діяльність);

Діяльність з управління цінними паперами від свого імені за винагороду стосовно довірчого управління ЦП, які належать на правах власності іншій особі, а йому передані у володіння. Управління здійснюється на користь довірительів або бенефіціарів, тобто осіб, яким згідно з договором належать доходи від довірчої діяльності;

Організаційно-технічне обслуговування операцій з ЦП:

депозитарна діяльність:

відкриття та ведення рахунків у цінних паперах;

депозитарний облік прав на цінні папери;

проведення депозитарних операцій;

отримання доходів за цінними паперами, які обліковуються в депозитарній установі, з подальшим перерахуванням на поточні рахунки власників цінних паперів;

інформаційне обслуговування власників щодо прав на цінні папери, які обліковуються на рахунку в цінних паперах;

проведення інших операцій, які віднесені законодавством до депозитарної діяльності.

розрахунково-клірингова діяльність за угодами:

зарахування грошових коштів (ГК) на поточні рахунки через СЕП;

управління поточними рахунками у системах Інтернет-банкінг РЦ;

управління кліринговими рахунками та кліринговими субрахунками, блокування/розблокування ЦП/ГК у системі Інтернет клірингу;

укладення біржових угод через Біржовий термінал;

управління рахунками в цінних паперах, блокування/розблокування ЦП, виконання розрахунків по ЦП за результатами укладених угод за допомогою «ОВДП Онлайн 2» та «Оберон».

Операції з векселями.

Великий спектр операцій із цінними паперами охоплюють операції банків з векселями, які за своїм характером та змістом можуть бути кредитними, розрахунковими, гарантійними чи комісійними.

Обіг векселів в Україні та регулювання операцій банків з векселями здійснюється на основі нормативно-правових актів, зокрема Закону України «Про обіг векселів в Україні», від 05.04.2001 № 2374-III, та «Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України, затв. ПП НБУ від 16.12.2002 р. № 508.

Вексель - цінний папір, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

За формою та способом використання векселі поділяють на прості й переказні. Головна відмінність переказного векселя від простого, який є, власне

кажучи, борговою розпискою, полягає в тому, що він призначений для переказу, переміщення цінностей від однієї особи в розпорядження іншої шляхом індосаменту.

Індосамент - передавальний напис, що проставлений на зворотному боці векселя або додатковому листі (алонжі) й засвідчує передачу разом з векселем права на одержання платежу іншою особою.

Особа, яка одержала вексель з бланковим написом, може передавати його іншим особам без усяких підписів простим врученням векселя. Векселедержатель (індосант) при передачі векселя може зазначити в передатному написі застереження “без обороту на мене”, що не передбачає в подальшому зворотної відповідальності за неоплачений або опротестований вексель. Опротестування векселя полягає в офіційному засвідченні факту відхилення від законодавчо встановленого порядку обігу векселя й настання певних правових наслідків.

До операцій банків з векселями можна віднести:

кредитні операції (урахування векселів, кредити під заставу векселів);

гарантійні (авалювання векселів);

розрахункові (оформлення заборгованості векселями (акцепт), розрахунки з використанням векселів);

комісійні (інкасування векселів, оплата векселів, у яких банк є особливим платником (доміціліатом), зберігання векселів);

торгівельні (торгівля, купівля, продаж і обмін векселів за дорученням клієнтів).

Операція урахування (дисконту) є формою кредитування банком юридичної або фізичної особи шляхом придбання векселя до настання строку платежу за ним зі знижкою (дисконтом) за грошові кошти з метою одержання прибутку від погашення векселя в повній сумі.

Як правило, можуть бути враховані векселі на визначений строк платежу, а саме: визначено-строкові (на певну дату); дато-векселі (у визначений строк від дати складання); візо-векселі (у визначений строк від пред'явлення).

Кредит у формі врахування векселів надається шляхом:

перерахування на поточний рахунок пред'явника у строк, установлений у договорі про врахування, суми, що належить до сплати пред'явнику векселя;

сплати кредиторської заборгованості пред'явника іншим кредиторам за умови подання документів, що підтверджують наявність такої заборгованості (акт звірки заборгованості, договори про поставку продукції, товарно-транспортні накладні тощо) у межах суми, яка належить до сплати пред'явнику векселя.

До різновидів врахування належать *безоборотне врахування і врахування з реверсом*, які відрізняються від звичайного врахування порядком і обсягом відповідальності векселедержателя-пред'явника.

Процентна ставка за обліком векселів установлюється самим банком. По векселях із платежем не за місцем обліку стягуються також *порто* (поштові витрати) і *дамп* (комісія іногороднім банкам за інкасування іногородніх векселів).

Надання банком **кредитів під заставу векселів** є кредитною операцією й здійснюється на загальних принципах банківського кредитування. Особливістю цього виду кредитування є порядок надання, зберігання та реалізації застави, якою є векселі.

Під забезпечення кредиту приймаються векселі, що видані лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги.

Банки можуть відкривати підприємствам, організаціям й іншим клієнтам спеціальні позичкові рахунки й видавати за цими рахунками кредити, приймаючи в їхнє забезпечення векселі. Позички оформляються без установлення терміну (*онкольні кредити*) або до настання терміну погашення векселів, прийнятих у забезпечення (*строкові кредити*).

Правила про використання в обігу переказного й простого векселів передбачають, що платіж за векселем може бути забезпечений повністю або частково за допомогою вексельного поручительства. Таке забезпечення дається третьою особою (як правило банком) як за векседавця, так і за будь-яку іншу зобов'язану за векселем особу. Авальований вексель містить підпис аваліста з указівкою особи, якій видано аваль, та місця авальювання. Аваліст і поручитель несуть солідарну відповідальність за зобов'язання за векселем.

Аваль - вексельна порука, в силу якої особа (аваліст), яка здійснила її, бере на себе відповідальність за виконання зобов'язання будь-якою зобов'язаною за векселем особою – акцептантом, векседавцем, індосантом.

Аваль може бути здійснений при видачі векселя або на будь-якому наступному етапі його обігу. Банк може здійснювати авальювання векселя на підставі відповідного договору, строк дії договору визначається залежно від строку платежу за векселем.

Аваль виражається за допомогою напису на лицьовому боці векселя або на аллонжі: „Вважати за аваль”, „Як аваліст за _____ (назва юридичної особи, за яку надано аваль), „Авальований” тощо. Напис підписує аваліст. Якщо в авалі не вказано, за кого він наданий, то він вважається виданим за векседавця.

Аваль векселя здійснюється лише після ґрунтовної перевірки юридичної та економічної надійності платника за векселем. За аваль банк може встановлювати комісійну винагороду.

У разі несплати платником пред'явленого йому векселя векселедержатель звертається із пропозицією про оплату до банку-аваліста. Після оплати авальованого векселя банк-аваліст набуває права регресивної (зворотної) вимоги проти особи, за яку він надав аваль, а також проти усіх зобов'язаних за векселем осіб.

Розрахунковою операцією банку є **оформлення заборгованості векселями**. До операцій з оформлення векселями кредиторської заборгованості банку належить акцепт банком переказних векселів та видача простих векселів. **Акцепт** - письмова згода платника на оплату векселя.

Особливість переказного векселя полягає в тому, що зобов'язання по ньому для трасата (платника) виникають лише з моменту прийняття (акцепту)

ним векселя. Тому одержувачі грошей за векселем повинні завчасно до настання терміну платежу з'ясувати відношення платника до погашення векселя. Це досягається шляхом пред'явлення векселя трасатові з пропозицією його акцептувати, тобто прийняти на себе зобов'язання здійснити платіж.

Акцепт позначається в лівій частині лицьової сторони векселя й виражається словами “акцептований”, “прийнятий”, “сплачу” і т.п. з обов'язковим проставлянням підпису платника. Простий напис на лицьовій стороні векселя також означає акцептування векселя.

За проханням платника або постачальника банк за відповідну плату може акцептувати вексель, тобто взяти на себе зобов'язання оплатити вексель за рахунок коштів клієнта (акцептна операція), а якщо їх недостатньо або вони зовсім відсутні – акцептований вексель оплачується за рахунок банківського кредиту.

До розрахункових операцій також належать **розрахунки з використанням векселів**.

До операцій за розрахунками векселями щодо погашення *кредиторської заборгованості банку* належать вексельні платежі на користь кредитора. Їх суть полягає в тому, що кредитор банку погоджується прийняти від банку-боржника виконання іншого (вексельного) зобов'язання від платника за векселем. Прийняття вексельного зобов'язання відбувається шляхом передавання векселя, придбаного банком-боржником, кредитору банку.

До операцій за розрахунками векселями з погашення *дебіторської заборгованості перед банком* належать вексельні платежі боржника на користь банку. Банк-кредитор погоджується прийняти від клієнта-боржника виконання іншого (вексельного) зобов'язання від платника за векселем. Прийняття вексельного зобов'язання відбувається шляхом передавання векселя, придбаного клієнтом-боржником, банку-кредитору.

Операції з інкасування й доміциляції векселів відносяться до комісійних операцій з векселями, за якими банки одержують дохід у вигляді комісійних.

Інкасування векселів – це виконання банком доручень своїх клієнтів-векселедержателів, взяття на себе відповідальності за подання векселів і супровідних документів у строк платнику та одержання належних платежів. Це послуга банку, що надається векселедержателю.

Інкасування векселів разом із супровідними документами здійснюється за двома видами: чисте інкасо та документарне інкасо.

Прийнявши на інкасо векселі, банк зобов'язаний вчасно переслати їх за місцем платежу й довести до відома платника повісткою про надходження документів на інкасо. У випадку неотримання платежу по векселях банк зобов'язаний подати його для опротестування від імені довірителя і повідомити його про виконання доручення.

Роль банку зводиться лише до точного виконання інструкцій клієнта, ризик банку мінімальний. Якщо платіж надійде, вексель повертається боржникові, при ненадходженні платежу – вексель повертається векселедержателю, але вже опротестований.

Дана операція є вигідною й для клієнта, оскільки банки можуть виконувати доручення клієнта швидше і дешевше, клієнт також звільняється від необхідності стежити за термінами пред'явлення векселів, що вимагало б певних витрат, більших за комісійні банку.

Доміциляція передбачає призначення платником за векселем будь-якої третьої особи. Це послуга, що надається банком векседавцю.

Доміцильований вексель містить на лицьовому боці напис *Доміцильований*”, „Платник – (банк)” і підпис доміцилянта.

Виступаючи в якості доміцилянта, банк не несе жодного ризику, тому що він оплачує вексель тільки в тому випадку, якщо платник попередньо вніс вексельну суму або якщо клієнт має в нього на своєму розрахунковому (поточному) рахунку достатню суму. В іншому випадку банк відмовляє в платежі, і вексель опротестовується.

За оплату векселя банк нараховує невелику комісію, а оплачені векселі відсилаються клієнтові. Для осіб, що мають у даному банку розрахунковий (поточний) рахунок, оплата доміцильованих векселів здійснюється безкоштовно.

Зберігання векселів (оригіналів, копій та їх примірників) також належить до комісійних операцій. **Зберігання векселів** - це здійснення банком за дорученням, від імені та за рахунок векселедержателя операцій з векселями відповідно до одержаних від нього інструкцій, а саме: схов, передавання оригіналу векселя законному векселедержателю копії векселя, передавання примірника переказного векселя, що призначався для акцепту, законному векселедержателю іншого примірника векселя та передавання оригіналів, примірників і копій векселів іншій особі за умов, зазначених векселедержателем.

Торгівля векселями передбачає:

здійснення купівлі та продажу векселів банком відповідно до законодавства України та на підставі укладеного з продавцем (покупцем) договору;

купівлю, продаж і обмін векселів за дорученням відповідно до законодавства України і на підставі договору про комісію і доручення.

Облік операції банків з векселями проводиться згідно Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України та Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами та фінансовими інструментами за розділами 33-36, 39-41:

Облік операцій з купівлі та зберігання цінних паперів за дорученням клієнта;

Облік продажу цінних паперів за дорученням клієнта;

Облік інкасування векселів;

Облік доміциляції векселів;

Облік боргових цінних паперів власної емісії (зокрема фінансового банківського векселя);

Облік вчинення банком акцепту на переказних векселях;

Облік цінних паперів за позабалансовими рахунками.

В Інструкції також детально описується порядок проведення обліку інших операцій з цінними паперами, враховуючи події придбання, переоцінки, погашення, отримання доходу тощо:

Фінансовий актив	Вартість оцінки	Метод обліку	Розділ Інструкції
Облік ПРИДБАННЯ			
Фінансові інвестиції	справедлива вартість з визнанням переоцінки через прибутки/збитки	за датою операції	3
Фінансові інвестиції	справедлива вартість з визнанням переоцінки через прибутки/збитки	за датою розрахунку	4
Фінансові інвестиції	у портфелі банку на продаж	за датою операції	10
Фінансові інвестиції	у портфелі банку до погашення	за датою розрахунку	11
Цінні папери	у портфелі банку до погашення	за датою операції	21
		за датою розрахунку	22
Облік ПЕРЕОЦІНКИ			
Фінансові інвестиції	справедлива вартість з визнанням переоцінки через прибутки/збитки	за датою операції	5
Фінансові інвестиції	у портфелі банку на продаж	до їх справедливої вартості	13
Облік ПРОДАЖУ			
Фінансові інвестиції	справедлива вартість з визнанням переоцінки через прибутки/збитки	за датою операції	6
		за датою розрахунку	7
Цінні папери	з портфеля продаж	за датою операції	16
		за датою розрахунку	17
Облік ПЕРЕКЛАСИФІКАЦІЇ			
Фінансові інвестиції	справедлива вартість з визнанням переоцінки через прибутки/збитки	за ефективною ставкою відсотка	9
Боргові цінні папери	з портфеля на продаж		19
Цінні папери	у портфелі до погашення	за справедливою вартістю	26
Інвестиції	в асоційовані та дочірні компанії	за справедливою вартістю на дату невідповідності	31
Облік ДОХОДІВ			
Дивідендний	в асоційовані і дочірні	за методом участі в	29

дохід за інвестиціями	компанії	капіталі	
Дохід від інвестицій	в асоційовані та дочірні компанії	зменшення корисності	30
Доходи за фінансовими інвестиціями	в портфелі банку на продаж	визнання та отримання	12
Доходи за борговими цінними паперами	в портфелі банку до погашення	визнання та отримання	23

Окремо ведеться облік боргових цінних паперів, акцій власної емісії, андерайтингу, зміни методу оцінки та корисності фінансових інвестицій тощо.

Додатково опрацюйте інформаційні джерела [1, 10, 18, 26, 45, 47, 51, 54, 58, 77, 84].

Повторіть термінологію за активними посиланнями глосарію.

Перевірте свої знання, дайте відповіді на питання:

1. Які види цінних паперів можуть у цивільному обороті?
2. Наведіть загальні принципи оцінки та обліку у портфелях банку.
3. Охарактеризуйте облік боргових цінних паперів власної емісії.
4. Поясніть порядок обліку цінних паперів у торговому портфелі банку.
5. Як ведеться облік цінних паперів у портфелі банку до погашення та на продаж?
6. Охарактеризуйте джерела та значення запозичених ресурсів банку за операціями з цінними паперами.
7. Охарактеризуйте інвестиційні операції банків з цінними паперами.
8. Розкрийте поняття «позабалансові операції банків з цінними паперами».
9. Поясніть зміст професійної діяльності банків.
10. Зазначте порядок обігу й використання векселів у роботі банків.
11. Поясніть зміст операцій банку з урахування векселів.
12. Визначте особливості обліку комісійних операцій банку з векселями.
13. Що таке авалювання та акцептування векселя?
14. У чому різниця між операціями з інкасування векселів і доміциляцією?

ТЕМА 8

Облік операцій банку в іноземній валюті

Під час вивчення теми зверніть увагу на ключові питання:

- ➔ Класифікація операцій банку з іноземною валютою
- ➔ Порядок відкриття й ведення банківських рахунків в іноземній валюті
- ➔ Зміст неторгівельних операцій комерційних банків в іноземній валюті
- ➔ Характеристика операцій уповноважених банків із обслуговування дорожніх чеків і кредитних карток
- ➔ Основи облікової процедури за операціями з іноземною валютою
- ➔ Валютна позиція банку. Облік операцій, що впливають на розмір відкритої валютної позиції банку
- ➔ Відображення в обліку операцій із купівлі-продажу іноземної валюти за дорученням клієнтів

Відповідно до Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» (від 19.02.1993 № 15-93) до **валютних операцій** відносяться:

операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;

операції, пов'язані з використанням валютних цінностей у міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;

операції, пов'язані з ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей;

При цьому під **валютними цінностями** слід розуміти такі складові:

валюта України - грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках в банківських та інших фінансових установах на території України;

платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, бони, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші фінансові та банківські документи), *виражені у валюті України*;

іноземна валюта - іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу, але підлягають обмінові на грошові знаки, що перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших фінансових установ за межами України;

платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи), виражені в іноземній валюті або банківських металах;

банківські метали - це золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

Валютні операції здійснюються **уповноваженими банками**. Це будь-який комерційний банк, офіційно зареєстрований на території України, що має ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій, а також здійснює валютний контроль за операціями своїх клієнтів.

Суб'єктами операцій банків з іноземною валютою можуть бути як резиденти, так і нерезиденти.

Резидентами є:

фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання на території України, у тому числі й ті, що тимчасово перебувають за кордоном;

юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва тощо), з місцезнаходженням на території України, які здійснюють свою діяльність на підставі законів України;

дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва України за кордоном, які мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також філії та представництва підприємств і організацій України за кордоном, що не здійснюють підприємницької діяльності.

Нерезиденти:

фізичні особи (іноземні громадяни, громадяни України, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання за межами України, в тому числі ті, що тимчасово перебувають на території України;

юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, які не мають статусу юридичної особи (філії, представництва тощо), з місцезнаходженням за межами України, які створені й діють відповідно до законодавства іноземної держави, у тому числі юридичні особи та інші суб'єкти підприємницької діяльності з участю юридичних осіб та інших суб'єктів підприємницької діяльності України;

розташовані на території України іноземні дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва, міжнародні організації та їх філії, які мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також представництва інших організацій і фірм, які не здійснюють підприємницької діяльності на підставі законів України.

Як резидентам, так і нерезидентам (юридичним та фізичним особам) банки відкривають рахунки в іноземній валюті - поточні і депозитні (вкладні).

Поточний рахунок в іноземній валюті відкривається підприємству – юридичній особі для проведення розрахунків у межах чинного законодавства України в безготівковій та готівковій іноземній валюті при здійсненні поточних

операцій, визначених чинним законодавством України, та для погашення заборгованості за кредитами в іноземній валюті.

У разі *відкриття (закриття) або зміни номерів* усіх видів рахунків (крім рахунків фізичних осіб та офіційних представництв) установа банку зобов'язана повідомити про це *податковий орган* за місцем реєстрації власника рахунку протягом 3-х робочих днів з дати відкриття або закриття рахунку, а також надіслати повідомлення про відкриття (закриття, або зміну) рахунку до НБУ для включення до зведеного реєстру власників рахунків.

Юридичні особи-нерезиденти можуть відкривати поточні рахунки в іноземній валюті тільки своєму представництву, у т.ч. іноземним дипломатичним, консульським, торговельним та ін. офіційним представництвам інших держав.

Фізичним особам – суб'єктам підприємницької діяльності (резидентам), які здійснюють свою діяльність без створення юридичної особи, поточний рахунок відкривається згідно з порядком, визначеним для юридичних осіб-резидентів. Такий же порядок зарахування і використання коштів з цього рахунку.

Вкладні (депозитні) рахунки в іноземній валюті відкриваються уповноваженим банком фізичним і юридичним особам (резидентам і нерезидентам) на підставі укладення депозитного договору між власником рахунку та банком на визначений у договорі строк.

Отже, ведення валютних рахунків клієнтів банку передбачає переміщення грошових коштів різних за призначенням та пов'язаних, як правило, з операціями торговельного і неторговельного характеру. Останні передбачають здійснення виплат, перерахувань та обмінних операцій з іноземною валютою.

До неторговельних операцій банків в іноземній валюті відносяться такі розрахунки:

виплата іноземної валюти готівкою та платіжними документами в іноземній валюті на витрати, пов'язані з відрядженням за кордон;

здійснення обмінних операцій з іноземною валютою та платіжними документами в іноземній валюті;

виплата іноземної валюти готівкою, за чеками та пластиковими картками фізичним особам (резидентам і нерезидентам). Як правило це дорожні чеки і кредитні картки;

купівля платіжних документів в іноземній валюті фізичними особами (резидентами і нерезидентами);

виплата авторських гонорарів і платежів за користування авторськими правами;

перерахування коштів на проведення міжнародних виставок, конгресів, симпозіумів тощо;

оплата праці нерезидентів, які працюють в Україні;

перерахування коштів за навчання, лікування, патентування, сплату митних платежів, членських внесків;

платежі з відшкодування витрат судових, арбітражних, нотаріальних, правоохоронних органів;

виплата іноземної валюти готівкою за переказами з-за кордону та переказ за межі України (пенсії, аліменти, оплата праці, спадщина, допомога родичам тощо).

Виконання перелічених вище операцій забезпечує внутрішня інфраструктура банку, а саме валютна каса уповноваженого банку.

Обмінні операції банків із іноземною валютою та платіжними документами в іноземній валюті це:

купівля і продаж готівки іноземної валюти за готівку в гривнях;

купівля та продаж платіжних документів в іноземній валюті за готівку в гривнях, а також продаж й оплата платіжних документів у іноземній валюті;

приймання для направлення на інкасо готівки в іноземній валюті й платіжних документів в іноземній валюті;

приймання на експертизу грошових знаків інших держав і платіжних документів в іноземній валюті, справжність яких викликає сумнів;

видача іноземної валюти готівкою за кредитними й дебетовими (пластиковими) картками, а також приймання іноземної валюти готівкою для зарахування кредитними і дебетовими картками;

обмін (конвертація) готівки в іноземній валюті однієї держави на готівкові гроші іншої іноземної держави;

розмін платіжного грошового знака іноземної держави на платіжні грошові знаки тієї самої іноземної держави.

Виплата іноземної валюти готівкою, за чеками та пластиковими картками фізичним особам (резидентам і нерезидентам) також є неторгівельною валютною операцією банку. Як правило, вона здійснюється з дорожніми чеками і кредитними картками.

Дорожній чек - платіжний документ, що використовується як засіб міжнародних розрахунків неторговельного характеру, переважно для забезпечення валютою туристів. Це грошове зобов'язання виплатити означену суму грошей власнику, чий зразок підпису проставляється на чеку в момент його продажу.

Емітентами дорожніх чеків є комерційні банки, інші кредитні та фінансові установи, туристичні організації (найбільші з них American Express, VISA, Thomas Коос).

Оплата дорожнього чека відбувається тільки в повній сумі, часткова оплата не допускається. За видачу валюти готівкою за дорожніми чеками утримується комісія у встановленому банком порядку. Куплений дорожній чек погашається штампом „оплачено”. Облік операцій з дорожніми чеками здійснюється за групою рахунків 101 «Дорожні чеки»: 1011 А «Дорожні чеки в касі банку»; 1012 А «Дорожні чеки в касі відділень банку»; 1013 А «Дорожні чеки в обмінних пунктах»; 1017 А «Дорожні чеки в дорозі».

Кредитні картки - це пластикові картки, на яких зашифрована інформація, що дає змогу їх власникам здійснювати платежі й отримувати гроші готівкою.

Досить поширеними є картки платіжних систем VISA, Eurocard-Mastercard, American Express.

В обліку з пластиковими платіжними картками застосовуються рахунки:

1001 Банкноти та монети в касі банку;

1002 Банкноти та монети в касі відділень банку;

2809 Інша дебіторська заборгованість за операціями з клієнтами банку;

2924 Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток;

3548 Дебіторська заборгованість за операціями з іншими фінансовими інструментами;

3578 Інші нараховані доходи;

3800 Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів;

3801 Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів;

2603 Розподільчі рахунки суб'єктів господарювання;

6119 Інші комісійні доходи за операціями з клієнтами.

Здійснення розрахунків в іноземній валюті за зовнішньоекономічними угодами.

Наступним напрямом операційної діяльності банків з іноземною валютою є операції з міжнародних торгових розрахунків.

Згідно з чинним законодавством міжнародні розрахунки, пов'язані з експортом та імпортом товарів, наданням послуг, іншими комерційними угодами, здійснюються резидентами України лише через уповноважені банки. Міжнародні розрахунки за комерційними угодами виконуються банками, як правило, у вільно конвертованій валюті.

Вибір конкретної іноземної валюти й форми розрахунків визначаються за погодженням сторін і фіксуються в умовах контракту.

Зовнішньоекономічний контракт - це матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, якщо інше не встановлено законом або міжнародним договором країни, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав і обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

Міжнародні розрахунки за дорученням своїх клієнтів уповноважені банки здійснюють, як правило, у чотирьох формах: банківського переказу, розрахунків по відкритому рахунку, інкасо, акредитива.

Банківський переказ - просте доручення банку своєму банку-кореспонденту виплатити певну суму грошей за дорученням та за рахунок переказодавця іноземному одержувачу (бенефіціару) з вказівкою способу відшкодування виплаченої суми.

В обов'язки банку входить лише переказ платежу з рахунку переказодавця на рахунок переказоодержувача в момент подання платіжного доручення.

У зовнішньоекономічних розрахунках банківський переказ використовується, зокрема, для оплати:

боргових зобов'язань за раніше одержаними кредитами, авансовими платежами;

рекламацій за поставку неякісної продукції;

авансових платежів;
розрахунків нетоварного характеру.

Переказні операції банки виконують тільки після подання платником у банк платіжного доручення на оплату контракту. За даної форми розрахунків в обов'язки банку входить лише переказ платежу з рахунку переказодавця на рахунок переказоодержувача в момент подання платіжного доручення

Розрахунки по відкритому рахунку - полягають у продажу товарів у кредит і використовуються тоді, коли існують регулярні і стабільні ділові відносини між покупцем і виробником.

Розрахунки по відкритому рахунку передбачають, що експортер відвантажує на адресу покупця товар, надсилає йому відповідні документи та записує суму у дебет рахунку покупця. Цей рахунок відкривається не в банку, а ведеться підприємством-постачальником. Імпортер повинен оплатити одержані товари протягом заздалегідь обумовленого строку, причому він розпоряджається товарами на свій розсуд.

Інкасо - доручення експортера (кредитора) до свого банку одержати від імпортера (платника, боржника) безпосередньо або через іноземний банк певну суму або підтвердження (акцепт) того, що ця сума буде виплачена у встановлений термін.

Залежно від видів документів, за якими здійснюється інкасова угода, визначають два види інкасо:

Чисте інкасо – інкасо тільки фінансових документів.

Документарне інкасо – інкасо комерційних документів, які іноді супроводжуються фінансовими документами, або інкасо тільки комерційних документів:

комерційних рахунків (рахунків-фактури), транспортних документів;
коносаментів (морських і річкових), які дають право власності на товари їх держателям;
накладних;
актів прийняття-передавання товару, а також поштових квитанцій.

У зовнішньоекономічній діяльності в основному використовують документарне інкасо, бо воно краще захищає інтереси постачальника. Постачальник має бути впевнений, що комерційні документи потраплять до покупця лише після оплати продукції.

Акредитив - це умовне грошове зобов'язання банку, яке виставляється на підставі доручення його клієнта-імпортера провести платіж на користь експортера (акцептувати його тратти) або забезпечити платіж (акцепт тратт) іншим банком у межах певної суми та у встановлені терміни проти документів, указаних в акредитиві.

У міжнародних розрахунках використовуються документарні акредитиви й регулюються „Уніфікованими правилами і звичаями для документарних акредитивів”.

У зовнішній торгівлі доцільно застосовувати безвідзивні акредитиви, оскільки безвідзивний акредитив може бути змінений чи відмінений тільки після отримання згоди всіх сторін цього акредитива.

Відзивний акредитив дозволяє іноземному покупцеві, навіть після відвантаження товарів, змінити чи відмінити цей акредитив без попереднього повідомлення експортера.

Непідтверджений акредитив означає, що банк експортера обмежується тільки повідомленням експортера про відкриття акредитива й платить тільки в тому випадку, якщо банк імпортера перерахує йому відповідну суму.

Підтверджений акредитив - це зобов'язання двох банків (один з яких, як правило, знаходиться в країні експортера, а інший - у країні покупця).

Учасниками акредитиву є:

покупець (імпортер), який звертається до банку з проханням відкрити акредитив;

бенефіціар (експортер) – сторона, якій адресується акредитив і на користь якої буде виконано платіж за умови подання документів, указаних в акредитиві;

банк-емітент – банк, який відкриває акредитив на прохання клієнта або просить інший банк відкрити акредитив за його рахунок та за його дорученням;

авізуючий банк – банк, який повідомляє бенефіціара про відкриття на його ім'я акредитива. Авізуючим банком може бути банк-емітент, виконуючий банк або ж будь-який третій банк;

підтверджуючий банк – банк, який бере на себе зобов'язання в доповнення до обов'язків банку-емітента здійснити платіж (акцепт тратт) бенефіціару при додержанні ним умов акредитива. Підтверджуючим банком може бути авізуючий банк або будь-який третій банк, але він має бути добре відомим, великим, першокласним;

банк-платник – виконуючий банк – банк, указаний в акредитиві як виконуючий платіж бенефіціару проти документів, передбачених акредитивом; ним може бути банк-емітент, підтверджуючий банк, авізуючий банк або будь-який інший банк;

негоцуючий банк – банк, який виконує платіж проти документів та бере на себе ризик, якщо навіть цей банк не має відношення до акредитива. Ним може бути банк, який здійснює платіж, або підтверджуючий банк.

Конверсійні операції та управління валютною позицією комерційного банку.

Конверсійні операції - це операції обміну між учасниками валютного ринку грошових сум у валюті однієї країни, на валюту іншої країни за певним курсом на певну дату.

Здійснення конверсійних операцій в банку займається відділ конвертації валют (ділінгу), який складається з двох підрозділів: власне самого ділінгу (фронт-офісу) та бек-офісу, тобто підрозділу, що оформляє всі укладені дилерами угоди. Укладені угоди дилери оформляють розпорядженнями на здійснення розрахунків (т.зв. „пикетами”).

Конверсійні угоди бувають таких типів:

угода з поставкою водночас (готівкова – cash) – конверсійна операція з датою валютування, відстроченою від дня укладення угоди не більше, ніж на два робочих банківських дня.

Касові валютні операції:

угода типу „ТОД” – конверсійна операція з датою валютування в день укладення угоди;

угода типу „ТОМ” – операція з датою валютування на наступний робочий день за днем укладення угоди;

угода типу СПОТ - операція з датою валютування на другий робочий банківський день за днем укладення угоди; операція, що здійснюється за погодженим сьогодні курсу, коли одна валюта використовується для купівлі іншої валюти зі строком кінцевого розрахунку на другий робочий день, не враховуючи дня укладення угоди;

Строкові:

строкова (форвардна угода) – більше ніж на 2 робочих банківських дні.

Строкові конверсійні операції це:

угоди з „аутрайтом” – з умовою поставки валюти на певну дату;

угоди з „опціоном” – з умовою нефіксованої дати поставки валюти;

угода СВОП – угода, що складається з двох протилежних операцій на однакову суму, що укладаються в один і той же день. При цьому одна із указаних угод є строковою, а друга – угода з поставкою одразу.

Якщо продаж валюти проводиться на спотовому ринку і одночасно укладається угода про купівлю тієї самої валюти на форвардному ринку, то це валютна операція своп, що має назву „репорт”. Якщо ж ідеться про купівлю валюти на умовах спот у поєднанні з одночасним продажем на форварді, то відповідну операцію називають „депорт”.

Основним питанням при укладанні форвардного валютного контракту є рівень обмінного курсу, який визначається на дату угоди і за яким операція купівлі-продажу валюти буде здійснена на дату валютування. *Дата валютування* – узгоджена сторонами дата здійснення поставки коштів на рахунки контрагента за угодою.

Виконуючи валютні операції, розрізняють три часові категорії:

дата операції — це дата відображення у бухгалтерському обліку операції в день її здійснення, тобто в день виникнення прав (активів) або зобов’язань (пасивів), незалежно від дати руху коштів за цією операцією;

дата валютування — це обумовлена угодою дата зарахування коштів;

дата розрахунку — це дата реального зарахування або списання коштів за операцією.

Для вираження валютних курсів застосовується пряме і непряме котирування.

Пряме котирування - змінюване число одиниць національної валюти виражає вартість іноземної валюти.

Непряме котирування - змінюване число одиниць іноземної валюти виражає вартість національної валюти, при цьому грн. – оціночна валюта, долар – валюта угоди.

Крос-курс - відношення між двома валютами, яке впливає по відношенню до третьої валюти (як правило до дол. США).

При прямому котируванні:

Крос-курс при купівлі „Bid” = Курс „Bid” по оціночній валюті / Курс “Offer” по валюті угоди.

Крос-курс при продажу “Offer” = Курс “Offer” по оціночній валюті / Курс „Bid” по валюті угоди.

При непрямому котируванні:

Крос-курс „Bid” = Курс „Bid” по оціночній валюті * Курс „Bid” по валюті угоди.

Крос-курс “Offer” = Курс “Offer” по оціночній валюті * Курс “Offer” по валюті угоди.

У міжнародній практиці при котируванні валют для „форвардних” угод звичайно вказують не повний форвардний курс, а лише різницю відносно курсу „спот” (дисконт або премію).

Якщо форвардний курс вищий від поточного, то для визначення спот-курсу додається форвардна премія, якщо нижчий – від спот-курсу віднімається форвардний дисконт. Розмір премії чи дисконту в перерахунку в річні проценти й буде відповідати різниці в процентах за кредитами на ринку валют.

Премію чи дисконт для форвардного курсу на купівлю валюти можна розрахувати за формулою:

$$\Pi (Д)_{\text{к}} = \frac{CK_{\text{bid}}(K_{\text{дк}} - K_{\text{кб}})n}{360 * 100 * K_{\text{кб}}},$$

де CK_{bid} – спот-курс bid цієї валюти;

$K_{\text{к}}$ – процентна ставка за міжбанківськими депозитами у валюті котирування;

$K_{\text{б}}$ – процентна ставка за міжбанківськими кредитами у базовій валюті;

n – термін, на який розраховується форвардний курс.

Премія (дисконт) форвардного курсу на продаж валюти розраховується за формулою:

$$\Pi (Д)_{\text{пр}} = \frac{CK_{\text{offer}}(K_{\text{кк}} - K_{\text{дб}})n}{360 * 100 * K_{\text{дб}}},$$

CK_{offer} – спот-курс offer цієї валюти;

$K_{\text{к}}$ – процентна ставка за міжбанківськими кредитами у валюті котирування;

$K_{\text{б}}$ – процентна ставка за міжбанківськими депозитами в базовій валюті;

Для визначення форвардного курсу її необхідно відповідно відняти або додати до курсу „спот”.

$$\Phi K_{\text{„Bid”}} = CK_{\text{„Bid”}} + \Pi(-Д),$$

де $\Phi K_{\text{„Bid”}}$ – форвардний курс на купівлю валюти;

$CK_{\text{„Bid”}}$ – спот-курс на купівлю валюти;

$\Pi(-Д)$ – премія чи дисконт.

$$\Phi K = CK_{\text{“Offer”}} + \Pi(-Д),$$

де $\Phi K_{\text{“Offer”}}$ – форвардний курс на продаж валюти;

$CK_{\text{“Offer”}}$ – спот-курс на продаж валюти;

Комерційні банки з метою захисту несприятливих коливань валютних курсів можуть укладати форвардні угоди з опціоном.

Валютний опціон - це строкова угода між продавцем і власником опціонів, за якою власник опціону отримує право (не зобов'язання), купити у продавця опціону або продати йому визначену суму однієї валюти в обмін на іншу за обумовленим на день обміну курсом.

Розмір ризику при використанні опціону, як інструменту страхування валютних ризиків, обмежується розміром опціонної премії. Премія, тобто вартість опціону, залежить від співвідношення спот-курсу валюти в момент укладення угоди та курсу опціону, а також від тривалості періоду дії опціону.

Для банків основними напрямками використання валютних опціонів є страхування відкритої валютної позиції та захист інвестиційного портфеля, деномінованого в іноземній валюті.

Валютна позиція банку - це співвідношення між сумою активів та позабалансових вимог у певній іноземній валюті та сумою балансових і позабалансових зобов'язань у цій самій валюті.

Різниця між сумою активів у іноземній валюті й пасивів у тій самій валюті називається **експозицією** щодо даної валюти. Експозиція визначає розмір валютного ризику, на який наражається банк внаслідок незбалансованості активів і пасивів в іноземній валюті. Чим більший розмір експозиції, тим більший валютний ризик існує в банку, і навпаки.

Валютна позиція банку буває закритою й відкритою.

Закрита валютна позиція - означає, що сума активів і позабалансових вимог збігається з сумою балансових та позабалансових зобов'язань у кожній іноземній валюті.

Відкрита валютна позиція - різниця залишків в іноземних валютах, які формують кількісно неспівпадаючі активи і пасиви, що відображають вимоги отримати і зобов'язання поставити кошти в даних валютах.

Коротка відкрита валютна позиція в окремій іноземній валюті – це пасиви (зобов'язання) й позабалансові вимоги в іноземній валюті.

Валютна позиція відкрита довга - це ситуація, коли сума активів і позабалансових вимог перевищує суму балансових і позабалансових зобов'язань.

Валютна позиція банку визначається щоденно і окремо стосовно кожної іноземної валюти. *На розмір відкритої валютної позиції банку впливають такі операції:*

купівля (продаж) готівкової та безготівкової іноземної валюти, поточні й строкові операції (на умовах своп, форвард, опціон та інші), за якими виникають вимоги та зобов'язання в іноземних валютах, незалежно від способів і форм розрахунків за ними;

одержання (сплата) іноземної валюти у вигляді доходів або витрат та нарахування доходів і витрат, які враховуються на гривневих рахунках;

купівля (продаж) основних засобів і товарно-матеріальних цінностей за іноземну валюту;

надходження коштів в іноземній валюті до статутного фонду;

погашення банком безнадійної заборгованості в іноземній валюті (списання, якої здійснюється з гривневого рахунку витрат);

інші обмінні операції з іноземною валютою (виникнення вимог в одній валюті при розрахунках за ними в іншій валюті, в т.ч. і національній).

Валютна позиція виникає на дату операції з купівлі (продажу) іноземної валюти, а також нарахування доходів (витрат), зарахування на рахунки (списання з рахунків) інших доходів (витрат) та відповідно до перелічених операцій.

Розрахунок загальної величини відкритої валютної позиції проводиться таким чином:

визначається відкрита валютна позиція за кожною іноземною валютою, як різниця між сумою активів за балансовими та позабалансовими рахунками та сумою пасивів за балансовими та позабалансовими рахунками. При цьому довга відкрита валютна позиція показується зі знаком плюс, а коротка відкрита валютна позиція - зі знаком мінус;

довгі й короткі відкриті валютні позиції за кожною іноземною валютою переводяться в гривневий еквівалент за офіційним курсом НБУ;

загальна величина відкритої валютної позиції банку дорівнює сумі абсолютних величин довгої та короткої відкритої валютної позиції банку в гривневому еквіваленті за кожною іноземною валютою.

Особливості обліку широко вживаних операцій банку з іноземною валютою відображено в таблиці:

Зміст операції	Портфель	Дт рахунків	Кт рахунків
купівля іноземної валюти та банківських металів за національну валюту за умовами спот; обмін (конвертація) іноземної валюти та банківських металів за умовами спот	до отримання	9200	розділу 99
	до відправлення	розділу 99	9210
купівля-продаж, обмін (конвертація) іноземної валюти та банківських металів	за дорученням клієнтів	2600, 2605, 2620, 2625, 2650, 2655	2900
прийняття на інкасо банкнот іноземних держав на суму номіналу банкнот	від клієнта	9830	991
відсилення банкнот іноземних держав	до банку-емітента	9831	9830

Оскільки діючий План рахунків є мультивалютним, виникнення вимог (активу) або зобов'язань (пасиву) в іноземній валюті відображається на тих самих рахунках, що й гривневого активу чи зобов'язання. Бухгалтерський облік операцій в іноземній валюті та банківських металах банк здійснює в подвійній оцінці, а саме в номінальній сумі іноземної валюти, одиницях ваги металу, щодо яких устанавлюється офіційний курс гривні до іноземних валют і

банківських металів, - тройських унціях та гривневому еквіваленті за офіційним курсом.

Під час відображення операцій в іноземній валюті та банківських металах банк за потреби використовує також:

транзитні рахунки, рахунки з обліку дебіторської та кредиторської заборгованості відповідно до облікової політики з подальшим відображенням операцій за відповідними рахунками за їх призначенням;

балансові рахунки;

технічні рахунки 3800 та 3801, на яких ведеться облік сум залишків у гривневому еквіваленті наприкінці кожного операційного дня;

позабалансові рахунки розділу 99;

розподільчі рахунки (з метою здійснення валютного контролю та обов'язкового продажу іноземної валюти відповідно до вимог нормативно-правових актів Національного банку України з валютного регулювання);

рахунок 6204, де відображаються різниці між сумами залишків у гривневому еквіваленті іноземної валюти та банківських металів за технічними рахунками 3800 та 3801 Плану рахунків, що виникають у зв'язку з математичним округленням, а також курсові різниці від переоцінки монетарних статей балансу в іноземній валюті та банківських металах.

Повний перелік рахунків, які використовуються для відображення в бухгалтерському обліку операцій банків в іноземній валюті та банківських металах відображено у додатку до Інструкції з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України (п. 1 розділу II).

Додатково опрацюйте інформаційні джерела [9, 29, 33, 40, 49, 57, 60, 65, 67, 72, 78, 80-82].

Повторіть термінологію за активними посиланнями глосарію.

Перевірте свої знання, дайте відповіді на питання:

1. Які операції з іноземною валютою можуть виконувати комерційні банки?

2. Які існують види банківських рахунків у іноземній валюті?

3. Які розрахунки відносяться до неторгівельних операцій банку?

4. Охарактеризуйте порядок обліку обмінних операцій банку в іноземній валюті.

5. Як ведеться облік інших неторговельних операцій банку в іноземній валюті?

6. Вкажіть особливості обліку торговельних операцій банку в іноземній валюті.

7. Поясніть порядок здійснення конверсійних операцій комерційних банків.

8. З'ясуйте правила обліку операцій з іноземною валютою за дорученням клієнтів.

9. Який зміст обліку операцій, що впливають на зміну валютної позиції:

10. Дайте характеристику рахунків для запису валютної позиції.

11. Як визначається форвардний курс купівлі-продажу іноземної валюти?
12. У чому необхідність переоцінки іноземної валюти? Які вимоги МСБО щодо переоцінки іноземної валюти?
13. Які особливості обліку обмінних операцій із готівкою іноземною валютою?
14. Вкажіть порядок відображення в обліку операцій з купівлі-продажу безготівкової іноземної валюти.

ТЕМА 9

Облік доходів і витрат банку

Під час вивчення теми зверніть увагу на ключові питання:

- Економічний зміст та класифікація доходів і витрат банку
- Витрати банку відносно постійні та змінні
- Принципи нарахування, обережності та відповідності в системі обліку визнаних банком доходів і витрат
- Правила обліку доходів та витрат банку
- Метод ефективної ставки відсотка
- Методи визначення кількості днів для розрахунку відсотків та їх суми
- Облік процентних доходів і процентних витрат
- Відображення фінансових результатів банку в податковому та фінансовому обліку

Кінцевий результат діяльності банку, як суб'єкта економічної діяльності, може визначатися як позитивний (прибуток) чи від'ємний (збиток). Він розраховується як різниця між його доходами та витратами.

У «Правилах бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України», (затв. ПП НБУ від 18.06.2003 № 255, Р.І, Гл. 2) подано визначення цих категорій:

дохід - це збільшення економічних вигід протягом облікового періоду у вигляді надходження чи збільшення корисності активів або у вигляді зменшення зобов'язань, результатом чого є збільшення власного капіталу, за винятком збільшення, пов'язаного з внесками учасників;

витрати - це зменшення економічних вигід протягом облікового періоду у вигляді вибуття чи амортизації активів або у вигляді виникнення зобов'язань, результатом чого є зменшення власного капіталу, за винятком зменшення, пов'язаного з виплатами учасникам.

Для правильного відображення в бухгалтерському обліку доходів і витрат банку має значення їх класифікація. Доходи і витрати банку формуються внаслідок:

- операційної діяльності;
- інвестиційної діяльності;
- фінансової діяльності.

Так у результаті **операційної діяльності** в банку виникають такі доходи і витрати:

- процентні доходи і витрати;
- комісійні доходи і витрати;
- прибутки (збитки) від торговельних операцій;
- дохід у вигляді дивідендів;
- витрати на формування спеціальних резервів банку;
- доходи від повернення раніше списаних активів;
- інші операційні доходи і витрати;
- загальні адміністративні витрати;
- податок на прибуток.

За результатами **інвестиційної діяльності** банк визнає:

- доходи (витрати) від реалізації (придбання) основних засобів і нематеріальних активів;

- доходи (витрати) від реалізації (придбання) інвестиційної нерухомості;

- доходи (витрати) від реалізації вкладень у дочірні та асоційовані компанії тощо.

За результатами операцій, пов'язаних із **фінансовою діяльністю**, банк визнає:

- доходи (витрати) за операціями з цінними паперами власного боргу;

- доходи (витрати) за субординованим боргом;

- дивіденди, що сплачені протягом звітного періоду;

- доходи, які виникають у результаті випуску інструментів власного капіталу тощо (пп. 2.12, 2.13 «Правил бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України»).

Інші операційні доходи і витрати зумовлені операціями, які не пов'язані з інвестиційною чи фінансовою діяльністю. До них належать:

- доходи (витрати) від оперативного лізингу;

- витрати на аудит;

- витрати на інкасацію;

- неустойки (штрафи, пені), що отримані (сплачені) за банківськими операціями.

Витрати банку поділяються також на відносно **постійні та змінні**.

Відносно постійними витратами комерційного банку є:

- заробітна плата;
- придбання або виготовлення бланків і канцелярських товарів;
- утримання приміщень, охорони та протипожежної сигналізації;
- амортизаційні відрахування та інші.

Змінними витратами банку є:

- виплата процентів по вкладах, депозитах і міжбанківському кредиту;
- плата за послуги регіональної розрахункової палати і регіонального розрахунково-касового центру;
- витрати на рекламу;
- витрати на відрядження;
- поштово-телеграфні витрати та інші.

Облік визнаних банком доходів і витрат здійснюється з урахуванням принципів нарахування, обережності та відповідності. Дія цих принципів визначається обліковою політикою банку.

Принцип нарахування в системі бухгалтерського обліку банку передбачає відображення нарахованих доходів (витрат), не обов'язково вже отриманих чи здійснених.

Рахунки нарахованих доходів - активні, вони несуть інформацію щодо сум доходів, які банк повинен отримати за настання строків сплати. Відповідно, рахунки нарахованих витрат – пасивні, й узагальнюють інформацію щодо сум, які підлягають сплаті.

Рахунки нарахованих доходів (дебет рахунків) кореспондують з рахунками класу 6 «Доходи» (кредит рахунків), а рахунки нарахованих витрат (кредит рахунків) кореспондують з рахунками класу 7 «Витрати» (дебет рахунків).

Облік операцій за принципом нарахування здійснюється в межах дії **принципу обережності**. Мета застосування цього принципу - недопущення переоцінки активів чи доходів, з одного боку, і недопущення фактів переоцінки видатків чи пасивів - з іншого.

Додержання **принципу відповідності** в обліковій процедурі банку забезпечується виконанням правила: витрати та доходи, пов'язані з цими витратами, мають визнаватися в бухгалтерському обліку за один і той самий звітний період.

Наведемо окремі правила обліку доходів і витрат банку.

1. Проценти та прирівняні до них комісії мають обліковуватися регулярно, не рідше як один раз на місяць, незалежно від періодичності розрахунків, яку зазначено в угоді з контрагентом.

2. У кінці кожного місяця (або щодня — за рішенням банку) виконуються такі бухгалтерські записи (табл. 9.1):

Таблиця 9.1

Опис системи рахунків обліку доходів та витрат банку

Подія	Дебет рахунку	Кредит рахунку
Нарахування доходів	Нараховані доходи	Доходи
Нарахування витрат	Витрати	Нараховані витрати
Отримання коштів	Поточний рахунок клієнта (або кореспондентського банку)	Нараховані доходи
Сплата коштів	Нараховані витрати	Рахунок клієнта (або кореспондентський рахунок).
Неотримання платежу в обумовлений угодою термін	Прострочені нараховані доходи	Нараховані доходи
Визнання дебіторської заборгованості сумнівною	Доходи	Прострочені нараховані доходи

Отримання коштів авансом	Рахунок клієнта (або кореспондентський рахунок)	Доходи майбутніх періодів
У кінці кожного місяця на суму, що відноситься до звітного періоду	Доходи майбутніх періодів	Доходи
Сплата коштів авансом	Витрати майбутніх періодів	Рахунок клієнта (або кореспондентський рахунок банку)
У кінці кожного місяця на суму, що відноситься до звітного періоду	Витрати	Витрати майбутніх періодів

3. Для обліку доходів використовують рахунки класу 6; видатків - класу 7. Дебіторська та кредиторська заборгованість за нарахованими доходами та витратами обліковується за рахунками класів 1 - 3. Рахунки класів 6 і 7 (розділи, групи) за назвами максимально наближені до показників звіту про прибутки та збитки. За балансовими рахунками 4-го порядку обліковуються конкретні види доходів.

4. Облік доходів (витрат) ведеться нарастаючим підсумком з 1 січня до 31 грудня поточного року. Станом на 1 січня наступного року перевищення загальної суми доходів над загальною сумою витрат або загальної суми витрат над загальною сумою доходів починає обліковуватися відповідно за рахунком 5040 П «Прибуток звітного року» або 5041 А «Збиток звітного року».

5. Отримані доходи та сплачені витрати, які належать до майбутніх періодів, обліковуються як доходи (витрати) майбутніх періодів за рахунками відповідно 3600 П «Доходи майбутніх періодів» і 3500 А «Витрати майбутніх періодів».

6. У разі непогашення заборгованості за нарахованими доходами в строки, визначені угодами, наступного банківського робочого дня така заборгованість починає обліковуватись як прострочені нараховані доходи.

7. У разі визнання заборгованості за нарахованими доходами сумнівною щодо погашення (як правило, несплата перевищує 30 календарних днів), вона починає обліковуватися на рахунках обліку сумнівної заборгованості за нарахованими доходами.

Визнання нарахованих доходів сумнівними передбачає формування резервів під можливу заборгованість. Відрахування до резервів - це витрати для банку, тому облік процедури формування спеціального резерву під сумнівну та (або) прострочену заборгованість за нарахованими доходами банк здійснює за групами рахунків АП «Відрахування в резерви» та відповідно КА 359 «Резерви під дебіторську заборгованість за операціями банку», 240 КА «Резерви під заборгованість за кредитами, що надані клієнтам».

Облік часткового або повного погашення боржником заборгованості за нарахованими доходами має свої особливості для прострочених нарахованих

доходів, сумнівних заборгованостей та здійснюється через рахунки класу 9 «Позабалансові рахунки».

Як правило, найбільшу питому вагу в загальній сумі банківських доходів та витрат становлять процентні доходи й витрати. Їх правильне відображення на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності має важливе значення для банку.

Згідно з Правилами бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, процентні доходи і витрати визнаються та оцінюються за методом ефективної ставки відсотка. **Метод ефективної ставки відсотка** - метод обчислення амортизованої собівартості фінансового активу або фінансового зобов'язання (або групи фінансових активів чи фінансових зобов'язань) та розподілу доходів у вигляді процентів чи витрат на виплату процентів протягом відповідного періоду часу.

Нарахування процентів за фінансовими інструментами здійснюється за номінальною процентною ставкою, яка передбачена умовами договору (випуску), і відображається за рахунками з обліку нарахованих доходів і нарахованих витрат за відповідними рахунками 1-го, 2-го та 3-го класів Плану рахунків. Амортизація дисконту (премії) за фінансовими інструментами здійснюється одночасно з нарахуванням процентів.

У банківській практиці використовується три методи визначення кількості днів для розрахунку відсотків:

Метод «факт/факт» - при розрахунку суми відсотків враховується фактична кількість днів у місяці та році;

Метод «факт/360» - при розрахунку суми відсотків враховується фактична кількість днів у місяці, але умовно в році - 360 днів.

Метод «30/360» - враховується умовна кількість днів у місяці - 30 та у році - 360.

Незалежно від методу проценти на банківський вклад нараховуються від дня, наступного за днем надходження грошей у банк, до дня, який передує їх поверненню вкладникові. Комерційні банки можуть здійснювати нарахування процентів вкладникам як за простими, так і складними відсотками.

Прості відсотки є традиційним методом нарахування процентного доходу і обчислюються за формулою:

$$R = \frac{P \times r \times n}{T \times 100},$$

де: R - сума відсотків за період у n днів;

P - сума номіналу депозиту;

r - річна відсоткова ставка;

n - кількість днів розрахункового періоду;

T - максимальна кількість днів у році за умовами договору.

Нарощена сума депозиту розраховується таким чином:

$$S = P(1 + \frac{r \times n}{T \times 100}),$$

де: S - нарощена сума депозиту наприкінці розрахункового періоду n , тобто номінал депозиту плюс відсотки;

P - сума номіналу депозиту;

r - річна відсоткова ставка;

n - кількість днів розрахункового періоду;

T - максимальна кількість днів у році за умовами договору.

Відсотковий дохід за **складними відсотками** (капіталізація відсотків) визначається таким чином: після закінчення розрахункового періоду на суму вкладу нараховується відсоток і отримана величина приєднується до суми вкладу; у наступному розрахунковому періоді відсоткова ставка застосовується до нової вже збільшеної суми. Складні відсотки доцільно застосовувати у тому випадку, коли виплата відсоткового доходу здійснюється по закінченні терміну дії депозитної угоди.

Визначити **нарощену суму депозиту** при застосуванні складних відсотків за період не більше одного року можна за формулою:

$$S = P \left(1 + \frac{r \times n}{m \times T \times 100} \right)^m,$$

де S - нарощена сума депозиту наприкінці періоду m , тобто номінал депозиту плюс капіталізовані відсотки;

P - сума номіналу депозиту;

r - річна відсоткова ставка, %;

n - кількість днів за розрахунковий період;

m - кількість періодів (разів) нарахування складного відсотку;

T - максимальна кількість днів у році за умовами договору.

Сума складних відсотків за певний розрахунковий період обчислюється за такою формулою:

$$R = P \left(1 + \frac{r \times n}{m \times T \times 100} \right)^m - 1,$$

де S - сума відсотків за розрахунковий період;

P - сума номіналу депозиту;

r - річна відсоткова ставка, %;

n - кількість днів за розрахунковий період;

m - кількість періодів (разів) нарахування складного відсотку;

T - максимальна кількість днів у році за умовами договору.

Розрахунковий період для нарахування процентних доходів (витрат) визначається договором відповідно до вимог законодавства України.

Процентні доходи банків обліковуються за рахунками розділу 60 «Процентні доходи» (групи 600 – 605, 608, 609) Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. **Процентні витрати** – за рахунками розділу 70 «Процентні витрати» груп 700-709.

Усі господарські операції, здійснені банком за звітний період, мають відображатись у звітності цього періоду. Такі операції як переоцінювання, нарахування, рух резервів, розрахунок податків та інших обов'язкових платежів

істотно впливають на фінансовий результат звітного періоду та відображається у фінансовій звітності.

Фінансова звітність - система взаємопов'язаних узагальнених показників, що відображають фінансовий стан та результати діяльності банку за звітний період. Вона складається за допомогою підрахування, групування і спеціального оброблення даних поточного бухгалтерського обліку.

До складу фінансової звітності включають: бухгалтерський баланс, звіт про прибутки та збитки.

До статистичної звітності належать звітність про кредитні та депозитні операції в національній та іноземній валюті, процентні ставки, операції з цінними паперами та інші банківські операції.

Банківський баланс це бухгалтерський баланс, який відбиває стан активів, пасивів та власного капіталу в грошовій формі на певну дату.

Статті балансу групуються за економічним змістом і розміщуються згори донизу в міру зниження ліквідності (активні рахунки) й збільшення строків зобов'язань (пасивні рахунки) (табл. 9.2).

Таблиця 9.2

Схема банківського балансу

Актив	Пасив
1. Валюта, монета і банківські метали	1. Кореспондентські рахунки НБУ та інших банків
2. Дорожні та інші чеки	
3. Кошти на кореспондентських рахунках у НБУ та в інших банках	2. Депозити та кредити, отримані від інших банків
4. Депозити та кредити в банках	3. Кредити, отримані від НБУ
5. Цінні папери в портфелі банку на продаж та інвестиції	4. Строкові депозити клієнтів та кошти до запитання
6. Кредити та фінансовий лізинг, надані клієнтам	5. Власні цінні папери
7. Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	6. Інші зобов'язання
8. Нематеріальні активи	
9. Матеріальні активи	
10. Інші активи	

Відображення інформації в балансі досягається за допомогою методу подвійного запису, зумовленого бухгалтерським рівнянням:

$$A = P = Z + K,$$

де А - активи,

П - пасиви,

З - зобов'язання,

К - капітал.

Розподіл доходів і витрат банку, а також співвідношення між ними впливають на фінансовий результат діяльності банку, що відбивається у

звітності про прибутки та збитки. Дохідні статті форми розміщені у її лівій частині, а витратні - у правій (табл. 9.3).

Таблиця 9.3

Основні статті фінансового звіту про прибутки та збитки банку

Доходи	Витрати
Процентні доходи	Процентні витрати
Комісійні доходи	Комісійні витрати
Результат від торговельних операцій	Інші банківські операційні витрати
Інші банківські операційні доходи	Інші небанківські операційні витрати
Інші небанківські операційні доходи	Відрахування в резерви
Зменшення резервів за заборгованістю	Непередбачені витрати
Непередбачені доходи	Прибуток (збиток) до сплати податку
	Податок на прибуток
	Чистий прибуток (збиток)

Для складання звітності про прибутки та збитки, тобто для визначення фінансового результату, використовується система фінансового обліку. Розрахунок оподатковуваного прибутку безпосередньо не пов'язаний з формуванням балансового прибутку комерційного банку як платника податку. У зв'язку з цим комерційними банками здійснюється два види обліку: фінансовий і податковий.

З метою накопичення даних про валові доходи комерційного банку ведеться податковий облік, що використовується для складання податкової звітності. При визначенні прибутку банку, що оподатковується, валовий дохід комерційного банку за звітний період зменшується на суму валових витрат і суму амортизаційних відрахувань.

Порядок ведення податкового обліку визначається банком самостійно та може здійснюватись:

- позасистемно;
- на рахунках управлінського обліку за 8-им класом;
- на балансових рахунках.

Основні підходи до цієї процедури описано в «Інструкції про порядок відображення в бухгалтерському обліку банками України поточних і відстрочених податкових активів та податкових зобов'язань» (затв. ПП НБУ від 17.03.2009 № 140).

За фінансовим обліком сума податку на прибуток визнається витратами банку з податку на прибуток і обліковується за рахунком 7900 АП «Податок на прибуток». Банк відображає в обліку:

перерахування суми податку на прибуток такими бухгалтерськими проводками: Дебет - 3520, 3620; Кредит - 1200;

витрати з податку на прибуток такою бухгалтерською проводкою: Дебет - 7900; Кредит - 3620;

згортання дебіторської та кредиторської заборгованості з податку на прибуток за звітний період такою бухгалтерською проводкою: Дебет - 3620; Кредит - 3520.

Для випадків обліку відстрочених податкових зобов'язань (ВПЗ) та відстрочених податкових активів (ВПА) передбачені спеціальні рахунки.

НБУ визначає ці статті таким чином [66, п.1.4]:

відстрочене податкове зобов'язання - сума податку на прибуток, яка сплачуватиметься в наступних періодах з тимчасової різниці, що підлягає оподаткуванню;

відстрочений податковий актив - сума податку на прибуток, що підлягає відшкодуванню в наступних періодах унаслідок:

тимчасової різниці, що підлягає вирахуванню;

перенесення на майбутні періоди податкового збитку, не включеного до розрахунку зменшення податку на прибуток у звітному періоді;

перенесення на майбутні періоди податкових пільг, якими неможливо скористатися у звітному періоді;

відстрочений податок на прибуток - сума податку на прибуток, що визнана відстроченим податковим зобов'язанням і відстроченим податковим активом;

обліковий прибуток (збиток) - сума прибутку (збитку) до оподаткування, визначена в бухгалтерському обліку і відображена у Звіті про фінансові результати за звітний період;

податкова база активу - вартість активу, яка використовується з метою оподаткування цього активу під час визначення податку на прибуток;

податкова база зобов'язання - вартість зобов'язання, яка використовується з метою оподаткування цього зобов'язання під час визначення податку на прибуток;

податковий прибуток (збиток) - сума прибутку (збитку), визначена згідно з податковим законодавством України об'єктом оподаткування за звітний період;

поточний податок на прибуток - сума податку на прибуток, визначена у звітному періоді відповідно до податкового законодавства України;

тимчасова різниця - різниця між балансовою вартістю активу або зобов'язання за даними бухгалтерського обліку та їх податковою базою;

тимчасова різниця, що підлягає вирахуванню та під час визначення суми оподатковуваного прибутку (податкового збитку) у майбутніх періодах призведе до виникнення суми, що підлягає вирахуванню (у той період, у який балансова вартість активу чи зобов'язання відшкодовується або погашається);

тимчасова різниця, що підлягає оподаткуванню та під час визначення суми оподатковуваного прибутку (податкового збитку) у майбутніх періодах призведе до виникнення суми, що підлягає оподаткуванню (у той період, у який балансова вартість активу чи зобов'язання відшкодовується або погашається).

Додатково опрацюйте інформаційні джерела [7, 14, 17, 22, 32, 41, 43, 53, 66, 68, 70].

Повторіть термінологію за активними посиланнями глосарію.

Перевірте свої знання, дайте відповіді на питання:

1. Дайте визначення економічних категорій: «доходи», «витрати», «прибуток», «збиток».
2. Подайте характеристику доходів і витрат банку.
3. Наведіть класифікаційні групи доходів (витрат) банку.
4. Відобразіть класифікаційні групи доходів (витрат) у Плані рахунків банку.
5. Поясніть дію принципів МСБО: нарахування, відповідності, обачності у відображенні в підсистемі фінансового обліку доходів (витрат).
6. Повторіть правила обліку доходів банку (облік нарахування доходів, облік прострочених нарахованих доходів, облік сумнівних нарахованих доходів).
7. Наведіть правила обліку витрат банку.
8. Охарактеризуйте порядок обліку процентних доходів і витрат банку.
9. Розкрийте зміст методів визначення кількості днів для розрахунку процентних доходів (витрат) банку.
10. Поясніть особливості обліку за рахунками «Доходи майбутніх періодів» і «Витрати майбутніх періодів», обліку нарахування спеціального резерву під прострочені й сумнівні нараховані доходи.
11. Поясніть порядок визнання витрат у підсистемі фінансового обліку.
12. Визначте зміст податкового обліку в банках, його способи й організацію ведення.
13. Вкажіть порядок відображення в системі рахунків фінансового результату діяльності банку.
14. Поясніть здійснення обліку нарахування і сплати податку на прибуток.
15. Дайте визначення і характеристику поняттям «відстрочені податкові активи» і «відстрочені податкові зобов'язання».

ГЛОСАРІЙ БАНКІВСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124734&cat_id=124733

- А
  - АКРЕДИТИВ
  - АКТИВИ БАНКІВСЬКІ
  - АКТИВНІ ОПЕРАЦІЇ
  - АСОЦІЙОВАНА КОМПАНІЯ
- Б
  - БАЗИСНИЙ ПУНКТ
  - БАНК
  - БАНК З ІНОЗЕМНИМ КАПІТАЛОМ
  - БАНК-КОРЕСПОНДЕНТ
  - БАНКІВСЬКА ГРУПА
  - БАНКІВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
  - БАНКІВСЬКА КРИЗА
  - БАНКІВСЬКА ЛІЦЕНЗІЯ
  - БАНКІВСЬКА ПАНІКА
  - БАНКІВСЬКА ТАЄМНИЦЯ
  - БАНКІВСЬКА ХОЛДИНГОВА КОМПАНІЯ
  - БАНКІВСЬКІ МЕТАЛИ
  - БАНКІВСЬКИЙ АВТОМАТ САМООБСЛУГОВУВАННЯ (БАНКІВСЬКИЙ АВТОМАТ)
  - БАНКІВСЬКИЙ ВКЛАД (ДЕПОЗИТ)
  - БАНКІВСЬКИЙ ДЕНЬ
  - БАНКІВСЬКИЙ ДЕНЬ У СИСТЕМІ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ
  - БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД
  - БАНКІВСЬКИЙ ПЕРЕКАЗ
  - БАНКІВСЬКИЙ ПОРТФЕЛЬ
  - БАНКІВСЬКІ РАХУНКИ
  - БАНКІВСЬКІ РЕСУРСИ
  - БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ
  - БЕК-ОФІС
  - БЕНЕФІЦІАР
  - БЛАНКОВИЙ КРЕДИТ
  - БЮРО КРЕДИТНИХ ІСТОРІЙ
- В
  - ВАЛЮТА
  - ВАЛЮТНА ПОЗИЦІЯ
  - ВАЛЮТНА ПОЛІТИКА
  - ВАЛЮТНЕ КОТИРУВАННЯ
  - ВАЛЮТНИЙ КУРС
  - ВАЛЮТНИЙ РИЗИК
  - ВАЛЮТНИЙ СВОП
  - ВАЛЮТНИЙ ФОРВАРД
  - ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ
  - ВАЛЮТНІ ЦІННОСТІ
  - ВЕКСЕЛЬ

- ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНА ПЛАТІЖНА СИСТЕМА
- ВОЛАТИЛЬНІСТЬ
- Г
  - ГАРАНТІЯ
  - ГЕП
  - ГРОШІ
  - ГРОШОВА БАЗА
  - ГРОШОВА ОДИНИЦЯ
  - ГРОШОВИЙ ПЕРЕКАЗ
  - ГРОШОВІ АГРЕГАТИ
  - ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА
- Д
  - ДАТА ВАЛЮТУВАННЯ
  - ДЕБЕТОВА КАРТКА
  - ДЕБІТОР
  - ДЕВАЛЬВАЦІЯ
  - ДЕПОЗИТНИЙ СЕРТИФІКАТ
  - ДЕРЖАВНИЙ БАНК
  - ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР БАНКІВ
  - ДЕРЖАТЕЛЬ ЕЛЕКТРОННОГО ПЛАТІЖНОГО ЗАСОБУ
  - ДЕФЛЯЦІЯ
  - ДЕФОЛТ
  - ДИСКОНТ
  - ДОКУМЕНТ ЗА ОПЕРАЦІЄЮ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТІЖНИХ ЗАСОБІВ
  - ДОКУМЕНТ НА ПЕРЕКАЗ
  - ДОКУМЕНТ НА ПЕРЕКАЗ ГОТІВКИ
  - ДОПУСТИМИЙ РИЗИК
  - ДОХІДНІСТЬ ДО ПОГАШЕННЯ
  - ДОЧІРНЯ КОМПАНІЯ
- Е
  - ЕКВАЙРИНГ
  - ЕКВАЙРИНГОВА УСТАНОВА (ЕКВАЙР)
  - ЕКОНОМІЧНІ НОРМАТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ
  - ЕЛЕКТРОННИЙ ГАМАНЕЦЬ
  - ЕЛЕКТРОННІ ГРОШІ
  - ЕЛЕКТРОННИЙ ПЛАТІЖНИЙ ЗАСІБ
  - ЕМІСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКУ
  - ЕМІСІЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТІЖНИХ ЗАСОБІВ
  - ЕМІСІЯ ГРОШЕЙ
  - ЕМІТЕНТ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТІЖНИХ ЗАСОБІВ
  - ЕФЕКТИВНА СТАВКА ВІДСОТКА
- З
  - ЗАСТАВА
- І
  - ІНДЕКС ХЕРФІНДАЛЯ-ХІРШМАНА
  - ІНДИКАТОРИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ
  - ІНДОСАМЕНТ
  - ІНКАСАЦІЯ
  - ІНКАСОВЕ ДОРУЧЕННЯ
  - ІНСАЙДЕР
  - ІНФЛЯЦІЯ

- ІПОТЕКА
- ІПОТЕЧНЕ ПОКРИТТЯ
- ІПОТЕЧНИЙ ЖИТЛОВИЙ КРЕДИТ
- ІПОТЕЧНІ ЦІННІ ПАПЕРИ
- ІСТОТНА УЧАСТЬ У БАНКУ
- **К**
  - КАПІТАЛ БАНКУ
  - КАПІТАЛ ПІД РИЗИКОМ
  - КАПІТАЛІЗАЦІЯ
  - КАСОВІ ОПЕРАЦІЇ
  - КЛАС ПОЗИЧАЛЬНИКА
  - КЛІЄНТ БАНКУ
  - КЛІРИНГ
  - КЛІРИНГОВА ВИМОГА
  - КЛІРИНГОВА УСТАНОВА
  - КОЕФІЦІЄНТ БОРГОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ
  - КОЕФІЦІЄНТ ОБСЛУГОВУВАННЯ (ПОКРИТТЯ) БОРГУ
  - КОМІСІЙНІ ОПЕРАЦІЇ
  - КОНВЕРТОВАНІСТЬ ВАЛЮТИ
  - КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ
  - КОНЦЕНТРАЦІЯ КАПІТАЛУ
  - КОРЕСПОНДЕНТСЬКИЙ РАХУНОК
  - КОРИСТУВАЧ ПЛАТІЖНОЇ СИСТЕМИ
  - КРЕДИТНА ЛІНІЯ
  - КРЕДИТНИЙ ДЕФОЛТНИЙ СВОП
  - КРЕДИТНИЙ ДОГОВІР
  - КРЕДИТНИЙ ПОРТФЕЛЬ
  - КРЕДИТНИЙ РИЗИК
  - КРЕДИТНІ ОПЕРАЦІЇ
  - КРЕДИТОСПРОМОЖНІСТЬ
  - КРИВА БЕЗКУПОННОЇ ДОХІДНОСТІ
  - КРИВА ДОХІДНОСТІ
  - КУПІВЕЛЬНА СПРОМОЖНІСТЬ ГРОШЕЙ
- **Л**
  - ЛІД-МЕНЕДЖЕР
  - ЛІКВІДНІ ВАЛОВІ МІЖНАРОДНІ РЕЗЕРВИ
  - ЛІКВІДНІСТЬ
  - ЛІКВІДНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ
  - ЛІМІТИ ВІДКРИТОЇ ВАЛЮТНОЇ ПОЗИЦІЇ
  - LTV (LOAN-TO-VALUE RATIO)
- **М**
  - МАКРОПРУДЕНЦІЙНИЙ АНАЛІЗ
  - МАРЖА
  - МАРКЕТ-МЕЙКЕР
  - МАРШРУТИЗАЦІЯ
  - МЕМОРІАЛЬНИЙ ОРДЕР
  - МЕТАЛЕВИЙ РАХУНОК
  - МІДЛ-ОФІС
  - МІЖБАНКІВСЬКИЙ КРЕДИТ
  - МІЖБАНКІВСЬКИЙ ПЕРЕКАЗ КОШТІВ
  - МІЖБАНКІВСЬКІ РОЗРАХУНКИ
  - МІЖБАНКІВСЬКИЙ РОЗРАХУНКОВИЙ ДОКУМЕНТ

- МІЖНАРОДНА ПЛАТІЖНА СИСТЕМА
- МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ
- МІСІЯ БАНКУ
- МОБІЛЬНИЙ ПЛАТІЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ
- МОНЕТАРНА БАЗА
- МОНЕТАРНИЙ ТРАНСМІСІЙНИЙ МЕХАНІЗМ
- МОНЕТИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ
- Н
  - НАГЛЯД НА ОСНОВІ ОЦІНКИ РИЗИКІВ
  - НЕДІЮЧІ КРЕДИТИ
  - НЕДОСТУПНІСТЬ ВКЛАДІВ
  - НЕПЛАТОСПРОМОЖНИЙ БАНК
  - НОРМАТИВ ДОСТАТНОСТІ (АДЕКВАТНОСТІ) РЕГУЛЯТИВНОГО КАПІТАЛУ
  - НОРМАТИВИ ІНВЕСТИВАННЯ
  - НОРМАТИВИ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ
  - НОРМАТИВИ ЛІКВІДНОСТІ
- О
  - ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА БАНКУ
  - ОБЛІКОВА СТАВКА
  - ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ
  - ОБОВ'ЯЗКОВІ РЕЗЕРВИ
  - ОВЕРДРАФТ
  - ОВЕРНАЙТ
  - ОПЕРАТОР ПОСЛУГ ПЛАТІЖНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ
  - ОПЕРАЦІЇ НА ВІДКРИТОМУ РИНКУ
  - ОПЕРАЦІЇ НА ВІДКРИТОМУ РИНКУ
  - ОПЕРАЦІЇ РЕПО
  - ОПЕРАЦІЙНА КАСА
  - ОПЕРАЦІЙНИЙ ДЕНЬ
  - ОПЕРАЦІЙНИЙ ЧАС
  - ОПЕРАЦІЙНІ ДОХОДИ
  - ОСНОВНА ФУНКЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ
  - ОФІЦІЙНИЙ ОБМІННИЙ КУРС ГРИВНІ
  - ОФІЦІЙНІ РЕЗЕРВНІ АКТИВИ
- П
  - ПАРАМЕТРИЧНА МОДЕЛЬ НЕЛЬСОНА-СІГЕЛА
  - ПАСИВНІ ОПЕРАЦІЇ
  - ПЕРЕКАЗ КОШТІВ
  - ПЕРЕХІДНИЙ БАНК
  - ПЛАТІЖНА ВИМОГА
  - ПЛАТІЖНА КАРТКА
  - ПЛАТІЖНА ОРГАНІЗАЦІЯ
  - ПЛАТІЖНА СИСТЕМА
  - ПЛАТІЖНЕ ДОРУЧЕННЯ
  - ПЛАТІЖНЕ РОЗПОРЯДЖЕННЯ
  - ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС
  - ПЛАТІЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ
  - ПЛАТІЖНИЙ ОБОРОТ
  - ПЛАТІЖНИЙ ПРИСТРІЙ
  - ПЛАТІЖНИЙ ТЕРМІНАЛ
  - ПЛАТНИК

- ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ
- ПОВ'ЯЗАНА ОСОБА
- ПОЗАБІРЖОВИЙ РИНОК
- ПОРУЧИТЕЛЬСТВО
- ПОТОЧНИЙ РАХУНОК
- ПОХІДНІ ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ (ДЕРИВАТИВИ)
- ПРАВА ВИМОГИ
- ПРИБУТОК БАНКУ
- ПРОБЛЕМНИЙ БАНК
- ПРОДАЖ ПОЗИК
- ПРОЛОНГОВАНИЙ КРЕДИТ
- ПРОЦЕНТНА ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ
- ПРОЦЕНТНА СТАВКА ЗА ДЕПОЗИТОМ
- ПРОЦЕНТНИЙ ДОХІД
- ПРОЦЕСИНГ
- ПРОЦЕСИНГОВА УСТАНОВА
- ПУНКТ ОБМІНУ ВАЛЮТИ
- Р
  - РАХУНОК ЛОРО
  - РАХУНОК НОСТРО
  - РЕАЛЬНИЙ ЕФЕКТИВНИЙ ОБМІННИЙ КУРС (РЕОК)
  - РЕВАЛЬВАЦІЯ
  - РЕВОЛЬВЕРНИЙ КРЕДИТ
  - РЕГУЛЮВАННЯ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВ
  - РЕГУЛЯТИВНИЙ КАПІТАЛ
  - РЕЗЕРВИ ПІД ВТРАТИ ЗА АКТИВНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ
  - РЕЙТИНГ БАНКУ
  - РЕКАПІТАЛІЗАЦІЯ
  - РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ
  - РЕОРГАНІЗАЦІЯ БАНКУ
  - РЕФІНАНСУВАННЯ
  - РИЗИК ДОСТРОКОВОГО ПОГАШЕННЯ
  - РИЗИК ЗМІНИ ПРОЦЕНТНОЇ СТАВКИ
  - РИЗИК ЛІКВІДНОСТІ
  - РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ
  - РИЗИКИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
  - РИНКОВИЙ РИЗИК
  - РОЗРАХУНКОВИЙ БАНК
  - РОЗРАХУНКОВИЙ ДОКУМЕНТ
  - РОЗРАХУНКОВИЙ ЧЕК
  - РОЗРАХУНКОВО-КАСОВЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ
- С
  - СВОП
  - СЕК'ЮРИТИЗАЦІЯ АКТИВІВ
  - СИНДИКОВАНИЙ КРЕДИТ
  - СИСТЕМА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БАНКНОТ
  - СИСТЕМА «КЛІЄНТ – БАНК»
  - СИСТЕМА РОЗРАХУНКІВ
  - СИСТЕМА SAMELS
  - СИСТЕМНИЙ РИЗИК
  - СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ БАНК
  - СПОЖИВЧИЙ КРЕДИТ

- СПОРІДНЕНА ОСОБА
- СПОТ-СТАВКА
- СПРАВЕДЛИВА ВАРТІСТЬ
- СПРЕД ПРОЦЕНТНИЙ
- СТАБІЛІЗАЦІЙНИЙ КРЕДИТ
- СТАБІЛЬНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ
- СТАВКА РЕФІНАНСУВАННЯ
- СТРАТЕГІЧНИЙ РИЗИК
- СТРЕС-ТЕСТУВАННЯ
- СУБОРДИНОВАНИЙ КАПІТАЛ
- СУМА ПЕРЕКАЗУ
- Т
  - ТАРГЕТУВАННЯ ІНФЛЯЦІЇ
  - ТИМЧАСОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
  - ТОРГОВИЙ ПОРТФЕЛЬ
  - ТРАНСАКЦІЯ
  - ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ
- У
  - УПОВНОВАЖЕНА ОСОБА БАНКУ
  - УПОВНОВАЖЕНИЙ БАНК
  - УЧАСНИК БАНКУ
- Ф
  - ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ БАНКУ
  - ФІНАНСОВА ХОЛДИНГОВА КОМПАНІЯ
  - ФІНАНСОВЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ
  - ФІНАНСОВЕ ОЗДОРОВЛЕННЯ БАНКУ
  - ФІНАНСОВИЙ АКТИВ
  - ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТ
  - ФОРВАРД ВАЛЮТНИЙ
  - ФОРВАРДНА СТАВКА
  - ФОРМИ РОЗРАХУНКІВ
  - ФРОНТ-ОФІС
- Х
  - ХЕДЖУВАННЯ
- Ч
  - ЧИСТІ ВНУТРІШНІ АКТИВИ
  - ЧИСТІ МІЖНАРОДНІ РЕЗЕРВИ
- Ц
  - ЦІНОВА СТАБІЛЬНІСТЬ

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Аксьонова О.О. Інформаційні системи банків: Метод. посіб. – Д., 2008. – 33 с.
2. Банки и банковские операции: Учеб. / Под ред. проф. Жукова Е. Ф. – М.: ЮНИТИ, 2009. – 326 с.
3. Банківська справа: Навч. посіб. / За ред. Р.І. Тиркала. – Тернопіль: Карт-бланш, 2001. – 314 с.
4. Банківські операції в банках: Навч.-метод. посіб. – К.: КНЕУ, 2002 – 476 с.
5. Банківські операції: Підручник / За ред. В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янської. -К.: Знання, 2006. – 727с.
6. Банківські операції: Підручник /А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін. / За ред. д.е.н. А. М. Мороза. - К.: КНЕУ, 2009. - 384 с.
7. Бор М. З., Пятенко В. В. Стратегическое управление банковской деятельностью. - М.: «Приор», 2009. – 267 с.
8. Бритченко И. Г. Банковское рынковедение: Учеб. пособ. - Д. ДонГУЭТ, 2004 – 547 с.
9. Васюренко О.Г. Банковский менеджмент: Учебник. – К.: «Академия», 2008. – 320 с.
10. Волкова І. А., Калініна О. Ю. Бухгалтерський облік у банках : Навч. посіб. / І. А.Волкова О. Ю. Калініна, 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 520 с.
11. Голов С. Ф., Костюченко В. М. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарі: Практичний посібник. — К.: Лібра, 2008. – 357 с.
12. Головач А.В. Статистика банківської діяльності: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2009 -176 с.
13. Єршоміна Н. В. Банківські інформаційні системи: - К.: КНЕУ, 2009. – 220 с.
14. Кириченко А.П. Банкіський менеджмент. – К. 2009 – 671с.
15. Кіндрацька Л. М. Бухгалтерський облік у банках України / Л. М. Кіндрацька - К.: КНЕУ, 2001. - 636 с.
16. Кіндрацька Л. М. Облік у банках: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / Л. М. Кіндрацька, Ю. К. Семеніченко, М.Ю. Тюхляєва. – К.: КНЕУ, 2006. – 404 с.
17. Кіндрацька Л. М. Фінансовий та управлінський облік у банках: Підручник / Л. М. Кіндрацька. – К.: КНЕУ, 2008. – 816 с.
18. Кіндрацька Л.М. Бухгалтерський облік у банках України: Підручник. – 2-ге вид. доп. і пер. – К.: КНЕУ, 2009 – 636 с.
19. Ковбасюк М.Р. Економічний аналіз діяльності комерційних банків і підприємств / Навч. посіб. – К.: «Скарби», 2009. – 336с.
20. Кузмінська О. Е. Звітність банків: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / О. Е. Кузмінська, В. Б. Кириленко. – К. : КНЕУ, 2004. – 457 с.

21. Кузмінська О. Е. Організація обліку в банках: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / О. Е. Кузмінська, В. Б. Кириленко. – К.: КНЕУ, 2002. – 282 с.
22. Литвин Н.Б. Фінансовий облік у банках (у контексті МСФЗ). Підручник. —К.: «Хай-Тек Прес», 2010. —608 с.
23. Лобозинська С. М. Облік і аудит у банку / С. М. Лобозинська. – К. : Знання, 2007. – 632 с.
24. Мещеряков А. А. Фінансовий менеджмент у банках: Навч. посіб. / А. А. Мещеряков, Л. В. Лисяк. – К. : ЦНЛ, 2006.
25. Облік і аудит у банках: Навч. посіб. / За ред. О. В. Васюренка. – К.: Знання, 2006. – 595 с.
26. Облік і аудит у банках: Навч. посіб. / О. Г. Коренєва, Н. Г. Слав'янська, Н. Г. Євченко, О. В. Карпенко. – Суми : Університетська книга, 2007. – 493 с.
27. Облік і аудит у банках: Підручник / А.М. Герасимович, Л.М. Кіндрацька, Т.В. Кривов'яз та ін. / За заг.ред. А.М.Герасимовича. – К.:КНЕУ, 2005. – 536с.
28. Облік та аудит у комерційних банках / А. М. Герасимович, Т. В. Кривов'яз, О. А. Мазур та ін. За ред. проф. А. М. Герасимовича. - Львів: Фенікс, 2009. —512 с.
29. Облік у банках : Навч. посіб. / Г. П. Табачук, О. М. Сарахман, Т. М. Бречко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 424 с.
30. Операції комерційних банків / Р. Коцовська, В. Ричаківська, Г. Табачук, Я. Грудзевич, М. Вознюк, 3-є вид., доп. і перероб..– К.: Алеута; Львів: ЛБІ НБУ, 2003. – 500 с.
31. Організація бухгалтерського обліку: Підручник / Ф. Ф.Бутинець, С. М. Лайчук, О. В. Олійник, М. М. Шигун. – 3-є вид., доп. і перероб. – Житомир: Рута, 2002. – 592 с.
32. Раєвський К.Є. Банківський нагляд: Навчально-методичний посібник. – К: КНЕУ, 2003. – 174с.
33. Сєкіріна Н.В. Бухгалтерський облік у комерційних банках: Навчальний посібник для студентів. – Донецьк. ДонДУСТ, 2010. – 380с.
34. Сопко В. В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу: Підручник / В.В. Сопко, В.П. Завгородній. – К.: КНЕУ, 2004 – 412 с.
35. Сп'як Г. І. Облік і аудит у банках: Навч. посіб. / Г. І. Сп'як, Т.І. Фаріон. - К.: Атіка, 2004. – 328 с.
36. Сухарева Л. А., Ретюнских Е. Б. Внутренний аудит международного департамента банка: методология, организация и методика: Монография. – Д. 2004. – 137с.
37. Табачук Г. П. Облік у банках: Навч. посіб. / Г. П. Табачук, Н. І. Римарська. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2006. – 292 с.
38. Фінансово-банківська статистика. Практикум: Навч. посіб. / П. Г. Вашків, П. І. Пастер. – К.: Либідь, 2002. – 324 с.

39. Щербакова Г.Н. Банковские системы развитых стран. – М.: Экзамен, 2010. – 224 с.

Нормативно-правові документи: <http://zakon.rada.gov.ua/>

40. Декрет КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», від 19.02.1993 № 15-93.

41. Податковий кодекс України, від 02.12.2010 № 2755-VI.

42. Цивільний кодекс України, від 16.01.2003 № 435-IV.

43. Закон України «Про банки і банківську діяльність», від 07.12.2000 № 2121-III.

44. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV.

45. Закон України «Про депозитарну систему України», від 06.07.2012 № 5178-VI.

46. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV.

47. Закон України «Про обіг векселів в Україні», від 05.04.2001 № 2374-III.

48. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», від 05.04.2001 № 2346-III.

49. Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», від 23.09.1994 № 185/94-BP.

50. Закон України «Про фінансовий лізинг», від 16.12.1997 № 723/97-BP.

51. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок», від 23.02.2006 р. № 3480-IV.

52. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСБО) / IASB; Standard, International document on January 1, 2012.

53. Міжнародні стандарти фінансової звітності / IASB; Standard, International document on January 1, 2012.

54. План рахунків бухгалтерського обліку банків України, затв. ПП НБУ від 17.06.2004 N 280.

55. Інструкція з бухгалтерського обліку запасів матеріальних цінностей банків України, затв. ПП НБУ від 10.12.2004 р. № 625.

56. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, затв. ПП НБУ від 27.12.2007 р. № 481;

57. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України, затв. ПП НБУ від 05.11.2013 № 437.

58. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами та фінансовими інвестиціями в банках України» затв. ПП НБУ від 22.06.2015 р. № 400.

59. Інструкція з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України, затв. ПП НБУ постанова Правління НБУ від 20.12.2005 р. № 480.

60. Інструкція з організації інкасації коштів та перевезення валютних цінностей у банківських установах в Україні затв. ПП НБУ від 14.02.2007 № 45.

61. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затв. ПП НБУ від 21.01.2004 № 22.

62. Інструкція про ведення касових операцій банками в Україні, затв. ПП НБУ від 01.06.2011 № 174.

63. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, затв. ПП НБУ від 17.06.2004 № 280.

64. Інструкція про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті, затв. ПП НБУ від 16.08.2006 № 320.

65. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затв. ПП НБУ від 12.11.2003 № 492.

66. Інструкція про порядок відображення в бухгалтерському обліку банками України поточних і відстрочених податкових активів та податкових зобов'язань, затв. ПП НБУ від від 17.03.2009 № 140.

67. Інструкція про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України, затв. ПП НБУ 02.12.2002 № 502

68. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затв. ПП НБУ від 28.08.2001 № 368.

69. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затв. ПП НБУ від 24.10.2011 № 373.

70. Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, затв. ПП НБУ від 18.06.2003 р. № 255.

71. Правила бухгалтерського обліку операцій з використанням платіжних карток у банках України, затв. ПП НБУ від 08.04.2005 № 123.

72. Положення про валютний контроль, затв. ПП НБУ від 08.02.2000 № 49.

73. Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи, затв. ПП НБУ від 17.09.2015р. № 615.

74. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України / Затв. Постановою Правління НБУ від 30.12.1998 N 566.

75. Положення про організацію операційної діяльності в банках України, затв. ПП НБУ від 18.06.03 за № 254.

76. Положення про порядок ведення касових операцій у національній валюті в Україні затв. ПП НБУ від 15.12.2004 № 637.

77. Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України, затв. ПП НБУ від 16.12.2002 р. № 508

78. Положення про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах, затв. ПП НБУ від 15.12.2004 № 639.

79. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затв. ПП НБУ від 03.12.2003 № 516.

80. Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України від 29.12.2000 № 520

81. Положення про порядок надання банкам і філіям іноземних банків генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій, затв. ПП НБУ від 15.08.2011 № 281.

82. Положення про порядок отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам від 17.06.2004 № 270.

83. Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури, затв. ПП НБУ від 04.02.2014 № 43.

84. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, затв. ПП НБУ від 25.01.2012 № 23

Офіційні INTERNET ресурси

85. Офіційний сайт Президента України: <http://www.president.gov.ua/>

86. Офіційний сайт Верховної Ради України: <http://www.rada.gov.ua/>

87. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України: <http://www.kmu.gov.ua/>

88. Офіційний сайт Міністерства фінансів України:

<http://www.minfin.gov.ua/>

89. Офіційний сайт Державного комітету статистики України:
<http://www.ukrstat.gov.ua>

90. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України:
<http://sfs.gov.ua/>

91. Офіційний сайт Національного банку України: www.bank.gov.ua

92. Бухгалтер 911: buhgalter911.com

93. 1С Украина: <http://www.1c.ua/>

94. Інформаційно-аналітичний портал «Бізнес в Україні»: www.dinai.com

95. Всеукраїнський тижневик «Баланс»: www.balance.dp.ua

96. Газета "Бизнес": www.business.kiev.ua

97. Газета «Бухгалтерія»: www.buhgalteria.com.ua

98. ЛігаБізнесінформ: www.liga.net

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Віктор Іванович Ганін, Вікторія Василівна Соляр

Основні технології операцій банку
навчальний посібник для самостійної роботи з опанування курсу
«Бухгалтерський облік у банках»

Коректор Н. В. Ганіна
Комп'ютерна верстка О. Г. Логвиненко

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 21.03.2016 р. Формат 60х90 1/16.
Папір офсетний Гарнітура Таймс. Друк лазерний.
Ум. друк. арк. 8,0 Обл. вид. арк. 8,3.
Тираж 300 прим. Ціна договірна.

Віддруковано: Поліграфія «Влавке»
м. Харків, вул. Жон Мироносиць (Раднаркомівська), 10, оф. 6